

Κριτική Επί των Σχεδίων της Στρατιάς Μικράς Ασίας για τη Διεξαγωγή των Επιχειρήσεων προς το Εσκή Σεχέρ και την Άγκυρα και Επί της Διεύθυνσης Αυτών

Βασίλειος Λουμιώτης

ΣΥΝΟΨΗ

Η Στρατιά Μικράς Ασίας διεξήγαγε τον Ιούνιο, τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1921 επιθετικές επιχειρήσεις προς το Εσκή Σεχέρ και την Άγκυρα με σκοπό τη συντριβή του τουρκικού στρατού. Παρά την υπέρτερη ισχύ που διέθετε έναντι του Δυτικού Μετώπου του τουρκικού στρατού ο σκοπός των επιχειρήσεων δεν επιτεύχθηκε. Οι αιτίες της αποτυχίας εντοπίζονται κυρίως στις προβλέψεις των σχεδίων των επιχειρήσεων και στην προβληματική διεύθυνση αυτών. Ειδικότερα κατά τη σύνταξη των σχεδίων παραβλέφθηκαν οι θεμελιώδεις αρχές του πολέμου, οι δε επιχειρήσεις διευθύνθηκαν με βάση μία διαδικασία που διαρκώς αποδεικνυόταν αναποτελεσματική. Η αποτυχία της Στρατιάς εντοπίζεται στα εξής κύρια ζητήματα: Δεν σχεδίασε τη διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης για τη συντριβή του τουρκικού στρατού στην αμυντική τοποθεσία της Κιουτάχειας. Δεν καταδίωξε τον τουρκικό στρατό μετά την ήττα του στην Κιουτάχεια. Δεν καταδίωξε τον τουρκικό στρατό μετά την ήττα του στο Εσκή Σεχέρ. Παραχώρησε στον Κεμάλ ένα μήνα για να ανασυγκροτήσει το στρατό του και να οργανώσει την άμυνά του στον ποταμό Σαγγάριο. Εκτέλεσε τις επιχειρήσεις προς την Άγκυρα βάσει ενός ανεδαφικού σχεδίου που την απομάκρυνε από την κύρια γραμμή των συγκοινωνιών της. Συνεπεία τούτου στερήθηκε τον εφοδιασμό της σε μέσα μάχης και συντηρήσεως κατά την εκτέλεση των επιχειρήσεων, με δυσμενή αποτελέσματα στην έκβαση αυτών. Στο άρθρο παρουσιάζονται συνοπτικά τα σημαντικότερα στοιχεία των σχεδίων και ακολουθεί η κριτική τους. Επί της διεξαγωγής των επιχειρήσεων γίνεται συνοπτική αναφορά προκειμένου να καταδειχθούν οι αδυναμίες στη διεύθυνση τους.

Λέξεις κλειδιά: Στρατιά Μικράς Ασίας, Εσκή Σεχέρ, Άγκυρα, Σαγγάριος, σχέδια επιχειρήσεων

Σκοπός

Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι: Πρώτον η συνοπτική παρουσίαση των σχεδίων επιχειρήσεων της Στρατιάς Μικράς Ασίας δια των οποίων διεξήχθησαν οι επιχειρήσεις για την κατάληψη του Εσκή Σεχέρ και στη συνέχεια της Άγκυρας με σκοπό τη συντριβή του τουρκικού στρατού. Ο σκοπός αυτός είχε καθοριστεί από την Κυβέρνηση και ως εκ τούτου αποτελούσε τον πολιτικό σκοπό του πολέμου. Δεύτερον ο σχολιασμός και η κριτική των εν

Για παραπομπή στο άρθρο: Βασίλειος Λουμιώτης, «Κριτική Επί των Σχεδίων της Στρατιάς Μικράς Ασίας για τη Διεξαγωγή των Επιχειρήσεων προς το Εσκή Σεχέρ και την Άγκυρα και Επί της Διεύθυνσης Αυτών», *ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΝ*, Τ. 3, (Χειμώνας 2021), 65-138.



λόγω σχεδίων προκειμένου να διαπιστωθεί αν αυτά υπηρετούσαν την επίτευξη του καθορισθέντος σκοπού των επιχειρήσεων. Τρίτον η παρουσίαση των κρίσιμης σημασίας γεγονότων κατά τη διεξαγωγή των αναφερομένων επιχειρήσεων προκειμένου να εξακριβωθούν οι αιτίες της μη επίτευξης της συντριβής του τουρκικού στρατού, ή τουλάχιστον της πρόκλησης σημαντικής φθοράς σε αυτόν.

Εισαγωγή

Κατ' αρχάς κρίνεται σκόπιμο να περιγραφεί συνοπτικά, με την παράθεση και τριών παραδειγμάτων, η διαδικασία διά της οποίας διευθύνθηκαν οι μεγάλες επιθετικές επιχειρήσεις του Δεκεμβρίου του 1920 και του 1921, προκειμένου να διευκολυνθεί ο αναγνώστης να κατανοήσει τους λόγους της αποτυχίας τους, πλέον των προβλημάτων των σχεδίων επιχειρήσεων. Όπως προκύπτει από τα ιστορικά γεγονότα, η Στρατιά Μικράς Ασίας διηύθυνε τις επιχειρήσεις επί τη βάση μιας διαδικασίας που κατ' επανάληψη αποδεικνυόταν αναποτελεσματική χωρίς να βελτιώνεται. Οι επιχειρήσεις βεβαίως διεξάγονταν κατά την έναρξή τους με βάση το καταρτισθέν σχέδιο επιχειρήσεων. Μετά την πρώτη ημέρα των επιχειρήσεων, η Στρατιά διηύθυνε τις επιχειρήσεις με διαταγές που εξέδιδε καθημερινά περί το μεσονύκτιο, διά των οποίων καθορίζονταν οι αποστολές των υφισταμένων της διοικήσεων για την επομένη ημέρα, καθώς και άλλα ζητήματα. Πολλές φορές οι εν λόγω διαταγές καθόριζαν λεπτομερώς και τις αποστολές των Μεραρχιών, με τα Σώματα Στρατού σε αυτές τις περιπτώσεις να αποτελούν όργανα διαβίβασης και παρακολούθησης της εκτέλεσής τους.

Με βάση την προαναφερθείσα διαδικασία, η Στρατιά ανέμενε μέχρι αργά το βράδυ να λάβει τα ημερήσια δελτία στρατιωτικής κατάστασης των Σωμάτων Στρατού, τα οποία συντάσσονταν μετά τη λήψη των αντιστοίχων δελτίων των Μεραρχιών τους, προκειμένου να ενημερωθεί για την εξέλιξη των επιχειρήσεων, ώστε να αποφασίσει για το πώς θα συνεχιζόταν αυτές την επομένη ημέρα. Στη συνέχεια εξέδιδε τη διαταγή επιχειρήσεων για τις ενέργειες της επομένης ημέρας. Μετά την έκδοση της νέας διαταγής, σπανιότατα η Στρατιά και τα Σώματα Στρατού επενέβαιναν στη διεξαγωγή της μάχης και τούτο επειδή δεν υφίστατο συνεχής σύνδεσμος μεταξύ της Στρατιάς και των Σωμάτων Στρατού και αυτών με τις Μεραρχίες τους. Επομένως δεν υφίστατο συνεχής ενημέρωση των Σωμάτων Στρατού και της Στρατιάς για την επικρατούσα τακτική κατάσταση. Τούτο οφειλόταν στους εξής λόγους:¹

α) Το Στρατηγείο της Στρατιάς εγκαθίστατο σε μεγάλη απόσταση από τα Στρατηγεία των Σωμάτων Στρατού και γενικά των υφισταμένων της διοικήσεων, και αυτών σε μεγάλη απόσταση από τα αντίστοιχα των Μεραρχιών τους.

β) Η τηλεφωνική επικοινωνία μεταξύ των ανώτατων διοικήσεων δεν ήταν πάντοτε δεδομένη, εξ αιτίας της αποκοπής των τηλεφωνικών γραμμών από Τούρκους κατοίκους και από τμήματα επιδρομών (Akinci), ή και άλλες αιτίες.

γ) Οι διατιθέμενοι ασύρματοι από τη Στρατιά, τα Σώματα Στρατού και τις Μεραρχίες δεν διέθεταν μεγάλη εμβέλεια και παρουσίαζαν συχνές βλάβες. Επίσης, η αποκατάσταση συνεχούς ασύρματης επικοινωνίας μεταξύ των ανωτάτων διοικήσεων, ήταν πολλές φορές αδύνατη λόγω της περιορισμένης εμβέλειας των ασυρμάτων και της παρεμβολής μεγάλων ορεινών όγκων μεταξύ των ανταποκριτών.

¹ Ξενοφών Δανέλης, *Η Εκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν 1919-1922 Τόμος Τέταρτος: Επιχειρήσεις - Ιουνίου 1921*, (Αθήναι: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, Ανατύπωση 1989), 258, 259.



δ) Οι αναφορές και οι διαταγές θα έπρεπε πριν διαβιβασθούν να κρυπτογραφηθούν, στη συνέχεια να αποκρυπτογραφηθούν από τον παραλήπτη τους, με συνέπεια να επιμηκύνεται ο χρόνος αντίδρασης. Για παράδειγμα, όταν την 23^η ώρα της 23^{ης} Μαρτίου 1921 ο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού ζήτησε από τη Στρατιά να εγκρίνει την άμεση αποχώρηση των δυνάμεών του από το Αφιόν Καραχισάρ,² σημείωσε στο τέλος της αναφοράς του ότι «πάσα τηλεγραφική διαταγή υμών λαμβάνεται τουλάχιστον μετά εικοσιτετράωρον».³ Μολονότι η καταστροφή των II και XIII Μεραρχιών του Α' Σώματος Στρατού, που συνέχιζαν να παραμένουν στο Αφιόν Καραχισάρ, ήταν σχεδόν βεβαία, επειδή οι τουρκικές Μεραρχίες που κατέρχονταν από Βορρά προσέγγιζαν στο Τουμλού Μπουνάρ και θα απέκοπταν την οδό υποχώρησής τους, η απάντηση της Στρατιάς λήφθηκε την 20^η ώρα της επομένης.

ε) Η μεταφορά των διαταγών και αναφορών δια των αξιωματικών συνδέσμων, που μετακινούνταν έφιπποι ή διά αυτοκινήτων, ήταν και αυτή προβληματική, επειδή αυτοί κινούνταν κυρίως νύκτα, σε μεγάλες αποστάσεις, άνευ συνοδείας, σε άγνωστο και εχθρικό έδαφος και χωρίς να γνωρίζουν την ακριβή θέση του αποδέκτη της διαταγής.

Το ακόλουθο απόσπασμα είναι ενδεικτικό των προβλημάτων των σχετικών με τις επικοινωνίες που αντιμετώπισε το Γ' Σώμα Στρατού το Δεκέμβριο του 1920, κατά την εκτέλεση της επιθετικής αναγνώρισης προς το Εσκή Σεχίρ:

«Μεγίστη δυσχέρεια παρουσιάσθη διά τον σύνδεσμον των διαφόρων φαλάγγων. Αι αποστάσεις, το τραχύ της χώρας, η έλλειψις συγκοινωνιών, η έλλειψις καταλλήλου χάρτου και ιδία η εχθρότης των κατοίκων και η ύπαρξις ατάκτων καθιστώσι την δι' αγγελιοφόρων μεταβίβασιν των διαταγών δυσχερεστοτάτην. Αι Διοικήσεις εις μελλούσας επιχειρήσεις θα δοκιμάσωσι επανειλημένως εις στιγμάς δυσχερείς την αγωνίαν της αβεβαιότητος της αφίξεως ... εγκαίρως των διαταγών τους. ... Ο διά τηλεφώνου σύνδεσμος δύναται επιτευχθή προς τα οπίσω κατά μήκος των κυρίων αρτηριών εφ' όσον ο εχθρός δεν καταστρέψει τας υπάρχουσας τηλεγραφικάς γραμμάς τουθ' όπερ συνέβη κατά την προκειμένην επίθεσιν. Αλλά τούτο δεν εξασφαλίζει τον σύνδεσμον των διαφόρων παραπλεύρων φαλάγγων ... προς τας οπίσω ανωτέρας Διοικήσεις καθ' όσον θα υπάρχωσι φάλαγγες μη ακολουθούσαι κυρίας αρτηρίας και συνεπώς μη διαθέτουσαι τηλεφωνικάς προς τα οπίσω συγκοινωνίας ... και διότι ο διά τηλεφώνου σύνδεσμος διά μέσου χώρας ης οι κάτοικοι διάκινται εχθρικός τυγχάνει άκρως ακροσφαλής. ... η παρακολούθησις των κινουμένων φαλάγγων υπό τηλεφωνικών γραμμών εγκαθισταμένων υπό της τηλεγραφικής υπηρεσίας των διαφόρων μονάδων απεδείχθη ανέφικτος ... Παραμένει όθεν ως μόνον μέσον συνδέσμου ασφαλώς ο ασύρματος»».⁴

Υπ' αυτές τις συνθήκες η μεν ενημέρωση των Σωμάτων Στρατού και της Στρατιάς για την εκάστοτε επικρατούσα τακτική κατάσταση δεν ήταν συνεχής, η δε διαταγή επιχειρήσεων της Στρατιάς για τις επιχειρήσεις της επομένης ημέρας καθυστέρουσε να

² Οι ημερομηνίες είναι του παλαιού ημερολογίου που ίσχυε τότε, επειδή όλα τα σωζόμενα τεκμήρια της εκστρατείας φέρουν ημερομηνίες του παλαιού ημερολογίου.

³ Κωνσταντίνος Νερούτσος, *Η Εκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν 1919-1922 Τόμος Τρίτος: Επιθετικάί Επιχειρήσεις Δεκεμβρίου 1920, Μαρτίου 1921*, (Αθήναι: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, Ανατύπωση 2007), 289.

⁴ Στρατιά Μικράς Ασίας, Συνταγματάρχης Πτολεμαίος Σαρηγιάννης, *Έκθεσις Περιληπτική Επί της Μεγάλης Επιθετικής Αναγνώρισεως Γ' Σ. Στρατού προς Εσκή Σεχίρ*, (Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, Φ.296/Ζ/6, 9 Ιανουαρίου 1921).



παραδοθεί στα Σώματα Στρατού και αυτών στις Μεραρχίες τους, πέραν κάθε λογικού ορίου. Κατόπιν τούτων, είναι προφανές ότι η Στρατιά και τα Σώματα Στρατού αδυνατούσαν να επέμβουν αποφασιστικά στη διεξαγωγή της μάχης, ή όταν επενέβαιναν πιθανότατα είχε παρέλθει ο χρόνος που η αντίδρασή τους θα είχε σημασία.

Το πρόβλημα μπορούσε να επιλυθεί εύκολα, μόνο στην περίπτωση που το Στρατηγείο της Στρατιάς και αυτά των υφισταμένων της διοικήσεων, θα εγκαθίσταντο εγγύτατα προς τα στρατηγεία των Μεραρχιών και τη γραμμή της μάχης. Πιθανόν έτσι να μη χρειαζόταν η κρυπτογράφηση και η αποκρυπτογράφηση των αναφορών και διαταγών και η ανάπτυξη τηλεφωνικών γραμμών δεκάδων χιλιομέτρων, που ήταν αδύνατη η προστασία τους. Μολονότι το πρόβλημα ήταν δεδομένο και γνωστό, ουδέποτε επιτεύχθηκε η λύση του μέχρι και το τέλος της εκστρατείας. Επίσης, ήταν μάλλον άγνωστη στην ελληνική Στρατιά η ανάπτυξη προωθημένων τακτικών σταθμών διοικήσεως, στο επίπεδο τουλάχιστον των Σωμάτων Στρατού.⁵

Όπως αντιθέτως με τα συμβαίνοντα στη Στρατιά Μικράς Ασίας, οι τουρκικές ανώτατες διοικήσεις εγκαθιστούσαν τα στρατηγεία τους σε προωθημένες θέσεις και ανέπτυσσαν εγγύτατα της γραμμής της μάχης, επί κατάλληλων παρατηρητηρίων, τακτικούς σταθμούς διοικήσεως. Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα της αναφερόμενης διαδικασίας, ήταν η εγκατάσταση τη 13^η Αυγούστου 1922 επί του υψώματος Κοτσά Τεπέ του παρατηρητηρίου του Κεμάλ και του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Στρατού Φεβζή Πασά, καθώς και των Τακτικών Σταθμών Διοικήσεως του διοικητή Δυτικού Μετώπου και του διοικητή της 1^{ης} Στρατιάς. Το Κ.Α. Καμελάρ βρισκόταν σε υψόμετρο 1710 μέτρων και το παρατηρητήριο του Κοτσά Τεπέ σε υψόμετρο 1860 μέτρων. Η απόσταση μεταξύ των δύο τούτων σημείων ανέρχεται στα επτά χιλιόμετρα περίπου. Προφανώς οι Τούρκοι διοικητές διέθεταν πλήρη παρατήρηση όλου του μετώπου της μάχης, από το Κ.Α. Χασάν Μπελ δυτικά μέχρι τον ποταμό Ακάρ ανατολικά, και διευθύναν τη μάχη. Οι διοικητές του Α' Σώματος Στρατού και της IV Μεραρχίας παρέμειναν κατά τις μάχες της 13^{ης} και 14^{ης} Αυγούστου στα στρατηγεία τους στο Αφιόν Καραχισάρ, και προσπαθούσαν να αποκτήσουν εικόνα της διεξαγόμενης μάχης μόνο από το τηλέφωνο.

Η εγκατάσταση των Στρατηγείων της Στρατιάς και των λοιπών Μεγάλων Μονάδων σε μεγάλες αποστάσεις από τη γραμμή της μάχης, και η με μεγάλη βραδύτητα διαβίβαση των διαταγών στους εκτελεστές, έβλαψαν σοβαρά την πολεμική προσπάθεια. Όμως η κατάσταση μέχρι και το τέλος της εκστρατείας δεν βελτιώθηκε. Τα παραδείγματα του τρόπου διεύθυνσης των επιχειρήσεων από την πλευρά των Τούρκων, σε σύγκριση με τον αντίστοιχο από την πλευρά των Ελλήνων για να μη τις διευθύνουν, είναι άφθονα και εκτιμάται ότι είναι ενδιαφέρον να αναφέρουμε παρακάτω τρία ενδεικτικά γεγονότα, από τις επιχειρήσεις του Μαρτίου 1921:

Οι Θέσεις Εγκατάστασης των Στρατηγείων των Δύο Αντιπάλων Στρατευμάτων στη Μάχη του Εσκή Σεχέρ το Μάρτιο του 1921

Κατά τις επιχειρήσεις του Μαρτίου του 1921 προς το Εσκή Σεχέρ, το στρατηγείο του διοικητή του Δυτικού Μετώπου, Ισμέτ πασά (Ινονού), εγκαταστάθηκε στο χωριό Ινονού, ήτοι σε απόσταση δέκα χιλιομέτρων από τα χαρακώματα της Κοβαλίτσας και δώδεκα από

⁵ Ένας Τακτικός Σταθμός Διοικήσεως αποτελείται από τον Διοικητή, τον Επιτελάρχη του, τους Διευθυντές του 2^{ου} και του 3^{ου} Επιτελικών Γραφείων, τους Αξιωματικούς Συνδέσμους των υφιστάμενων διοικήσεων, τμήμα διαβιβάσεων, αγγελιοφόρους και τμήμα ασφαλείας.



αυτά του Μετρές Τεπέ. Από την άλλη πλευρά, το στρατηγείο της Στρατιάς Μικράς Ασίας παρέμεινε στην Προύσα, ήτοι σε απόσταση εκατό χιλιομέτρων σε ευθεία γραμμή από τα μαχόμενα ελληνικά τμήματα. Το στρατηγείο του Γ' Σώματος Στρατού εγκαταστάθηκε στο χωριό Παζαρτζίκ, ήτοι σε απόσταση είκοσι χιλιομέτρων σε ευθεία γραμμή από τη γραμμή μάχης της VII Μεραρχίας στα υψώματα της Κοβαλίτσας, και σε απόσταση επίσης είκοσι πέντε χιλιομέτρων από τη γραμμή μάχης της III Μεραρχίας στο Αβγκίν. Θα πρέπει επιπλέον να ληφθεί υπόψη, ότι μεταξύ του στρατηγείου του Γ' Σώματος Στρατού και της γραμμής μάχης των τριών Μεραρχιών του (III, VII, X), παρεμβάλλονταν τεράστιοι ορεινοί όγκοι που περιόριζαν τις επικοινωνίες και τις κινήσεις, ενώ μεταξύ του στρατηγείου του Ισμέτ Πασά και της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας Κοβαλίτσα – Ακ Μπουνάρ - Μετρές Τεπέ – Αβγκίν, το έδαφος ήταν ευχερώς προσπελάσιμο και η τηλεφωνική επικοινωνία μεταξύ των ανωτάτων διοικήσεων παρέμενε αδιατάρακτη και συνεχής. Στο Σχεδιάγραμμα 1, φαίνονται πόσο κοντά στη γραμμή μάχης ήταν εγκατεστημένα τα τουρκικά στρατηγεία της Δεξιάς Ομάδας Μεραρχιών του Δυτικού Μετώπου, της 1^{ης} Μεραρχίας και της Μεραρχίας Συγκρότημα.⁶ Υπ' αυτές τις συνθήκες, πλέον των άλλων σοβαρότατων προβλημάτων που ταλάνιζαν την επιχείρηση,⁷ η μάχη δεν διευθυνόταν αποτελεσματικά από ελληνικής πλευράς.

Η Καταστροφή του 28ου Συντάγματος Πεζικού και η Σύμπτυξη του Γ' Σώματος Στρατού από την Τοποθεσία Ινονού

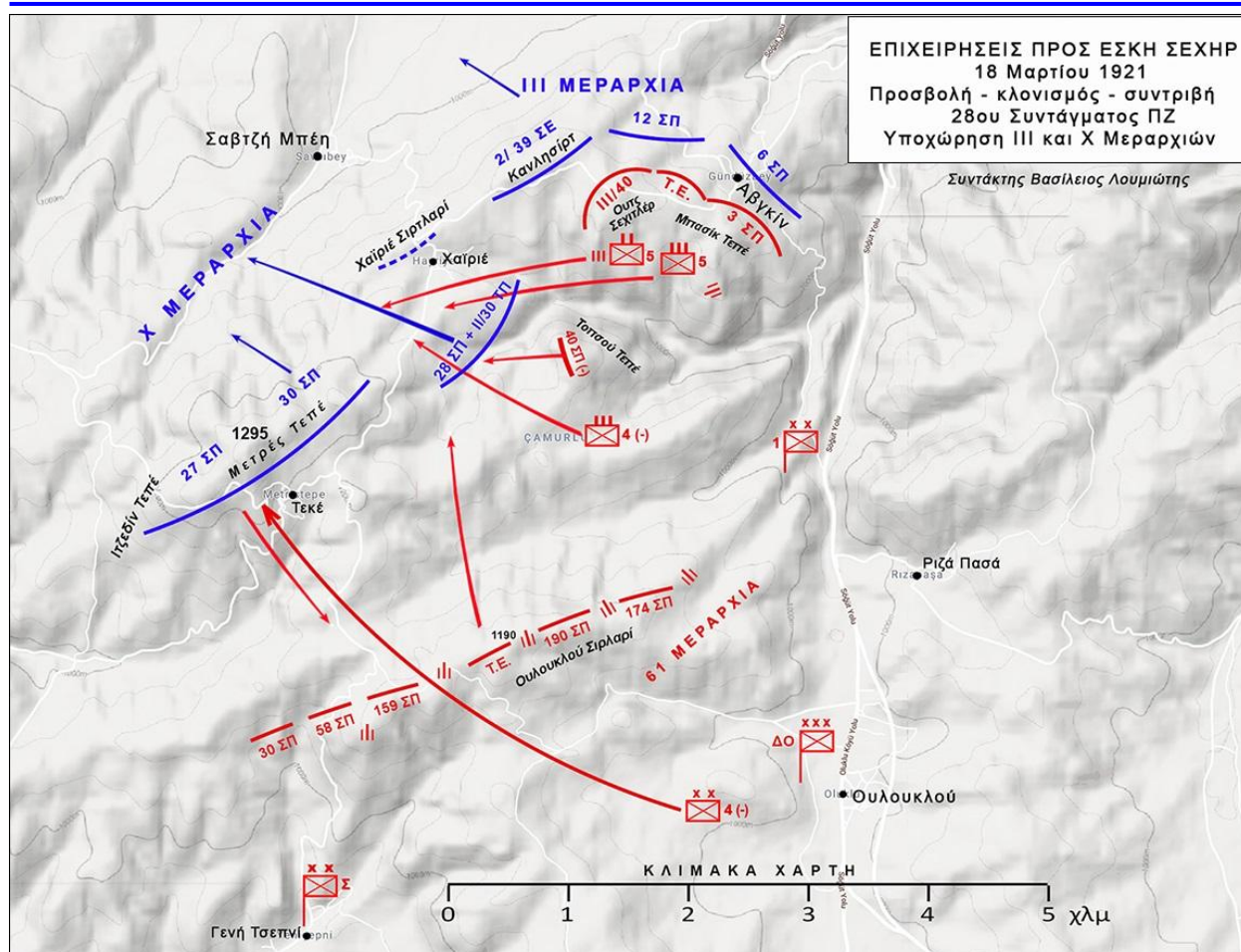
Η σύμπτυξη του Γ' Σώματος Στρατού από την τοποθεσία Ινονού, όπως ονομάστηκε η αμυντική γραμμή των υψωμάτων Αβγκίν – Μετρές Τεπέ – Κοβαλίτσας, επεβλήθη λόγω της άτακτης υποχώρησης της X Μεραρχίας από το ύψωμα Μετρές Τεπέ. Τα γεγονότα έχουν συνοπτικά ως εξής: Τη 17^η Μαρτίου το ενισχυμένο 28^ο Σύνταγμα Πεζικού της X Μεραρχίας επιτέθηκε και εισχώρησε στην τουρκική αμυντική τοποθεσία στην περιοχή του χωριού Χαϊρίε. Το Σύνταγμα είχε υποστεί μεγάλες απώλειες σε αξιωματικούς και οπλίτες και εξ αρχής βρέθηκε σε δυσχερή κατάσταση, λόγω του ότι περιβαλλόταν πανταχόθεν από τουρκικές δυνάμεις. Το Σύνταγμα μάλλον δεν υποστηριζόταν επαρκώς από το πυροβολικό της X Μεραρχίας. Είναι άγνωστο αν αυτό είχε ταχθεί στα δεσπόζοντα υψώματα του Μετρές Τεπέ.⁸ Ο διοικητής του 28^{ου} Συντάγματος απέστειλε αλληλοδιαδόχως τρεις αξιωματικούς του, για να αναφέρουν στο διοικητή της X Μεραρχίας Υποστράτηγο Λεοναρδόπουλο τη δυσχερή κατάσταση του Συντάγματος, αλλά κανένας δεν μπόρεσε να βρει τη θέση του στρατηγείου της Μεραρχίας. Τελικά η θέση του στρατηγείου της Μεραρχίας ανευρέθηκε περί το μεσονύκτιο της 17^{ης} προς τη 18^η Μαρτίου, από τον τέταρτο στη σειρά αξιωματικό που απεστάλη προς τούτο.⁹

⁶ Η Ομάδα Μεραρχιών αποτελούσε διοίκηση επιπέδου Σώματος Στρατού.

⁷ Συνοπτικά τα αναφερόμενα προβλήματα ήταν το κακό σχέδιο επιχειρήσεων, η κατά 50% μειωμένη μάχιμη δύναμη των Μεραρχιών έναντι της προβλεπομένης, η μη ύπαρξη εφεδρείας στο Γ' Σώμα Στρατού, τα σοβαρά προβλήματα που παρουσιάστηκαν στον ανεφοδιασμό των Μεραρχιών, ιδιαίτερα με πυρομαχικά πυροβολικού, και οι τρομακτικές απώλειες σε αξιωματικούς και οπλίτες.

⁸ Επί του υψώματος Μετρές Τεπέ υψώνεται το μνημείο της τουρκικής νίκης κατά τη δεύτερη μάχη του Ινονού, όπως αποκαλείται στην τουρκική ιστορία η αμυντική μάχη που διεξήγαγε το Δυτικό Μέτωπο στη γραμμή Αβγκίν – Μετρές Τεπέ – Υψώματα Κοβαλίτσας.

⁹ Νερούτσος, *Επιθετικά Επιχειρήσεις Δεκεμβρίου 1920, Μαρτίου 1921*, 202, 204.



Σχεδιάγραμμα 1: Η συντριβή του 28^{ου} Συντάγματος Πεζικού συμπαρέσυρε σε υποχώρηση αρχικά τη Χ και στη συνέχεια την ΙΙΙ Μεραρχία. Ακολούθησε η υποχώρηση της VII Μεραρχίας

Ο διοικητής της Μεραρχίας «έκρινε», ότι δεν ήταν αναγκαία η άμεση επέμβασή του και ότι τα «προσήκοντα μέτρα» για την αντιμετώπιση της κατάστασης, θα λαμβάνονταν το πρωί. Την 5^η πρωινή ώρα απεστάλη στο στρατηγείο της Μεραρχίας ένας ακόμη Λοχαγός του 28^{ου} Συντάγματος, για να αναφέρει τη δυσχερή θέση του Συντάγματος, αλλά ήταν πλέον αργά.¹⁰ Η διοίκηση της Βόρειας Ομάδας Μεραρχιών του Δυτικού Μετώπου, ευρισκόμενη εγγύτατα της γραμμής μάχης, προετοίμασε κατά τη διάρκεια της νύκτας την αντεπίθεσή της. Την 6^η πρωινή ώρα της 18^{ης} Μαρτίου, άρχισε ο βομβαρδισμός των θέσεων του 28^{ου} Συντάγματος, από 25 πυροβόλα που ήταν ταγμένα σε εγγύτατη απόσταση από το Σύνταγμα και την 0640 ώρα εκτοξεύτηκε η τουρκική αντεπίθεση διά επτά Ταγμάτων. Το 28^ο Σύνταγμα άντεξε για είκοσι λεπτά. Πολλοί αξιωματικοί και στρατιώτες, μεταξύ των οποίων και ο διοικητής του Συντάγματος Συνταγματάρχης Χρήστου, έπεσαν στο πεδίο της τιμής. Άλλοι τραυματίστηκαν και δεν διακομίστηκαν.¹¹ Η διασωθείσα δύναμη του Συντάγματος αναστράφηκε και υποχώρησε άτακτα. Στη συνέχεια υποχώρησε και η υπόλοιπη Μεραρχία και τέλος ακολούθησε και η σύμπτυξη των υπολοίπων Μεραρχιών του Γ' Σώματος Στρατού.

¹⁰ Νερούτσος, *Επιθετικά Επιχειρήσεις Δεκεμβρίου 1920, Μαρτίου 1921*, 213.

¹¹ Στο ίδιο, 214.



Η Μάχη του Τουμλού Μπουνάρ 26 – 30 Μαρτίου 1921

Μετά την υποχώρηση του Γ' Σώματος Στρατού από την τοποθεσία Ινονού, η τουρκική διοίκηση του Δυτικού Μετώπου έστρεψε σοβαρές δυνάμεις της προς Νότο, με σκοπό να προσβάλει στην περιοχή του Τουμλού Μπουνάρ τις συγκοινωνίες του Α' Σώματος Στρατού, το οποίο παρέμενε στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ. Το Α' Σώμα Στρατού σώθηκε από βεβαία καταστροφή, επειδή την 21^η Μαρτίου 1921 έλαβε διαταγή της Στρατιάς, που το ενημέρωνε για την υποχώρηση του Γ' Σώματος Στρατού στην Προύσα και το προϊδέαζε περί ενδεχόμενης αποχώρησής του από το Αφιόν Καραχισάρ, λόγω πιθανής τουρκικής επίθεσης κατά των συγκοινωνιών του, με δυνάμεις που θα αποσύρονταν από την περιοχή του Εσκή Σεχέρ και θα μεταφέρονταν νότια. Η Στρατιά Μικράς Ασίας διέταξε το Α' Σώμα Στρατού, να λάβει μέτρα κάλυψης της διάβασης του Τουμλού Μπουνάρ από βορρά.¹² Κατόπιν τούτου ο διοικητής του Σώματος, Υποστράτηγος Αλέξανδρος Κοντούλης εξέδωσε την 22^α Μαρτίου διαταγή συμπτύξεως του Σώματος από το Αφιόν Καραχισάρ, αφήνοντας ανοικτή την ημερομηνία έναρξης της σύμπτυξης. Παράλληλα διέταξε το Απόσπασμα Συνταγματάρχου Διαλέτη της II Μεραρχίας, 34^ο Σύνταγμα Πεζικού και Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού, να εγκατασταθεί αμυντικά στη γραμμή των υψωμάτων βόρεια του χωριού Τουμλού Μπουνάρ προκειμένου να καλύψει τις συγκοινωνίες του Σώματος με το Ουσάκ.¹³

Η παραπάνω αναφορά έχει τη σημασία της, επειδή όπως θα δείξουμε στη συνέχεια αποδεικνύει, πρώτο ότι η εγκατάσταση των στρατηγείων των Σωμάτων Στρατού σε μεγάλες αποστάσεις από τη γραμμή της μάχης, ήταν μια παγιωμένη κατάσταση στο σύστημα διεύθυνσης των επιχειρήσεων, από τη Στρατιά Μικράς Ασίας και τις υφιστάμενες διοικήσεις της και δεύτερο, ότι η επιβαλλόμενη παροχή συνδρομής σε δεινώς δοκιμαζόμενες Μονάδες κατά τη μάχη, από τις γειτονικές τους, δεν ήταν δεδομένη. Ειδικότερα: Ο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού μετά την έκδοση της διαταγής συμπτύξεως του Σώματος αποχώρησε την 23^η Μαρτίου μετά του στρατηγείου του από το Αφιόν Καραχισάρ και την 24^η Μαρτίου εγκαταστάθηκε στο Ουσάκ, σε απόσταση 50 χιλιομέτρων νοτιοδυτικά του Τουμλού Μπουνάρ.¹⁴ Προφανώς το στρατηγείο του Σώματος επιβαλλόταν να εγκατασταθεί στο Τουμλού Μπουνάρ, μέχρις τουλάχιστον να διαταχθεί η σύμπτυξη των Μεραρχιών του από το Αφιόν Καραχισάρ και αυτές να αφιχθούν στο Τουμλού Μπουνάρ, όπου θα διεξαγόταν η μάχη μετά των τουρκικών Μεραρχιών, που θα κατέρχονταν από Βορρά. Υπ' αυτές τις συνθήκες τίθεται το ερώτημα, κατά πόσο ήταν εφικτή η διεύθυνση της επικείμενης μάχης από το διοικητή του Α' Σώματος Στρατού που βρισκόταν στο Ουσάκ; Κατά την άποψή μου ενδεχομένως να μην ήταν δυνατή και η διαβίβαση στις II και XIII Μεραρχίες της διαταγής, για την έναρξη της σύμπτυξής τους από το Αφιόν Καραχισάρ.

Όσον αφορά το ζήτημα της παροχής συνδρομής σε δοκιμαζόμενες μονάδες κατά τη μάχη, αυτό έχει ως εξής: Την 23^η Μαρτίου ο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού ζήτησε από τη Στρατιά να εγκρίνει την αποχώρηση των Μεραρχιών του από το Αφιόν Καραχισάρ.

¹² Στο ίδιο, 284

¹³ Στο ίδιο, 286-287, 290

¹⁴ Οι αποστάσεις δίνονται σε ευθεία γραμμή. Οι πραγματικές οδικές αποστάσεις ήταν βεβαίως μεγαλύτερες δεδομένου ότι μεταξύ του Ουσάκ και του Αφιόν Καραχισάρ υπήρχαν μόνο καρόδρομοι, που λόγω εποχής δεν ήταν βατοί σε τροχό, προκύπτει ότι για να αφιχθούν οι Μεραρχίες του Α' Σώματος Στρατού από το Αφιόν Καραχισάρ στο Τουμλού Μπουνάρ απαιτούνταν δύο ημέρες τουλάχιστον.



Την 24^η Μαρτίου η Στρατιά ενέκρινε την εκκένωση του Αφίων Καραχισάρ. Το Α' Σώμα Στρατού διέταξε η εκκένωση να αρχίσει την επομένη 25^η Μαρτίου.¹⁵ Τις πρωινές ώρες της 26^{ης} Μαρτίου, εμφανίστηκαν προ του μετώπου του Αποσπάσματος Διαλέτη τουρκικά τμήματα Ιππικού και τη 12^η μεσημβρινή ώρα άρχισε η τουρκική επίθεση. Κατά του Αποσπάσματος επιτίθονταν δύο τουρκικές Μεραρχίες, που εκτέλεσαν και δύο ισχυρές νυκτερινές επιθέσεις που αποκρούστηκαν με δυσκολία. Το Απόσπασμα Διαλέτη μάχονταν κατά πολύ υπερτέρων εχθρικών δυνάμεων, ενώ η δύναμή του ήταν μειωμένη. Τις απογευματινές ώρες έφθασε περί τα οκτώ χιλιόμετρα νότια του Αποσπάσματος Διαλέτη, η XIII υπό το Συνταγματάρχη Κίμωνα Διγενή. Αργά το βράδυ, η XIII Μεραρχία προώθησε νότια του Αποσπάσματος Διαλέτη το Απόσπασμα Πλαστήρα, χωρίς αυτό να επέμβει στη νυκτερινή μάχη που διεξήγαγε το Απόσπασμα Διαλέτη, για να αποκρούσει τις τουρκικές νυκτερινές επιθέσεις. Την 23:00 ώρα το Α' Σώμα Στρατού διέταξε τη XIII Μεραρχία να ενισχύσει επειγόντως το Απόσπασμα Διαλέτη, εμπλέκοντας ακόμη και το σύνολο της δύναμής της.

Το μεσονύκτιο της 26^{ης} προς την 27^η Μαρτίου, ο διοικητής της II Μεραρχίας Συνταγματάρχης Βαλέτας, έφθασε στο στρατηγείο της XIII Μεραρχίας και ζήτησε από το διοικητή της να ενισχύσει επειγόντως το Απόσπασμα Διαλέτη, όπως προβλεπόταν από τη διαταγή του Α' Σώματος Στρατού. Ο διοικητής της XIII αρνήθηκε, επειδή θεώρησε ότι η νυκτερινή κίνηση ήταν παρακινδυνευμένη. Μεταξύ των δύο Μεράρχων αντηλλάγησαν οξείες φράσεις. Παρά ταύτα, η XIII Μεραρχία δεν ενίσχυσε το Απόσπασμα Διαλέτη. Την 27^η Μαρτίου το Απόσπασμα Διαλέτη συνέχισε τη μάχη, αγωνιζόμενο μέχρις εσχάτων, συγκρατώντας τις τουρκικές δυνάμεις. Η άμεση εμπλοκή των δυνάμεων της XIII Μεραρχίας, στην απεγνωσμένη μάχη που έδινε το Απόσπασμα Διαλέτη, ήταν υπέρ το δέον αναγκαία, λόγω του ότι η μεν II Μεραρχία στην οποία ανήκε το Απόσπασμα, βρισκόταν ακόμη μακριά από το πεδίο της μάχης, το δε Απόσπασμα Διαλέτη δεχόταν ισχυρότατη πίεση χωρίς να διαθέτει δυνάμεις για να αντιδράσει, όπως αυτό προκύπτει από τα γεγονότα: «Τις πρωινές ώρες της 27^{ης} Μαρτίου η μάχη διεξάγεται κραταιά στον τομέα του 34^{ου} Συντάγματος Πεζικού, κατά του οποίου επιτίθεται η 4^η Τουρκική Μεραρχία με εκατέρωθεν επιθέσεις και αντεπιθέσεις. Περί τη μεσημβρία, δημιουργήθηκε κρίσιμη κατάσταση για την έκβαση του αγώνα. Ο διοικητής του Συντάγματος Συνταγματάρχης Δημοσθένης Διαλέτης επικεφαλής της μοναδικής εφεδρείας του, αποτελούμενης εξ ουλαμού του 11/34 Λόχου, του Λόχου Μικρού Επιτελείου του Συντάγματος μετά ημιονηγών και μαγείρων, θέσας σε πρώτη γραμμή τον ιερέα με αναπεπταμένη τη σημαία του Συντάγματος αντεπιτίθεται και αναγκάζει του Τούρκους σε υποχώρηση».¹⁶ Δικαίως σήμερα η 34^η Μηχανοκίνητη Ταξιαρχία φέρει το όνομα «Απόσπασμα Συνταγματάρχου Διαλέτη». Αποτελεί τον μοναδικό Σχηματισμό του Ελληνικού Στρατού που φέρει το όνομα πρώην διοικητή του.

Κατόπιν των όσων αναφέρθηκαν προκύπτουν τα εξής:

α) Η παραμονή του διοικητή του Α' Σώματος Στρατού στο Τουμλού Μπουνάρ ήταν απολύτως επιβεβλημένη. Μόνο αυτός μπορούσε να διευθύνει εκείνες τις κρίσιμες στιγμές τις ενέργειες του Αποσπάσματος Διαλέτη και των Μεραρχιών του. Όμως αυτός είχε εγκατασταθεί στο Ουσάκ.

β) Το Α' Σώμα Στρατού σώθηκε από την καταστροφή επειδή στο πεδίο της μάχης βρισκόταν ο Δημοσθένης Διαλέτης.

¹⁵ Νερούτσος, *Επιθετικά Επιχειρήσεις Δεκεμβρίου 1920, Μαρτίου 1921*, 289-90.

¹⁶ Στο ίδιο, 292-309.



γ) Ο διοικητής της XIII Μεραρχίας, δεν ενίσχυσε το δεινώς δοκιμαζόμενο Απόσπασμα Διαλέτη, παρά τη διαταγή του Α' Σώματος Στρατού και την πίεση που δέχθηκε από το διοικητή της II Μεραρχίας.¹⁷

Επιθετικές Επιχειρήσεις Ιουνίου - Ιουλίου 1921

Ο Γενικός Σκοπός των Επιχειρήσεων

Οι νέες ευρείες επιθετικές επιχειρήσεις που θα διεξάγονταν από τη Στρατιά Μικράς Ασίας, μετά από αυτές του Μαρτίου 1921, αποφασίστηκαν από τον Πρωθυπουργό Δημήτριο Γούναρη, κατά την επίσκεψή του στη Σμύρνη τη 15^η Απριλίου 1921. Ο πρωθυπουργός, έθεσε ως σκοπό των νέων επιχειρήσεων, την κατάληψη των πόλεων Αφιόν Καραχισάρ, Κιουτάχειας και Εσκή Σεχέρ, με απώτερο σκοπό τη συντριβή και εξουθένωση του εχθρού.¹⁸ Ήταν η πρώτη φορά κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία που τέθηκε ως πολιτικός σκοπός του διεξαγόμενου πολέμου η συντριβή του τουρκικού στρατού.

Στο καταρτισθέν από τη Στρατιά Μικράς Ασίας σχέδιο επιχειρήσεων, καθορίστηκε ως γενικός σκοπός αυτών, «η διά επιθέσεως συντριβή των εχθρικών δυνάμεων, η κατάληψις του κυρίου κέντρου εφοδιασμού αυτών Εσκή Σεχέρ και η απηνής καταδίωξις».¹⁹ Ο καθορισθείς σκοπός της συντριβής του τουρκικού στρατού ήταν φιλόδοξος και επιβάλλεται να εξετασθεί, αφ' ενός μεν εάν το σχέδιο δια του οποίου θα διεξάγονταν οι επιχειρήσεις απέβλεπε στην επίτευξη της συντριβής του τουρκικού στρατού, και αφ' ετέρου δε εάν η διαδικασία βάσει της οποίας διευθύνονταν οι επιχειρήσεις, υποστήριζε την επίτευξη του σκοπού των επιχειρήσεων και τη διεξαγωγή απηνούς καταδίωξης.

Οι πληροφορίες που διέθετε η Στρατιά για τον εχθρό, ήταν ότι αυτός οργάνωνε ισχυρά τις αμυντικές τοποθεσίες Ινονού και Κιουτάχειας. Δηλαδή τις αμυντικές τοποθεσίες που κάλυπταν τις κατευθύνσεις, από την Προύσα προς το Εσκή Σεχέρ και από το Ουσάκ δια της Κιουτάχειας προς το Εσκή Σεχέρ αντίστοιχα (βλ. Σχεδιάγραμμα 2).²⁰ Τούτο οδηγούσε στο συμπέρασμα, ότι ανάλογα με την κατεύθυνση της κύριας ελληνικής επίθεσης, ο εχθρός θα αντέτασσε την κύρια άμυνά του επί των δύο αυτών θέσεων. Η Στρατιά Μικράς Ασίας, εκτίμησε ότι η τουρκική διοίκηση ανέμενε την κύρια ελληνική επίθεση από την κατεύθυνση του Ουσάκ, επειδή ο εχθρός είχε συγκεντρώσει τις κύριες δυνάμεις του περί την Κιουτάχεια.²¹ Περί της διάταξης των τουρκικών δυνάμεων πριν την έναρξη των επιχειρήσεων βλ. Σχεδιαγράμματα 2 και 3 παρακάτω.

¹⁷ Ο Κίμων Διγενής δέχθηκε μόνο μία επίπληξη και επανέλαβε τα ίδια τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Ο διοικητής της II Μεραρχίας Συνταγματάρχης Γ. Βαλέτας τον Ιούλιο του 1921 κώφευσε και αυτός στις ικεσίες της I Μεραρχίας να την ενισχύσει κατά τη μάχη για την κατάληψη του υψώματος 1799.

¹⁸ Ιωάννης Πασάς, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, 83.

¹⁹ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 351.

²⁰ Η αμυντική τοποθεσία Ινονού στηριζόταν στα υψώματα της γραμμής των χωριών Αβγκίν – Κοβαλίτσα, η δε της Κιουτάχειας επί των ορέων Αράμπ Ντετέ Τεπέ, Γιαλιτζέ Νταγ, Κοτσά Νταγ και Κιρέζ Νταγ.

²¹ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 354-55.



Οι Ανατεθείσες από τη Στρατιά Αποστολές στις Υφιστάμενες Διοικήσεις της

Την 4η Ιουνίου 1921 η Στρατιά Μικράς Ασίας, διά διαταγής της υπό τον τίτλο «Γενικαί Εντολαί» προς τους Διοικητές των Α', Β' και Γ' Σωμάτων Στρατού, του Βορείου και του Νοτίου Συγκροτημάτων Μεραρχιών, της ΙΧ Μεραρχίας και της Ταξιαρχίας Ιππικού, καθόρισε τις προθέσεις της και τις αποστολές των υφισταμένων της διοικήσεων για την εκτέλεση των επιχειρήσεων, όπως παρακάτω:²²

Η Στρατιά θα διεξήγαγε την κυρία επίθεσή της κατά των περί την Κιουτάχεια κυρίων εχθρικών δυνάμεων διά του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς και διά του Γ' Σώματος Στρατού. Η Στρατιά θα απέφευγε να επιτεθεί μετωπικά κατά της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, δηλαδή από την κατεύθυνση του Ουσάκ – Τζεντίζ - Κιουτάχεια.

- Το Νότιο Τμήμα Στρατιάς, με το Α' Σώμα Στρατού (I και II Μεραρχίες), το Β' Σώμα Στρατού (V και XIII Μεραρχίες), το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών (IV και XII Μεραρχίες), το Μικτό Απόσπασμα ΙΧ Μεραρχίας, την Ταξιαρχία Ιππικού και το Σύνταγμα Βαρέος Πυροβολικού Στρατιάς, θα παρέκαμπτε αμέσως ανατολικά του Ακτσάλ Νταγ την αμυντική τοποθεσία της Κιουτάχειας και θα επιτίθετο προς τη γενική κατεύθυνση του Καρά Τεπέ.²³ Αρχικά μέρος του Νοτίου Τμήματος, θα προήλαινε ΒΑ και θα καταλάμβανε το Ελμαλή Νταγ. Επίσης έτερο μέρος του Νοτίου Τμήματος, θα επιχειρούσε διπλή υπερκέραση των δυτικά του Αφιών Καραχισάρ ασθενών τουρκικών δυνάμεων· στη συνέχεια θα στρεφόταν βόρεια, για να συμμετάσχει στην κυρία επίθεση του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς. Με συγκεντρωμένες πλέον τις δυνάμεις του το Νότιο Τμήμα Στρατιάς, θα επιτίθετο προς Καρά Τεπέ, επιδιώκοντας παράλληλα να υπερκεράσει εξ ανατολών τις αμυνόμενες περί την Κιουτάχεια τουρκικές δυνάμεις και να αποκόψει την υποχώρησή τους προς Σεϊντή Γαζή και το Εσκή Σεχήρ (βλ. Σχεδιάγραμμα 2).²⁴

- Το Γ' Σώμα Στρατού, (VII και X Μεραρχίες συν Σύνταγμα Πεζικού), θα προήλαινε στη γενική κατεύθυνση Προύσα - Ακτσέ Κιοϊ - Μπεϊτζέ Κιοϊ (Orhaneli) - Ταουνσαλή, θα παρέκαμπτε από Βορρά την οχυρωμένη τοποθεσία της Κιουτάχειας και θα επιτίθετο προς τη γενική κατεύθυνση του Τσαλ Νταγ. Το Σώμα, έπρεπε να αποφύγει να προσκρούσει σε ισχυρές εχθρικές οργανώσεις, διευρύνοντας τον ελιγμό του περί τη δεξιά πτέρυγα της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας (βλ. Σχεδιάγραμμα 2).²⁵ Το Γ' Σώμα Στρατού έπρεπε επίσης, να προσελκύσει προς τα δυτικά την προσοχή και δυνάμεις του εχθρού, προκειμένου να διευκολυνθεί η δράση του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς. Τέλος, το Γ' Σώμα Στρατού θα επεδίωκε την αποκοπή της υποχώρησης των τουρκικών δυνάμεων, από την Κιουτάχεια προς το Εσκή Σεχήρ.²⁶

- Το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών, (III και XI Μεραρχίες μείον Σύνταγμα Πεζικού), θα επιτίθετο στην κατεύθυνση Προύσα - Εσκή Σεχήρ και θα επεδίωκε, ασκώντας ισχυρή πίεση, να συγκρατήσει όσο το δυνατόν περισσότερες εχθρικές δυνάμεις μακριά από το κύριο πεδίο της μάχης, όπου θα κρινόταν η τύχη του αγώνα.²⁷

- Το Μικτό Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας θα προήλαινε στην κατεύθυνση Ουσάκ – Τζεντίζ - Κιουτάχεια με σκοπό να δημιουργήσει στον εχθρό την εντύπωση ότι διά της

²² Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 354-56.

²³ Το Καρά Τεπέ είναι ένα χαμηλό ύψωμα που βρίσκεται ανατολικά της Κιουτάχειας.

²⁴ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 355.

²⁵ 355.

²⁶ 355.

²⁷ Στο ίδιο, 356

[illegible]

²⁹ Κάθε ελληνική Μεραρχία διέθετε περίπου 5.400 τυφέκια, 72 πολυβόλα, 216 οπλοπολυβόλα και 16 ορειβατικά πυροβόλα. Το κάθε Σώμα Στρατού διέθετε ένα Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού που συγκροτούνταν από 3 Μοίρες των 3 Πυροβολαρχιών. Εκάστη Πυροβολαρχία διέθετε 4 πεδινά πυροβόλα των



Η Γενική Ιδέα Διεξαγωγής των Επιχειρήσεων Από το Νότιο Τμήμα Στρατιάς

Την 26^η Ιουνίου ο διοικητής της Στρατιάς Μικράς Ασίας, με διαταγή του προς τους διοικητές του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς κοινοποίησε τις προθέσεις του, σχετικά με τον τρόπο εκτέλεσης των επιχειρήσεων από τις δυνάμεις του Τμήματος τούτου ως ακολούθως:³⁰

Διά του Νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών, της II Μεραρχίας του Α' Σώματος Στρατού και της Ταξιαρχίας Ιππικού, θα επεδίωκε την ταχεία εκκαθάριση της περιοχής του Αφιόν Καραχισάρ, με σκοπό την αποσύνθεση και την αποκοπή της υποχώρησης των εκεί ασθενών Τουρκικών δυνάμεων προς το Ικόνιο, ή το Σεϊντή Γαζή.

Δια των λοιπών δυνάμεων του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς, θα προήλανε βόρεια και βορειοανατολικά, με σκοπό να καταλάβει με την I Μεραρχία του Α' Σώματος Στρατού το οχυρωμένο Καραμπουγιού Νταγ και με το Β' Σώμα Στρατού το Ελμαλή Νταγ.

Κατέχοντας τους ως άνω δύο ορεινούς όγκους, θα ανέμενε για λίγο τη συγκέντρωση όλων των δυνάμεων του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς, πλην αυτών που θα παρέμεναν στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ, για την κάλυψη της κατεύθυνσης του Ικονίου.

Μετά τη συγκέντρωση των δυνάμεων του, δηλαδή των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού, θα αναλάμβανε επίθεση προς τη γενική κατεύθυνση του Καρά Τεπέ, επιζητώντας την υπερκέρραση εξ ανατολών. Τη II Μεραρχία θα την προωθούσε προς Βορρά.

Δια του Αποσπάσματος της IX Μεραρχίας, θα επεδίωκε να δώσει την εντύπωση ότι προς την Κιουτάχεια κατευθύνονται σοβαρές δυνάμεις, ώστε να συγκρατηθούν όσο το δυνατόν περισσότερες τουρκικές δυνάμεις στην αμυντική τοποθεσία της Κιουτάχειας.

Την XII Μεραρχία μετά το πέρας της επιχείρησης προς το Αφιόν Καραχισάρ, θα την διέθετε στο Α' Σώμα Στρατού, για να ενεργήσει προς Βορρά. Την Ταξιαρχία Ιππικού μετά την κατάληψη της τοποθεσίας του Μπαλ Μαχμούτ, θα την έστρεφε και αυτή προς Βορρά προκειμένου να ενεργήσει στο άκρο δεξιό της προς Βορρά κυρίας επίθεσης.

Το Σχέδιο της Στρατιάς σε Αδρές Γραμμές

Η Στρατιά θα εκτελούσε την κυρία επίθεσή της κατά των δυνάμεων του Δυτικού Μετώπου του τουρκικού στρατού, διά του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς. Μέρος των δυνάμεων του Τμήματος τούτου θα προήλανε ΒΑ και θα καταλάμβανε το Ελμαλή Νταγ και το ισχυρά οχυρωμένο Καραμπουγιού Νταγ, προκειμένου να εξασφαλίσει τις κινήσεις των υπολοίπων δυνάμεων του Νοτίου Τμήματος. Έτερο τμήμα του Νοτίου Μετώπου, θα εκκαθάριζε την περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ από τις τουρκικές δυνάμεις, θα κάλυπτε την κατεύθυνση του Ικονίου και στη συνέχεια θα κατευθυνόταν βόρεια για να συμμετάσχει στην κυρία επίθεση. Το Νότιο Τμήμα Στρατιάς μετά τη συγκέντρωση των δυνάμεών του, θα επιτίθετο προς τη γενική κατεύθυνση του Καρά Τεπέ και σε συνδυασμό με την επίθεση του Γ' Σώματος Στρατού προς το Τσαλ Νταγ, θα επεδίωκε να υπερκεράσει τις περί την Κιουτάχεια τουρκικές δυνάμεις και να αποκόψει την υποχώρησή τους προς το Εσκή Σεχρήρ.

75 χιλιοστών. Με τον όρο τυφέκια προσδιοριζόταν η δύναμη των ανδρών των Λόγων Πεζικού που έφεραν τυφέκιο. Για κάθε Λόχο προβλέπονταν 160 τυφέκια Μάνλιγκερ και 40 Λεμπέλ. Οκτώ ακόμη οπλίτες κάθε Λόχου ήταν οπλισμένοι με οπλοπολυβόλο και υπήρχαν επίσης και 8 άοπλοι προμηθευτές οπλοπολυβόλων.

³⁰ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 363, 364.



Ταυτόχρονα διά της προελάσεως προς Βορρά, προς την κατεύθυνση του υψώματος Κιζίλ Σιβρί, μέρους του Α' Σώματος Στρατού, στο οποίο θα περιλαμβάνονταν η XII Μεραρχία και η Ταξιαρχία Ιππικού, θα επιδιωκόταν η αποκοπή της οδού υποχώρησης των τουρκικών δυνάμεων προς το Σεϊντή Γαζή. Διά των δευτερευουσών ενεργειών του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών και του Αποσπάσματος της IX Μεραρχίας, θα επιδιωκόταν η καθήλωση/συγκράτηση όσο το δυνατόν περισσότερων τουρκικών δυνάμεων, μακριά από το κύριο πεδίο της μάχης. Στην εν λόγω καθήλωση θα συμμετείχε και το Γ' Σώμα Στρατού, που θα επεδίωκε να προσελκύσει την προσοχή και δυνάμεις του εχθρού προς το μέτωπό του.

Σχολιασμός – Κριτική – Προβλήματα του Σχεδίου Επιχειρήσεων

Ο καθορισθείς γενικός σκοπός της προς εκτέλεση επιχειρήσεως, ήτοι η διά επιθέσεως συντριβή των εχθρικών δυνάμεων, δεν υποστηριζόταν ισχυρά από το σχέδιο της Στρατιάς. Δεν καθοριζόταν δηλαδή με σαφήνεια στο σχέδιο της Στρατιάς το πώς θα επιτευχθεί αυτή η συντριβή. Για τη συντριβή ενός στρατού 13 Μεραρχιών Πεζικού και 4 Μεραρχιών Ιππικού, απαιτούνταν η διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης, στην οποία θα έπρεπε να συμμετάσχει το σύνολο των δυνάμεων της Στρατιάς. Στη διαταγή της Στρατιάς υπό τον τίτλο «Γενικαί Εντολαί», ουδαμού προβλεπόταν να διεξαχθεί μάχη αυτής της μορφής και έντασης. Μόνο στα Α' και Β' Σώματα Στρατού ανετίθετο σαφής εντολή επίθεσης προς τη γενική κατεύθυνση του Καρά Τεπέ.

Η συμμετοχή της II Μεραρχίας και της Ταξιαρχίας Ιππικού, στην επιχείρηση για την εκκαθάριση του Αφιόν Καραχισάρ, από τις ασθενείς Τουρκικές δυνάμεις υπό τη 12^η Ομάδα Μεραρχιών, που βρίσκονταν στην περιοχή του Αφιόν, κρίνεται περιττή. Η Στρατιά διέθεσε τρεις Μεραρχίες Πεζικού και την Ταξιαρχία Ιππικού για να εκκαθαρίσουν την περιοχή του Αφιόν, δυνάμει μίας Μεραρχίας Πεζικού και μίας Ταξιαρχίας Ιππικού. Τούτο ήταν υπερβολικό. Η II Μεραρχία επιβαλλόταν να επιτεθεί ταυτόχρονα με την I Μεραρχία για την κατάληψη του Καραμπουγιού Νταγ, ώστε το αποτέλεσμα να επέλθει εντός μίας ημέρας.

Το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών, διατασσόταν να ασκήσει ισχυρή πίεση επί του έναντι του μετώπου του εχθρού. Η άσκηση πίεσης επί του εχθρού δεν αποτελεί επίθεση. Η επίθεση διεξάγεται διά πυρός, κινήσεως, κρούσεως και παντός διαθέσιμου μέσου, με σκοπό τη συντριβή του εχθρού. Η πίεση μπορεί να ασκηθεί διά λήψεως της επαφής με τον εχθρό, διά μεμακρυσμένων βολών πυροβολικού και διά επιδεικτικών επιθέσεων. Εμμέσως πλην σαφώς, η Στρατιά δεν ανέθετε στο Συγκρότημα τούτο καθαρή εντολή επιθέσεως, εκτιμώντας ίσως την μειωμένη ισχύ του.

Το Γ' Σώμα Στρατού, διατασσόταν να προσελκύσει την προσοχή και δυνάμεις του εχθρού προς την κατεύθυνση που θα προήλαυνε, αλλά θα έπρεπε να αποφύγει να προσκρούσει επί σοβαρών αμυντικών οργανώσεων, διευρύνοντας ανάλογα τον ελιγμό του προς Βορρά. Η εντολή αυτή περιέκλειε μία σοβαρή αντίφαση. Μία δύναμη που προελαύνει ασφαλώς και δεν θα προσκρούσει επί οχυρώσεων που δεν είναι επανδρωμένες από τον εχθρό. Αλλά ήταν αδύνατο να μην εμπλακεί σε μάχη με τις εχθρικές δυνάμεις, που διατασσόταν να προσελκύσει προς την κατεύθυνσή του. Ένα Σώμα Στρατού δυνάμει 40.000 ανδρών, δεν μπορεί να διολισθήσει μεταξύ των εχθρικών δυνάμεων, όταν μάλιστα η διαμόρφωση του εδάφους δεν το επιτρέπει. Η αποστολή που ανατέθηκε στο Γ' Σώμα Στρατού, αποδεικνύει την αγωνία της Στρατιάς, να μην εμπλακεί το Σώμα τούτο σε μάχη μεγάλης έντασης με τις τουρκικές δυνάμεις και υποστεί σοβαρές απώλειες. Εν πάση



περιπτώσει η οχύρωση βορειοδυτικά της Κιουτάχειας, ήταν εξαιρετικά περιορισμένη και αποτελούνταν, επί μετώπου είκοσι χιλιομέτρων, από έξι περίπου οχυρωμένες θέσεις.³¹ Και τούτο, επειδή το Δυτικό Μέτωπο δεν ανέμενε επίθεση από την κατεύθυνση της κοιλάδας του ποταμού Αδρανού.³² Η ασθενώς οχυρωμένη αυτή γραμμή δεν επανδρωνόταν από τουρκικές δυνάμεις (βλ. Σχεδιαγράμματα 2 και 3). Οι τουρκικές δυνάμεις που ήταν βέβαιο ότι θα προσήλκυε το Γ' Σώμα προς το μέτωπό του,³³ ήταν επίσης βέβαιο ότι θα οργάνωναν μία αμυντική γραμμή και ανάλογα με το χρόνο που θα είχαν στη διάθεσή τους τόσο ισχυρότερα θα την οχύρωναν. Ο χρόνος που τελικά δόθηκε στις τουρκικές δυνάμεις, για να οργανώσουν την άμυνά τους βορειοδυτικά της Κιουτάχειας, ήταν κάτι περισσότερο από δύο ημέρες. Ο τουρκικός στρατός, όπως πανταχόθεν μαρτυρείται, διέθετε μεγάλη ικανότητα στην ταχεία οχύρωση αμυντικών θέσεων. Επομένως το Γ' Σώμα Στρατού ήταν αδύνατο να μην προσκρούσει επί της οχυρωμένης αμυντικής γραμμής που θα οργανωνόταν προ του μετώπου του. Προφανώς οι εντολές που ανέθεσε η Στρατιά στο Γ' Σώμα Στρατού, δεν ήταν ιδιαίτερα σαφείς. Ο Αντιστράτηγος ε.α. Κλεάνθης Μπουλαλάς αναφέρει ότι «το Γ' Σώμα Στρατού είχε ως αποστολή να επιτεθεί επιδεικτικώς προς την Κιουτάχειαν».³⁴ Μάλλον αυτή τη μορφή είχε η αποστολή που ανατέθηκε στο Γ' Σώμα Στρατού.

Το Μικτό Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας, λόγω της περιορισμένης ισχύος του, εντελλόταν να εκτελέσει μία ούτως ειπείν επιδεικτική επίθεση, προκειμένου να δημιουργήσει στον εχθρό την εντύπωση, ότι κατά της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, κινούνται σοβαρές Ελληνικές δυνάμεις, ώστε να συγκρατηθούν τουρκικές δυνάμεις επ' αυτής της τοποθεσίας. Όμως, οι εχθρικές δυνάμεις συγκρατούνται επί των αμυντικών τους τοποθεσιών διά ισχυρής κρούσης και όχι διά επιδεικτικών επιθέσεων. Επομένως, ήταν επιβεβλημένο κατά της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, να επιτεθεί πλήρης η ΙΧ Μεραρχία και μάλιστα ενισχυμένη.

Αυτό που κρύβεται, πίσω από τον περίτεχνο λόγο του σχεδίου επιχειρήσεων και των γενικών εντολών, ήταν η επιθυμία της Στρατιάς να μην εμπλέξει τις δυνάμεις του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών, του Γ' Σώματος Στρατού και του Αποσπάσματος της ΙΧ Μεραρχίας, πέντε συνολικά Μεραρχίες, σε μάχη μεγάλης έντασης. Η Στρατιά ήθελε διά ευρέων ελιγμών να υπερκεράσει την τουρκική αμυντική τοποθεσία και να εξαναγκάσει τον τουρκικό στρατό να εξέλθει εκ των οχυρών του και με κάποιο «μαγικό» τρόπο να τον συντρίψει. Πάντως όχι με τη διεξαγωγή μάχης υψηλής έντασης από το σύνολο των δυνάμεών της. Η συντριβή όμως των εχθρικών δυνάμεων διά αυτού του τρόπου ήταν ανέφικτη.

Από τη διαταγή της Στρατιάς, υπό τον τίτλο «Γενικαί Εντολαί» προς τους διοικητές των Σωμάτων Στρατού και των Συγκροτημάτων Μεραρχιών, απουσιάζει η πρόθεσή της για τη χρονική συνταύτιση των επιθέσεων όλων των δυνάμεών της κατά της τουρκικής

³¹ Atif Ercikan Korgeneral, *Πόλεμος Τουρκικής Ανεξαρτησίας, Μάχες Κιουτάχειας, Εσκή Σελήρ (15 Μαΐου 1921 - 25 Ιουλίου 1921)*, Τόμος ΙΙ, Δυτικό Μέτωπο, Μέρος 4, (Αγκυρα 1974), 150 - Σχεδιάγραμμα 15.

³² Στο ίδιο, 38. «Ωστόσο, οι Έλληνες επιτέθηκαν στους Τούρκους προχωρώντας με δύναμη δύο μεραρχιών από την κατεύθυνση (Bursa - Orhanlı - Harmancık - Tavşanlı - Kutahya) που οι Τούρκοι δεν είχαν σκεφτεί ποτέ».

³³ Το Δυτικό Μέτωπο είχε αναπτύξει σε μεγάλες αποστάσεις προ των αμυντικών τοποθεσιών τμήματα καλύψεως για την έγκαιρη πληροφόρησή του περί της προσέγγισης των ελληνικών δυνάμεων. Επομένως θα πληροφορείτο την προέλαση του Γ' Σώματος Στρατού προς το Ταουνσαλή και θα κάλυπτε με τις εφεδρείες της την εν λόγω κατεύθυνση.

³⁴ Κλεάνθης Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-22*, (Αθήναι, Οκτώβριος 1959), 132.



αμυντικής τοποθεσίας. Η Στρατιά στα τέλη Ιουνίου 1921 ήταν πολύ ισχυρότερη του Δυτικού Μετώπου του τουρκικού στρατού, και επιβαλλόταν να επιζητήσει την ταυτόχρονη εμπλοκή όλων των δυνάμεών της σε αποφασιστική μάχη κατά των δυνάμεων του Μετώπου τούτου. Με την αναφερομένη απαίτηση, συμφωνεί και ο Υπαρχηγός τότε της Επιτελικής Υπηρεσίας Στρατού Υποστράτηγος Ξενοφών Στρατηγός, ο οποίος αναφέρει ότι «η επιτυχία της επιχείρησης εξηρτάτο εκ του ταυτοχρόνου της ενεργείας των διαφόρων φαλάγγων ...».³⁵ Ακόμη και στην περίπτωση που η πρόθεση της Στρατιάς να αποκόψει την υποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων προς το Εσκή Σεχέρ δεν επιτυγχανόταν, που ήταν και το πιθανότερο,³⁶ η ταυτόχρονη επίθεση όλων των δυνάμεών της κατά των τουρκικών, θα προκαλούσε ανυπολόγιστη φθορά σε αυτές και κατ' αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να επιτευχθεί, έστω και μερικώς, ο τεθείς σκοπός της συντριβής του τουρκικού στρατού. Η επίτευξη της ταυτόχρονης αυτής εμπλοκής, απαιτούσε τη ρεαλιστική εκτίμηση του χρόνου άφιξης των δυνάμεων της Στρατιάς προ του μετώπου της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας και το συνεχή και αυστηρό έλεγχο των κινήσεων, από το σύνολο των διοικήσεων, προκειμένου αυτές να επιτευθούν ταυτοχρόνως. Παρά ταύτα από κανένα σημείο των διαταγών της Στρατιάς, δεν προκύπτει ότι αυτή επεδίωκε τη χρονική συνταύτιση των επιθέσεων των δυνάμεών της, που αποτελεί το ζητούμενο για την επίτευξη των σκοπών κάθε πολεμικής επιχείρησης.

Σοβαρό μειονέκτημα του σχεδίου της Στρατιάς, ήταν η διάσπαση της επιθετικής ενέργειας στο Βόρειο Μέτωπο της Προύσας, σε δύο διακεκριμένες μεταξύ τους επιθέσεις. Μία από την Προύσα προς το Εσκή Σεχέρ και μία από την Προύσα διά της κοιλάδας του ποταμού Αδρανού προς την Κιουτάχεια. Παραβιάζονταν έτσι οι αρχές του πολέμου περί της ενότητας της διοικήσεως, της συγκέντρωσης, της οικονομίας δυνάμεων, της ενότητας των προσπαθειών, της συνταύτισης αυτών μεταξύ τους και της ασφάλειας.

Ειδικότερα, η διάσπαση των περί την Προύσα δυνάμεων του Γ' Σώματος Στρατού των τεσσάρων Μεραρχιών σε δύο ισοδύναμα περίπου Τμήματα, ήτοι στο Γ' Σώμα Στρατού με δύο Μεραρχίες συν Σύνταγμα Πεζικού και στο Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών με δύο Μεραρχίες μείον Σύνταγμα Πεζικού, καθιστούσε τα εν λόγω δύο Τμήματα ανίσχυρα να φέρουν σε πέρας τις αποστολές που τους ανατέθηκαν.³⁷ Αυτό που θα μπορούσαν να κάνουν οι τέσσερις Μεραρχίες του Γ' Σώματος Στρατού συγκεντρωμένες, ήτοι να επιτευθούν ισχυρά κατά του Εσκή Σεχέρ και να συγκρατήσουν μακριά από το κύριο πεδίο της μάχης μία μεγάλη εχθρική δύναμη, τουλάχιστον πέντε έως έξι Μεραρχιών Πεζικού, και ενδεχομένως να κατισχύσουν κατ' αυτών, ήταν αδύνατο να το επιτύχουν τα δύο Τμήματα ενεργώντας μεμονωμένα. Η αναφερόμενη επίθεση κατά του μετώπου του Εσκή Σεχέρ, από το Γ' Σώμα Στρατού των τεσσάρων Μεραρχιών, θα προκαλούσε μεγάλη φθορά στις τουρκικές δυνάμεις και θα συνέβαλε ισχυρά στην επίτευξη του σκοπού της συντριβής του τουρκικού στρατού. Στην περίπτωση ευόδωσης αυτής της προσπάθειας και σύντονής στη συνέχεια καταδίωξης των τουρκικών δυνάμεων προς το Εσκή Σεχέρ, υπήρχε μεγάλη πιθανότητα αποκοπής κάποιων εκ των δυνάμεων τούτων.

³⁵ Ξενοφών Στρατηγός, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, (Αθήνα: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, Τετάρτη Έκδοση), 237.

³⁶ Οι ιστορικές περιπτώσεις που επιτεύχθηκε η αποκοπή, ή η κύκλωση δυνάμεων ενός στρατού είναι σπάνιες στην ιστορία. Ένα στράτευμα που αντιλαμβάνεται ότι κυκλούται είτε επεκτείνει τη διάταξή του για να καλύψει τα εκτεθειμένα πλευρά του, είτε σπεύδει να εξέλθει του κλοιού που αρχίζει να σχηματίζεται.

³⁷ Το Γ' Σώμα Στρατού, με έδρα την Προύσα, διοικούσε μέχρι την έναρξη των επιχειρήσεων τις III, VII, X και XI Μεραρχίες (βλ. Σχεδιάγραμμα 2). Η XI Μεραρχία είχε φθάσει στην περιοχή της Προύσας λίγο χρόνο πριν την έναρξη των επιχειρήσεων



Έτερο πρόβλημα, που προέκυπτε από τη διάσπαση του Γ' Σώματος Στρατού των τεσσάρων Μεραρχιών σε δύο Τμήματα, ήταν ότι κατά την προέλασή των δύο τούτων Τμημάτων προς το εχθρικό μέτωπο, αυτά θα βρίσκονταν σε απόσταση εκτός αμοιβαίας υποστήριξης, λόγω της παρεμβολής μεταξύ τους των ορεινών όγκων του Ολύμπου και του Ντουμανίτς (βλ. Σχεδιάγραμμα 2). Στην περίπτωση που η τουρκική διοίκηση αντιλαμβανόταν αυτή την αδυναμία, θα μπορούσε να καταστρέψει ευχερώς το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών διά της συνδυασμένης επίθεσης της 1^{ης} Ομάδας Μεραρχιών και του Σώματος Στρατού Συγκρότημα (Koca Eli).

Όσον αφορά την αναφορά μας, ότι παραβλέφθηκε από τη Στρατιά η αρχή του πολέμου «ασφάλεια», αυτή προκύπτει από το ότι η Στρατιά δεν έλαβε υπόψη της, ότι μετά την αποχώρηση της XI Μεραρχίας από την Νικομήδεια, οι δυνάμεις του τουρκικού Σώματος Στρατού Συγκρότημα, είχαν προωθηθεί βόρεια της σκυρόστρωτης οδού Γενή Σεχέρ – Μπιλετζίκ και επομένως απειλούσαν με αποκοπή τις συγκοινωνίες του Βόρειου Συγκροτήματος Μεραρχιών με την Προύσα, κατά το χρόνο που αυτό θα πλησίαζε προς το Εσκή Σεχέρ. Η απειλή αυτή, επέβαλε την κάλυψη των συγκοινωνιών του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών από Βορρά διά μίας ισχυρής δύναμης, και επομένως θα αποδυναμωνόταν ακόμη περισσότερο η ισχύς του Βορείου Συγκροτήματος, που θα επιχειρούσε προς το Εσκή Σεχέρ. Αν η Στρατιά εκτιμούσε ρεαλιστικά αυτή την απειλή, ίσως να μην αφαιρούσε από την XI Μεραρχία το 17^ο Σύνταγμα Πεζικού, που διέθεσε προς ενίσχυση του Γ' Σώματος Στρατού και, ίσως ακόμη και να μην διασπούσε τη δύναμη του Γ' Σώματος Στρατού σε δύο Τμήματα.

Η πρόθεση της Στρατιάς, να υπερκεράσει τις περί την Κιουτάχεια αμυνόμενες τουρκικές δυνάμεις, διά της συγκλίσεως της επίθεσης του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς προς το Καρά Τεπέ και αυτής του Γ' Σώματος Στρατού προς το Τσαλ Νταγ, στηριζόταν στην υπόθεση ότι οι δευτερεύουσες επιθέσεις μπορούσαν να συγκρατήσουν σημαντικές τουρκικές δυνάμεις μακριά από το κύριο πεδίο της μάχης, αποκλειστικά και μόνο διά της κινήσεώς τους προς την εχθρική τοποθεσία, ή διά της διολισθήσεως τους μεταξύ των τουρκικών οχυρώσεων. Άνευ όμως ισχυρής μετωπικής κρούσης από το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών κατά της τοποθεσίας Αβγκίν – Κοβαλίτσα, ήταν αδύνατο να συγκρατηθούν μεγάλες τουρκικές δυνάμεις μακριά από το κύριο πεδίο της μάχης. Επίσης άνευ ισχυρής κρούσης από το Γ' Σώμα Στρατού και το Απόσπασμα της IX Μεραρχίας κατά της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, ήταν αδύνατο να καθηλωθούν οι τουρκικές δυνάμεις των οποίων επιδιωκόταν η υπερκέραση διά της επιθέσεως του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς, προς τη γενική κατεύθυνση του Καρά Τεπέ και του Γ' Σώματος Στρατού προς το Τσαλ Νταγ. Έχω τη γνώμη ότι ο διοικητής της Στρατιάς Μικράς Ασίας, μετά την αποτυχία των επιχειρήσεων του Μαρτίου προς το Εσκή Σεχέρ, που σηματοδεύτηκε από τις τρομακτικές απώλειες του Γ' Σώματος Στρατού, ήθελε να αποφύγει την διεξαγωγή έντονων μαχών που θα είχαν σαν αποτέλεσμα την πρόκληση σοβαρών απωλειών. Αλλά όπως είναι γνωστό στους μελετητές της στρατιωτικής τέχνης και επιστήμης, «η επιτυχία της υπερκέρασης βασίζεται στον αιφνιδιασμό και στην ικανότητα των δευτερευουσών επιθέσεων να καθηλώσουν τον όγκο των εχθρικών δυνάμεων που βρίσκονται έναντι του



μετώπου τους».³⁸ Η καθήλωση όμως επιτυγχάνεται μόνο δια ισχυρής μετωπικής κρούσης. Τούτο προβλεπόταν ανέκαθεν από τα ισχύοντα εγχειρίδια τακτικής. Και το 1921.³⁹

Η απόφαση της Στρατιάς να επιχειρήσει διά του Γ' Σώματος Στρατού επί της κατευθύνσεως Μπεϊτζέ Κιοϊ – Ταουνσαλή ήταν ατυχής. Η κατεύθυνση ήταν μεγάλου μήκους και διέτρεχε έδαφος ορεινό, έντονα διακεκομμένο, που στερούνταν παντελώς καταλλήλων οδύσεων για την κίνηση ενός Σώματος Στρατού 40.000 περίπου ανδρών και ενός τεράστιου αριθμού πεδινών σχηματισμών και μεταφορικών κτηνών. Ο Σπυρίδωνος αναφέρει, χωρίς να το τεκμηριώνει, ότι η Στρατιά διά της κινήσεως του Γ' Σώματος Στρατού, στην αναφερόμενη κατεύθυνση, θέλησε να καλύψει το κενό μεταξύ του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών και του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς.⁴⁰ Αλλά αυτό δεν φαίνεται να προκύπτει από τα όσα αφηγείται στη συνέχεια του συγγράμματός του: «οι 7 μεσολαβήσαν αι ημέραι», μέχρι το Γ' Σώμα Στρατού να αποκαταστήσει σύνδεσμο με το Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας, «ήσαν ημέραι αγωνίας, διότι ηπειλείτο η απομόνωσις του Σώματος» και ότι η αποκατάσταση του εν λόγω συνδέσμου «εχαιρετίσθη ως έκτακτον χαρμόσυνον γεγονός».⁴¹ Προφανώς η Στρατιά δεν χρησιμοποίησε ένα Σώμα Στρατού επί μίας προβληματικής κατεύθυνσης, για να συνδέσει το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών με το Νότιο Τμήμα Στρατιάς.

Κατά την εκτίμησή μου, η Στρατιά επεδίωξε να αιφνιδιάσει τον αντίπαλο, επιτιθέμενη από μη αναμενόμενη κατεύθυνση. Πράγματι, η τουρκική διοίκηση δεν ανέμενε ελληνική ενέργεια από την εν λόγω κατεύθυνση,⁴² λόγω της ορεινής διαμόρφωσης της περιοχής και των προβληματικών συγκοινωνιών της· αλλά ήταν βέβαιο ότι εφόσον επιχειρείτο, θα την πληροφορούσαν έγκαιρα από το Τάγμα Πεζικού, Τάγμα Ορχανελί, που είχε εγκατασταθεί στο Μπεϊτζέ Κιοϊ.⁴³ Όντως τις απογευματινές ώρες της 30^{ης} Ιουνίου, το Δυτικό Μέτωπο αφού πληροφορήθηκε την προέλαση ελληνικών δυνάμεων, διά της κατευθύνσεως Μπεϊτζέ Κιοϊ (Ορχανελί) – Χαρματζίκ – Ταουνσαλή, κάλυψε το δεξιό της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας προς βορρά με την 15^η Μεραρχία Πεζικού, τη 14^η Μεραρχία Ιππικού και το Τάγμα Φρουράς της Εθνοσυνέλευσης, που τηρούσε ως εφεδρεία.⁴⁴ Οι δυνάμεις αυτές

³⁸ Εγχειρίδιο Εκστρατείας 100-1, *Επιχειρήσεις Χερσαίων Δυνάμεων*, (Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, Αθήνα 2008), 112.

³⁹ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 151: «Ελησμονήθη λοιπόν ο απαραίτητος κανών εις κάθε ελιγμόν, «καθήλωσις και υπερκέραισις», όπως ελησμονήθη και ότι αι οχυρωμέναι τοποθεσίαι δεν προσβάλλονται κατά μέτωπον· υπερκερώνται με σύγχρονον μετωπικόν κρούσιν».

⁴⁰ Γεώργιος Σπυρίδωνος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία Όπως την Είδα (Πόλεμος και Ελευθερία)*, (Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψις, 2011), 144.

⁴¹ Στο ίδιο, 144.

⁴² Erçikan, *Πόλεμος Τουρκικής Ανεξαρτησίας*, 38: «Ωστόσο, οι Έλληνες επιτέθηκαν στους Τούρκους προχωρώντας με δύναμη δύο μεραρχιών από την κατεύθυνση (Bursa - Orhaneli - Harmancik - Tavsanlı - Kutahya) που οι Τούρκοι δεν είχαν σκεφτεί ποτέ».

⁴³ Το Δυτικό Μέτωπο είχε αναπτύξει εμπρός και σε μεγάλη απόσταση από τις αμυντικές τοποθεσίες τις 1^η, 2^η και 3^η Μεραρχίες Ιππικού και την 4^η Ταξιαρχία Ιππικού, ως τμήματα καλύψεως (βλ. Σχεδιάγραμμα 2). Οι τουρκικές Μεραρχίες Ιππικού διέθεταν μέση δύναμη 1.000 ιππέων κατανεμημένων σε τρία Συντάγματα Ιππικού. Το τουρκικό ιππικό ήταν στην πραγματικότητα ιπποκίνητο πεζικό και τη δύναμη του οι Τούρκοι την αποτιμούσαν σε τυφέκια εν αντιθέσει προς τους Έλληνες που την αποτιμούσαν σε σπάθες. Προφανώς οι Τούρκοι χρησιμοποιούσαν το ιππικό τους ως ταχυκίνητο πεζικό.

⁴⁴ Οι ανώτατες τουρκικές διοικήσεις επιχειρούσαν πάντοτε διαθέτοντας εφεδρεία και κλιμακώνοντας τις δυνάμεις τους σε βάθος. Όπως αντιθέτως η Στρατιά Μικράς Ασίας και οι υφιστάμενες διοικήσεις της, κατά τις επιχειρήσεις του Μαρτίου και του Ιουλίου 1921, ενήργησαν χωρίς να διαθέτουν εφεδρεία. Στις επιχειρήσεις του Αυγούστου 1921, μόνο το Α' και το Γ' Σώματα Στρατού διέθεταν εφεδρεία. Στις επιχειρήσεις του



αποτελέσαν την 5^η Ομάδα Μεραρχιών του Δυτικού Μετώπου (βλ. σχεδιάγραμμα 2).⁴⁵ Η απόφαση της Στρατιάς, να επιτεθεί το Γ' Σώμα Στρατού διά της σχολιαζόμενης κατευθύνσεως, ήταν λανθασμένη και τούτο επειδή αυτή ήταν υπερβολικά μεγάλου μήκους και νοτίως του Μπεϊτζέ Κιόϊ υποστηριζόταν μόνο από ημιονικές οδεύσεις, που θα δυσχέραναν και θα επιβράδυναν την κίνηση του Σώματος. Επί των ακατάλληλων αυτών δρομολογίων, κινήθηκαν κατά την εκτέλεση της επιχείρησης με μεγάλη βραδύτητα, πλέον των μαχίμων μονάδων του Σώματος, μεγάλος αριθμός μεταγωγικών, Λόχοι Καμηλών που μετέφεραν εφόδια και εφοδιοπομπές αραμπάδων. Η μία μάλιστα εφοδιοπομπή εξ 900 αραμπάδων, μετέφερε 500 βλήματα κατά πυροβόλο για τα 60 πυροβόλα του Γ' Σώματος Στρατού, πλέον των λοιπών πυρομαχικών Πεζικού και αυτών που μεταφέρονταν από τις Μοίρες Πυροβολικού και τις Μοίρες Συζυγαρχιών.⁴⁶ Υπ' αυτές τις συνθήκες, ήταν εντελώς αδύνατο να συγχρονιστεί η κίνηση του Γ' Σώματος Στρατού μετά των υπολοίπων Μεγάλων Μονάδων της Στρατιάς Μικράς Ασίας, ώστε αυτό να επιτεθεί έγκαιρα κατά της τουρκικής τοποθεσίας. Κατά τη διεξαγωγή της επιχείρησης, το Γ' Σώμα Στρατού κατασπατάλησε τη δύναμή του προελαύνοντας επί πολλές ημέρες από το υψόμετρο των 100 μέτρων σε αυτό των 1.200 μέτρων, υπό αφόρητο καύσωνα, επί ορεινών εδαφών και ανύπαρκτων οδών, με αποτέλεσμα πριν ακόμη λάβει την επαφή με τις τουρκικές δυνάμεις, να έχει εξαντληθεί από τις μακρές και κοπιώδεις πορείες.⁴⁷ Υπόψη ότι επιτελείς της Στρατιάς, με τη συνοδεία Ιππικού, είχαν εκτελέσει αναγνώριση της εν λόγω κατευθύνσεως και είχαν διαπιστώσει τις τρομακτικές δυσχέρειες, που αυτή παρουσίαζε για την κίνηση μίας μεγάλης και ισχυρής δύναμης.

Το Γ' Σώμα Στρατού, επιβαλλόταν να μη διασπαστεί αλλά να επιχειρήσει και διά των τεσσάρων Μεραρχιών του στον άξονα Προύσα – Εσκή Σεχέρ, που εξυπηρετείτο από δύο πολύ καλής κατάστασης σκυροστρώτους οδούς.

Κατόπιν των όσων αναφέρθηκαν, προκύπτει ότι η Στρατιά Μικράς Ασίας αγνόησε κατά τη σύνταξη του σχεδίου επιχειρήσεων τις αρχές του πολέμου περί της επιλογής του σκοπού και της εμμονής σε αυτόν, της συγκέντρωσης, της οικονομίας δυνάμεων, της ενότητας των προσπαθειών και της συνταύτισης αυτών μεταξύ τους, καθώς και της ασφάλειας. Καθόρισε ως γενικό σκοπό των επιχειρήσεων τη συντριβή του τουρκικού στρατού, αλλά σε κανένα σημείο του σχεδίου της δεν προβλεπόταν η διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης προς επίτευξη του καθορισθέντος σκοπού. Προφανώς, το σχέδιο

Αυγούστου του 1922, το Α' Σώμα Στρατού των τεσσάρων Μεραρχιών, που είχε την ευθύνη της αμυντικής γραμμής της εξέχουσας του Αφιόν Καραχισάρ, με μήκος μετώπου 150 χιλιόμετρα, διέθετε ως εφεδρεία ένα Σύνταγμα Ευζώνων. Η τουρκική Στρατιά στις ίδιες επιχειρήσεις, διέθετε ως εφεδρεία ένα Σώμα Στρατού των τριών Μεραρχιών.

⁴⁵ Ercikan, *Πόλεμος Τουρκικής Ανεξαρτησίας*, 207, 208. Διοικητής της 5^{ης} Ομάδας ορίστηκε ο Συνταγματάρχης Φαχρεντίν. Η 15^η Μεραρχία διατάχθηκε να μετακινηθεί στη γραμμή Agizoren - Dogakoy και να αρχίσει αμέσως την οχύρωσή της. Η 14^η Μεραρχία Ιππικού διατάχθηκε να αναπτυχθεί στην περιοχή του χ. Καρσάκ (βλ. Σχεδιάγραμμα 3).

⁴⁶ Βασίλειος Λουμιώτης, «Η ενίσχυσης της Στρατιάς Μικράς Ασίας με μέσα διεξαγωγή της μάχης και μεταφορικά για την εκτέλεση των επιχειρήσεων για την κατάληψη του Εσκή Σεχέρ, της Κιουτάχειας και του Αφιόν Καραχισάρ», (Ενότητα 8, Διατιθέμενα βλήματα πυροβολικού από τη Στρατιά Μικράς Ασίας κατά τις επιθετικές επιχειρήσεις του Ιουνίου – Ιουλίου 1921), <https://belisarius21.wordpress.com/>.

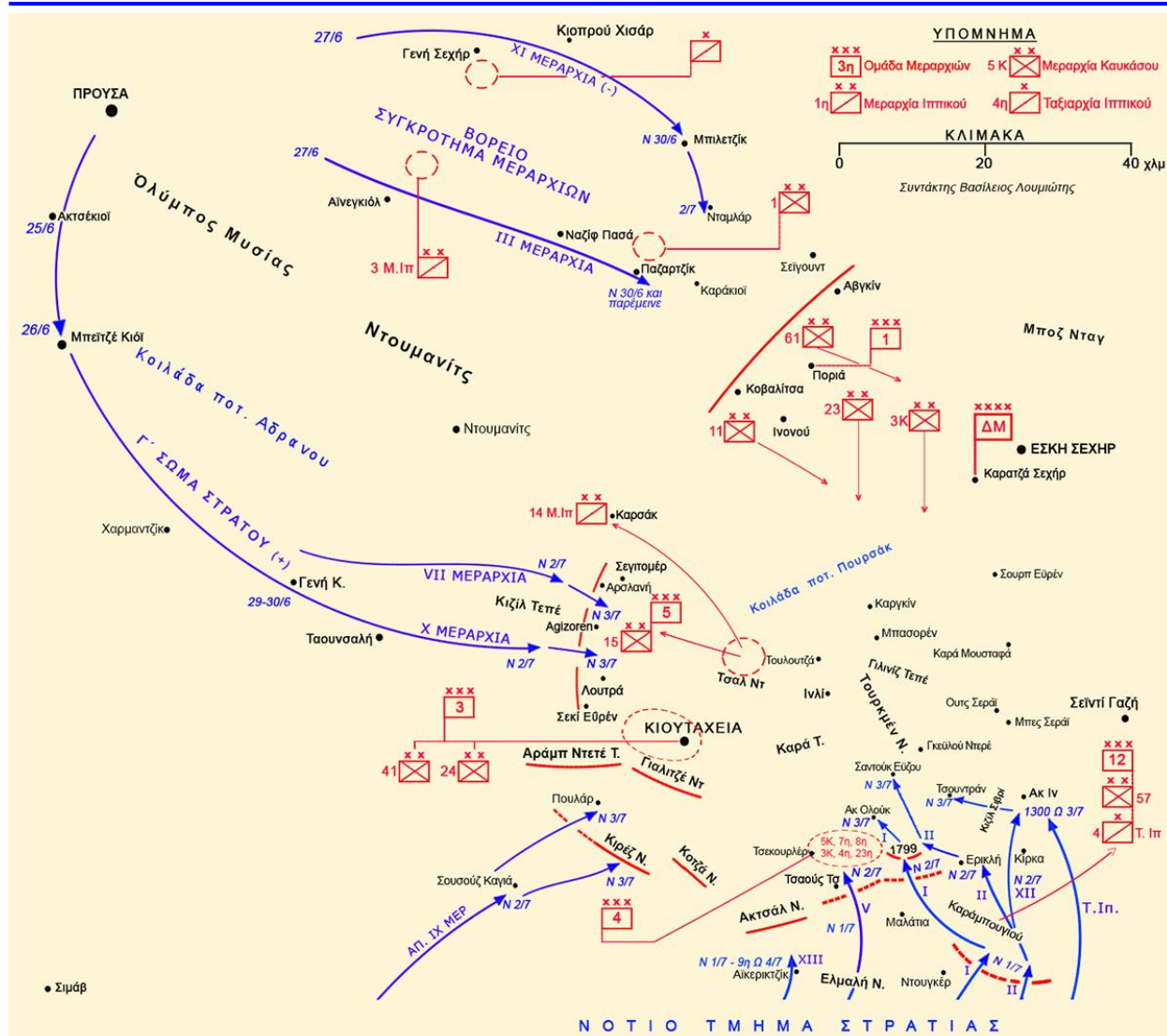
⁴⁷ Και όμως, εκείνοι οι υπέροχοι πολεμιστές της Ελλάδας έδωσαν όχι μόνο το αίμα τους, αλλά την καρδιά και την ψυχή τους για το «όραμα της Ιωνίας». Τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1921 πήγαν περπατώντας και πολεμώντας από την Προύσα στο Ταουνσαλή, από εκεί στο Εσκή Σεχέρ και μετά, μέχρι το Πολατλί η VII Μεραρχία και δια της Αλμυράς Ερήμου μέχρι το Τσαλ Νταγ, ανατολικά του Σαγγάριου η Χ Μεραρχία. Στη συνέχεια επέστρεψαν απογοητευμένοι στο Εσκή Σεχέρ.



επιχειρήσεων δεν υπηρετούσε την επίτευξη του σκοπού της συντριβής του τουρκικού στρατού.

Η Εκτέλεση των Επιχειρήσεων από το Γ' Σώμα Στρατού, το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών και το Μικτό Απόσπασμα της IX Μεραρχίας

Ο διοικητής του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών και της III Μεραρχίας, Υποστράτηγος Τρικούπης, κατά τη διάρκεια της προέλασης προς το Εσκή Σεχήρ, κίνησε τις Μεραρχίες του προς τα εμπρός συντηρητικά, με αποτέλεσμα αυτές να φθάσουν στα χωριά Παζαρτζίκ και Μπιλετζίκ το απόγευμα της 30^{ης} Ιουνίου. Την 30^η Ιουνίου ο Υποστράτηγος Τρικούπης, διέκοψε την προέλαση και παρέμεινε επί αρκετές ημέρες αδρανής στο Παζαρτζίκ, προκειμένου η XI Μεραρχία να αναστραφεί για να αντιμετωπίσει επιθέσεις του Σώματος Στρατού Συγκρότημα, κατά των συγκοινωνιών του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών. Όπως ήδη αναφέραμε, την απειλή αυτή η Στρατιά δεν την έλαβε υπόψη της. Κατά τούτο ο Τρικούπης επέδειξε έλλειψη τόλμης και αποφασιστικότητας και κυρίως αγνόησε ότι προείχε η εκτέλεση της αποστολής που του ανατέθηκε. Το πρόβλημα κατά των συγκοινωνιών της XI Μεραρχίας, μπορούσε να το αντιμετωπίσει με την αναστροφή ενός μόνο Συντάγματος και όχι όλης της XI Μεραρχίας. Την υπόλοιπη δύναμη του Συγκροτήματος, όφειλε να την ωθήσει την 1^η Ιουλίου δραστήρια προς τα εμπρός, προκειμένου να λάβει την επαφή με τις εχθρικές δυνάμεις και να ασκήσει σοβαρή πίεση επ' αυτών, ώστε να εκτελέσει το σκέλος της εντολής του, που αφορούσε τη συγκράτηση όσο το δυνατόν περισσότερων εχθρικών δυνάμεων στην τοποθεσία Αβγκίν – Κοβαλίτσα. Λόγω της αδράνειας του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών, οι Τούρκοι απέσυραν τρεις Μεραρχίες Πεζικού από την 1^η Ομάδα Μεραρχιών, τις 23^η, 61^η και 11^η, και τις μετέφεραν νότια. Την 3^η Ιουλίου, που η τουρκική αμυντική τοποθεσία της Κιουτάχειας διασπάστηκε στο αριστερό της, το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών συνέχιζε να παραμένει περί το Παζαρτζίκ (βλ. Σχεδιαγράμμα 3).



Σχεδιάγραμμα 3. Επιχειρήσεις Γ' Σώματος Στρατού, Β. Συγκροτήματος Μεραρχιών και Αποσπάσματος ΙΧ Μεραρχίας. Παρουσιάζονται οι θέσεις των παραπάνω δυνάμεων τη νύκτα της 2^{ας} Ιουλίου, όταν διαρρήχθηκε η τουρκική τοποθεσία στο Τσαούς Τσιφλικ και στο ύψωμα 1799.

Το Γ' Σώμα Στρατού λόγω της βραδύτητας με την οποία κινήθηκε και της υπερβολικής κόπωσης των ανδρών του, έφθασε καθυστερημένα στην περιοχή του Ταουνσαλή και μόλις τις απογευματινές προς τις βραδινές ώρες της 2^{ας} Ιουλίου, έλαβε την επαφή με τις τουρκικές δυνάμεις της 5^{ης} Ομάδας Μεραρχιών, που είχαν οργανώσει και οχυρώσει μία αμυντική γραμμή, δυτικά των χωριών Σεγιτομέρ – Αρσλανή - Λουτρά (βλ. σχεδιάγραμμα 3).⁴⁸ Την επομένη, η VII και η X Μεραρχίες του Γ' Σώματος Στρατού, επιτέθηκαν κατά των τουρκικών δυνάμεων και αντιμετώπισαν μέχρι το βράδυ πείσμονα αντίσταση. Τις νυκτερινές ώρες οι τουρκικές δυνάμεις αποσύρθηκαν από τις θέσεις τους και συμπύχθηκαν ανατολικά. Οι Μεραρχίες VII και X στάθμευσαν κατά τη νύκτα επί της γραμμής που διεξήχθη η μάχη.⁴⁹ Προφανώς η συνεισφορά του Γ' Σώματος στο

⁴⁸ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 168, 169.

⁴⁹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 169-172.



αποτέλεσμα των επιχειρήσεων δεν ήταν σημαντική και ανάλογη της ισχύος του.⁵⁰ Θα ήταν αρκετά διαφορετική η εξέλιξη της μάχης, εάν είχε λάβει στενή επαφή με την τουρκική αμυντική τοποθεσία, το αργότερο τις απογευματινές ώρες της 1^{ης} Ιουλίου και είχε επιτεθεί κατά των τουρκικών δυνάμεων από τις πρώτες πρωινές ώρες της 2^{ας} Ιουλίου, την ώρα δηλαδή που άρχιζε η μάχη από το Νότιο Τμήμα Στρατιάς, στην περιοχή του Τσαούς Τσιφλίκ (βλ. Σχεδιάγραμμα 3). Προφανώς το Γ' Σώμα Στρατού δεν κατόρθωσε να εκτελέσει την αποστολή του. Η πρόθεση της Στρατιάς, να αιφνιδιάσει την τουρκική διοίκηση και να υπερκεράσει τις τουρκικές δυνάμεις, που αμύνονταν στην αμυντική τοποθεσία της Κιουτάχειας, επιτιθέμενη διά της κατευθύνσεως της κοιλάδας του ποταμού Αδρανού προς το Τσαλ Νταγ, δεν ευοδώθηκε. Η εξέλιξη αυτή, βαρύνει τη Στρατιά Μικράς Ασίας, που αποφάσισε να διασπάσει τη δύναμη του Γ' Σώματος Στρατού σε δύο τμήματα, των δύο Μεραρχιών και να χρησιμοποιήσει το Γ' Σώμα Στρατού σε μία μεγάλου αναπτύγματος ορεινή κατεύθυνση, που στερούταν συγκοινωνιών.

Το Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας, λόγω της μειωμένης ισχύος του, δεν μπορούσε να εμπλακεί σε μάχη με τις τουρκικές δυνάμεις, που αμύνονταν νότια της Κιουτάχειας. Το απόσπασμα παρέμεινε σε αδράνεια, βόρεια του χωριού Τζεντίζ, από την νύκτα της 27^{ης} μέχρι την 30^η Ιουνίου. Τελικά το Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας, κατόπιν διαταγής της Στρατιάς της 1^{ης} Ιουλίου, που την παρέλαβε το βράδυ της 2^{ας} Ιουλίου,⁵¹ προέλασε από το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου και έλαβε την επαφή με την τουρκική αμυντική τοποθεσία τις απογευματινές ώρες, όταν πλέον οι Τούρκοι αποχωρούσαν από την αμυντική τοποθεσία της Κιουτάχειας. Περί την 2030 ώρα, εξεδίωξε κατόπιν αγώνος από τον αυχένα του χωριού Πουλάρ, τις αμυνόμενες τουρκικές δυνάμεις (βλ. σχεδιάγραμμα 3).⁵²

Αποτίμηση των Επιχειρήσεων του Γ' Σ. Στρατού, του Β. Συγκροτήματος Μεραρχιών και του Απ. της ΙΧ Μεραρχίας

Το Γ' Σώμα Στρατού, είχε ως αποστολή να επιτεθεί προς το Τσαλ Νταγ, να προσελκύσει προς το μέτωπό του τουρκικές δυνάμεις, αλλά να αποφύγει να προσκρούσει επί σοβαρών οργανώσεων. Με άλλα λόγια να μην επιτεθεί. Τελικά το Γ' Σώμα Στρατού, έλαβε την επαφή με την τουρκική αμυντική τοποθεσία, το απόγευμα της 2^{ας} Ιουλίου και επιτέθηκε το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου, όταν ο αγώνας είχε πλέον κριθεί υπέρ των ελληνικών όπλων, στο Τσαούς Τσιφλίκ και στο ύψωμα 1799. Το Γ' Σώμα Στρατού ενέπλεξε σε μάχη μία μόνο τουρκική Μεραρχία Πεζικού, μία Μεραρχία Ιππικού και το Τάγμα Φρουράς της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης.

Το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών είχε διαταχθεί να ασκήσει σοβαρή πίεση επί των έναντι του μετώπου του τουρκικών δυνάμεων, αλλά ουδέποτε έλαβε την επαφή, έστω και μεμακρυσμένη, με την τοποθεσία Ινονού, με αποτέλεσμα η τουρκική διοίκηση, να

⁵⁰ Γ' Σώμα Στρατού: 12.000 τυφέκια, 504 οπλοπολυβόλα, 168 πολυβόλα, 60 πυροβόλα. 5^η Τουρκική Ομάδα: περίπου 5.000 τυφέκια, 42 πολυβόλα και 14 πυροβόλα.

⁵¹ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 367. Την 1^η πρωινή ώρα της 2^{ας} Ιουλίου η Στρατιά εξέδωσε διαταγή επιχειρήσεων για τις επιχειρήσεις της 2^{ης} Ιουλίου, στην οποία αναφέρεται ότι για το Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας, είχε εκδοθεί ειδική διαταγή. Τη διαταγή αυτή την παρέλαβε το Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας μετά 24 ώρες περίπου. Η αναφορά γίνεται για να αποδείξει, ότι το σύστημα διεύθυνσης των επιχειρήσεων έπασχε βαρέως.

⁵² Στο ίδιο 176, 177.



αποσύρει από το μέτωπο του Εσκή Σεχρήρ αρχικά την 3^η Μεραρχία Καυκάσου και στη συνέχεια τις 11^η, 23^η και 61^η Μεραρχίες της.

Το Απόσπασμα της IX Μεραρχίας, είχε ως αποστολή να εκτελέσει επιδεικτική επίθεση, κατά των επί της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας τουρκικών δυνάμεων. Περί το μεσονύκτιο της 1^{ης} προς τη 2^α Ιουλίου, η Στρατιά το διέταξε να επιτεθεί, αλλά η διαταγή της παραλήφθηκε από το Απόσπασμα της IX Μεραρχίας μετά από εικοσιτέσσερις ώρες περίπου, με αποτέλεσμα αυτό να επιτεθεί το απόγευμα της 3^{ης} Ιουλίου.

Στο Σχεδιάγραμμα 3, απεικονίζονται οι θέσεις που είχαν φθάσει τη νύκτα της 2^{ας} Ιουλίου (N 2/7), οι σχολιαζόμενες στην παρούσα ενότητα διοικήσεις της Στρατιάς Μικράς Ασίας, όταν στο Τσαούς Τσιφλίκ και στο ύψωμα 1799, είχε επιτευχθεί η διάρρηξη της αριστερής πτέρυγας της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, από τις I και V Μεραρχίες Πεζικού των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού, αντίστοιχα.

Κατόπιν τούτων, οι πέντε από τις δέκα Μεραρχίες της Στρατιάς, ουδέν το σημαντικότερο προσέφεραν στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Η Στρατιά, επαναλάμβανε τα λάθη του σχεδίου των επιχειρήσεων του Μαρτίου. Αντί της συγκέντρωσης, προς επίτευξη του καθορισθέντος σκοπού της συντριβής του τουρκικού στρατού, διέσπασε το Γ' Σώμα Στρατού σε δύο περίπου ισοδύναμα τμήματα, στα οποία δεν έδινε σαφή εντολή επιθέσεως. Πρακτικά, το Γ' Σώμα Στρατού των τεσσάρων Μεραρχιών, ακυρώθηκε ως μία ισχυρή δύναμη, που θα μπορούσε να διεξαγάγει αποφασιστική μάχη. Επιπλέον, τα δύο τμήματα Μεραρχιών στα οποία διασπάστηκε, ήταν ασθενή και επιχείρησαν σε απόσταση εκτός αμοιβαίας υποστήριξης.

Η Στρατιά, μολονότι επιθυμούσε να συγκρατήσει μακριά από το κύριο πεδίο της μάχης σοβαρές εχθρικές δυνάμεις, προκειμένου αφ' ενός μεν να διευκολύνει την ενέργεια του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς και αφ' ετέρου δε να καθηλώσει και να αποκόψει την υποχώρηση κάποιων εξ αυτών, ήθελε οι επιθυμίες της να επιτευχθούν άνευ ισχυρής επιθετικής κρούσης. Άνευ όμως ισχυρής μετωπικής επιθέσεως η συγκράτηση/καθήλωση εχθρικών δυνάμεων επί των αμυντικών τοποθεσιών τους είναι αδύνατο να επιτευχθεί. Και για αυτό το λόγο ο τουρκικός στρατός διέφυγε άνευ πίεσεως από τον οχυρωμένο θύλακα της Κιουτάχειας, όπως θα αναφέρουμε στη συνέχεια.

Οι μόνες τουρκικές δυνάμεις, που συγκρατήθηκαν από τις τέσσερις Μεραρχίες του Γ' Σώματος Στρατού και του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών, ήταν δύο τουρκικές Μεραρχίες Πεζικού, δύο Μεραρχίες Ιππικού και το Τάγμα της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης. Συνολικά, συγκρατήθηκαν από μία ελληνική δύναμη 21.600 τυφεκίων, 288 πολυβόλων, 864 οπλοπολυβόλων, 100 πεδινών και ορειβατικών πυροβόλων και 12 βαρέων πυροβόλων, μόλις 9.000 περίπου τουρκικά τυφέκια, 40-50 οπλοπολυβόλα, 70 πολυβόλα και περίπου 26-30 πυροβόλα.⁵³ Αυτό αποτελούσε μία μεγάλη αποτυχία.

Πλέον των ανωτέρω, η διοίκηση της Στρατιάς παράβλεψε τη δυνατότητα του Σώματος Στρατού Συγκρότημα, να επιτεθεί κατά των συγκοινωνιών του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών, μολονότι τούτο βρισκόταν εγγύτατα αυτών.

Το Γ' Σώμα Στρατού, σύμφωνα με το σχέδιο της Στρατιάς, μετά το τεράστιο ημικύκλιο που θα διένυε κινούμενο από την Προύσα προς το Ταουνσαλή, θα κατέληγε στο Εσκή Σεχρήρ. Μία ματιά στα Σχεδιαγράμματα 2 και 3, αρκεί για να πείσει και τον πλέον δύσπιστο, για το μάταιο της απόφασης της Στρατιάς, να στείλει ένα Σώμα Στρατού να ανέβει ένα γολγοθά για να φθάσει τελικά σε ένα σκοπό για τον οποίο υπήρχε πολύ

⁵³ Ercikan, *Πόλεμος Τουρκικής Ανεξαρτησίας*, 128, σχεδιάγραμμα 9. Πληροφορίες περί της δύναμης των Τουρκικών Μεραρχιών.



συντομότερος και ομαλότερος δρόμος. Το Γ' Στρατού, έπρεπε να επιτεθεί και διά των τεσσάρων Μεραρχιών του, στον άξονα Προύσα – Εσκή Σεχήρ. Μία κατεύθυνση που η ΙΙΙ, η VII και η X Μεραρχίες του Σώματος, τη γνώριζαν πολύ καλά από τις επιχειρήσεις του Μαρτίου 1921, όπως επίσης γνώριζαν πολύ καλά και την αμυντική τοποθεσία Αβγκίν – Κοβαλίτσα, όπου θα διεξαγόταν ο αγώνας. Είναι ενδιαφέρον ότι τον Μάρτιο, οι παραπάνω υποεπανδρωμένες Μεραρχίες του Γ' Σώματος Στρατού, αντιμετώπισαν περί το τέλος της μάχης του Μαρτίου, το ισοδύναμο επτά τουρκικών Μεραρχιών Πεζικού και τριών Ιππικού και κάμφθηκαν, εξ αιτίας του τρόπου που διεύθυνε τις επιχειρήσεις ο Υποστράτηγος διοικητής της X Μεραρχίας. Κατά τις επιχειρήσεις του Ιουνίου – Ιουλίου, το Δυτικό Μέτωπο του τουρκικού Στρατού, δεν θα μπορούσε να συγκεντρώσει έναντι του ενισχυμένου και πλήρως επανδρωμένου και εφοδιασμένου Γ' Σώματος Στρατού των τεσσάρων Μεραρχιών, κάτι περισσότερο από πέντε Μεραρχίες Πεζικού. Η σχέση αυτή σε τυφεκιοφόρους διαμορφωνόταν σε 21.600 ελληνικά τυφέκια προς 14.130 τουρκικά, συμπεριλαμβανομένων και αυτών της 3^{ης} Μεραρχίας Καυκάσου (βλ. σχεδιάγραμμα 2).⁵⁴ Η σχέση αυτή γινόταν ακόμη δυσμενέστερη για το Δυτικό Μέτωπο, όσο αφορούσε τα λοιπά όπλα πεζικού και το πυροβολικό.⁵⁵

Κατόπιν τούτων προκύπτει το ερώτημα, το πώς τελικά επιτεύχθηκε η διάσπαση της αριστερής πτέρυγας της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας; Το γεγονός αυτό δεν ήταν αποτέλεσμα του σχεδίου της Στρατιάς, αλλά ούτε και της ασκούμενης διεύθυνσης των επιχειρήσεων από τη Στρατιά και τα Σώματα Στρατού. Οφείλεται αποκλειστικά και μόνο, στο ακατάβλητο σθένος δύο γενναίων διοικητών Μεραρχιών Πεζικού και στην ευψυχία που επέδειξαν οι υπό τη διοίκησή τους αξιωματικοί και οπλίτες, στις μάχες που διεξήχθησαν στο Καραμπουγιού Νταγ, στα υψώματα του χωριού Τσαούς Τσιφλίκ και στο ύψωμα 1799, όπως επεξηγείται στη συνέχεια.

Η Μάχη της Κιουτάχειας

Οι Τουρκικές Δυνάμεις στο Μέτωπο της Κυρίας Επίθεσης της Στρατιάς

Επί της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, από το Ακτσάλ Νταγ μέχρι και το ύψωμα 1799 αμυνόταν η 4^η τουρκική Ομάδα Μεραρχιών, που είχε το στρατηγείο της στο σιδηροδρομικό σταθμό του χωριού Τσεκουρλέρ, ήτοι σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων από το Τσαούς Τσιφλίκ.⁵⁶ Αυτή διέθετε τρεις Μεραρχίες Πεζικού (5^η Καυκάσου, 7^η, 8^η) και τη 2^η Μεραρχία Ιππικού (βλ. σχεδιάγραμμα 4). Το Δυτικό Μέτωπο, έθεσε τις απογευματινές ώρες της 30^{ης} Ιουνίου υπό τη διοίκηση της 4^{ης} Ομάδας την 3^η Καυκασιανή Μεραρχία και διέταξε

⁵⁴ Ercikan, *Πόλεμος Τουρκικής Ανεξαρτησίας*, 128, Σχεδιάγραμμα 9. Οι Μεραρχίες της 1^{ης} Τουρκικής Ομάδας Μεραρχιών (1^η, 11^η, 23^η, 61^η), καθώς και η 3^η Καυκάσου, που θα μπορούσε να την ενισχύσει, διέθεταν συνολικά 14.130 τυφέκια. Με τον αριθμό των τυφεκίων προσδιοριζόταν το άθροισμα των τυφεκιοφόρων των τριών Λόχων Πεζικού των Ταγμάτων. Οι Τουρκικοί Λόχοι των 1^{ης}, 11^{ης}, 23^{ης}, 61^{ης} και της 3^{ης} Καυκάσου Μεραρχιών, διέθεταν κατά μ.ο. 90 τυφέκια, οι δε Ελληνικοί 200.

⁵⁵ Επίσης 288 ελληνικά πολυβόλα έναντι 110 τουρκικών, 864 οπλοπολυβόλα έναντι 117, 100 πεδινά και ορειβατικά πυροβόλα, καθώς και 12 βαρέα έναντι 40-44 τουρκικών.

⁵⁶ Διοικητής της 4^{ης} Ομάδας Μεραρχιών ήταν ο Συνταγματάρχης Kemalettin Sami, γνωστός από τη περίφημη φωτογραφία με τους αιχμάλωτους Έλληνες στρατηγούς.



τη μεταφορά της σιδηροδρομικά από το Εσκή Σεχήρ στο Τσεκουρλέρ,⁵⁷ και διέταξε τη μετακίνηση της 7^{ης} Μεραρχίας, από την περιοχή της Κιουτάχειας στην περιοχή βόρεια του Τσαούς Τσιφλίκ. Επίσης ενίσχυσε την 4^η Ομάδα με την 4^η Μεραρχία Πεζικού (πλην Συντάγματος) που απέσπασε από την 3^η Ομάδα Μεραρχιών και με την 23^η Μεραρχία Πεζικού που απέσπασε από την 1^η Ομάδα Μεραρχιών και της οποίας ένα Σύνταγμα είχε φθάσει τη 2^η Ιουλίου στο Τσεκουρλέρ.⁵⁸ Επομένως βόρεια της γραμμής Ακτσάλ Νταγ – ύψωμα 1799, είχε συγκεντρωθεί το ισοδύναμο πέντε Μεραρχιών Πεζικού. Επίσης στην περιοχή Κίρκα, βρισκόταν η 12^η Ομάδα Μεραρχιών με την 57^η Μεραρχία και την 4^η Ταξιαρχία Ιππικού, εκ τριών Συνταγμάτων Ιππικού, που είχαν υποχωρήσει από το Καραμπουγιού Νταγ.

Προφανώς οι πέντε Μεραρχίες του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς, που θα επιτίθονταν κατά των 4^{ης} και 12^{ης} Τουρκικών Ομάδων Μεραρχιών, διέθεταν υπερδιπλάσια ισχύ από αυτές, 27.000 Ελληνικά τυφέκια, 1.080 οπλοπολυβόλα, 360 πολυβόλα και 132 ορειβατικά και πεδινά πυροβόλα έναντι 12.800 Τουρκικών τυφεκίων, 27 οπλοπολυβόλων, 127 πολυβόλων και 45 πυροβόλων.

Προκαταρκτικές Επιχειρήσεις

Την 29^η Ιουνίου άρχισε η προέλαση του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς. Το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών, κατέλαβε την 30^η Ιουνίου διά της IV Μεραρχίας, το Αφιόν Καραχισάρ. Η 12^η τουρκική Ομάδα Μεραρχιών υποχώρησε έγκαιρα και εγκαταστάθηκε στο Καραμπουγιού Νταγ. Η XII Μεραρχία μετά την κατάληψη του Αφιόν Καραχισάρ, κινήθηκε το πρωί της 1^{ης} Ιουλίου προς συνάντηση του Α' Σώματος Στρατού, υπό τις διαταγές του οποίου τέθηκε. Η IV Μεραρχία παρέμεινε στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ, για να καλύπτει την κατεύθυνση του Ικονίου, λόγω της άφιξης στην περιοχή της τουρκικής Μεραρχίας Συγκρότημα.

Την 29^η Ιουνίου, η I Μεραρχία του Α' Σώματος Στρατού, προήλασε προς τα ΒΑ και το απόγευμα της 30^{ης} Ιουνίου, επιτέθηκε κατά του ισχυρώς οχυρωμένου Καραμπουγιού Νταγ. Η μάχη συνεχίστηκε την επομένη και τις απογευματινές ώρες της 1^{ης} Ιουλίου, η I Μεραρχία ολοκλήρωσε την κατάληψη του Καραμπουγιού Νταγ. Στο δεξιό της I Μεραρχίας επιτέθηκε την 1^η Ιουλίου και η II Μεραρχία του Α' Σώματος Στρατού. Οι απώλειες της I Μεραρχίας κατά το σκληρό διήμερο αγώνα, ανήλθαν σε 9 νεκρούς και 21 τραυματίες αξιωματικούς και 113 νεκρούς και 440 τραυματίες οπλίτες. Οι απώλειες της II Μεραρχίας ανήλθαν σε 10 νεκρούς και 113 τραυματίες αξιωματικούς και οπλίτες.⁵⁹ Στη μάχη από τουρκικής πλευράς, συμμετείχαν υπό τη 12^η Ομάδα Μεραρχιών η 7^η και η 57^η Μεραρχίες, οι οποίες μετά τη μάχη είχαν χάσει τη μαχητική τους αξία.⁶⁰

Την 29^η Ιουνίου, το Β' Σώμα Στρατού προήλασε βόρεια και βορειοανατολικά. Την 1^η Ιουλίου, η XIII Μεραρχία έφθασε προ του Ακτσάλ Νταγ και η V Μεραρχία κατέλαβε άνευ μάχης το Ελμαλή Νταγ και προωθήθηκε στο ύψος του χωριού Μαλάτια (βλ. σχεδιάγραμμα 4).

⁵⁷ Ercikan, *Πόλεμος Τουρκικής Ανεξαρτησίας*, 206.

⁵⁸ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 207.

⁵⁹ Στο ίδιο, 198-203.

⁶⁰ 203.



Οι Εντολές της Στρατιάς για τις Επιχειρήσεις της 2^{ης} Ιουλίου

Η Στρατιά Μικράς Ασίας, την 1^η πρωινή ώρα της 2^{ης} Ιουλίου, διέταξε το Α' και το Β' Σώματα Στρατού να επιτεθούν τη 2^η Ιουλίου προς Βορρά. Το Α' Σώμα Στρατού, στη διάθεση του οποίου έθεσε την XII Μεραρχία, θα κατεύθυνε την κυρία του προσπάθεια για την κατάληψη του υψώματος Κιζιλ Σιβρί. Εκείθεν θα συνέχιζε την υπερκερωτική κίνησή του, προκειμένου να αποκόψει την υποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων προς το Σεϊντή Γαζή. Η Ταξιαρχία Ιππικού, θα ενεργούσε υπερκερωτικά ανατολικά του Α' Σώματος Στρατού.⁶¹ Από την εν λόγω διαταγή, προκύπτει ότι η Στρατιά τη νύκτα τις 1^{ης} προς τη 2^η Ιουλίου, είχε αποφασίσει να επιτεθεί διά του Α' Σώματος Στρατού (I, II, XII Μεραρχίες και Ταξιαρχία Ιππικού), στη γενική κατεύθυνση Καραμπουγιού Νταγ – Εσκή Σεχέρ, επιδιώκοντας την ευρεία υπερκέρση των περί την Κιουτάχεια αμυνομένων τουρκικών δυνάμεων και την αποκοπή της οδού υποχώρησης τούτων προς το Σεϊντή Γαζή. Σύμφωνα με τον Αντιστράτηγο ε.α. Κλεάνθη Μπουλαλά, διευθυντή τότε του 3^{ου} Επιτελικού Γραφείου της I Μεραρχίας, στην υπερκερωτική αυτή ενέργεια θα συμμετείχε η II Μεραρχία του Α' Σώματος Στρατού.⁶² Το Α' Σώμα Στρατού σε εκτέλεση της διαταγής της Στρατιάς, διέταξε την XII Μεραρχία, υπό τη διοίκηση της οποίας έθεσε και την Ταξιαρχία Ιππικού, να προελάσει προς Κίρκα και Ακ Ιν.⁶³ Το πρωί της 2^{ης} Ιουλίου, το Β' Σώμα Στρατού βρισκόταν εγγύς της οχυρωμένης γραμμής των υψωμάτων Ακτσάλ και Τσαούς Τσιφλίκ, ενώ το Α' Σώμα Στρατού εκκινούσε από το Καραμπουγιού Νταγ (βλ. Σχεδιάγραμμα 4).

Η Μάχη Τσαούς Τσιφλίκ – Υψώματος 1799 και η Διάσπαση της Αριστερής Πτέρυγας της Αμυντικής Τοποθεσίας της Κιουτάχειας⁶⁴

Την 6^η πρωινή ώρα της 2^{ης} Ιουλίου η V Μεραρχία, υπό το Συνταγματάρχη Ιωάννη Τριλίβα, επιτέθηκε για την κατάληψη της αμυντικής τοποθεσίας του χωριού Τσαούς Τσιφλίκ. Το 33^ο Σύνταγμα Πεζικού, εξέβαλε διά της λόγχης τον εχθρό εκ των θέσεων του, κατέλαβε την κορυφογραμμή των υψωμάτων βόρεια του Τσαούς Τσιφλίκ και προήλασε βορειότερα. Επειδή όμως ήταν ακάλυπτο εξ αμφοτέρων των πλευρών του, υποχώρησε στα υψώματα βόρεια του Τσαούς Τσιφλίκ. Η V Μεραρχία, ενέπλεξε σύντομα στη μάχη και τα υπόλοιπα δύο Σύνταγματά της. Ο εχθρός εμπλέκοντας νέες δυνάμεις, ενίσχυσε την άμυνά του, με αποτέλεσμα η V Μεραρχία να βρεθεί σύντομα σε δεινή θέση, μαχόμενη μόνη κατά υπερτέρων τουρκικών δυνάμεων.

Η XIII Μεραρχία του Β' Σώματος Στρατού παρέμενε αδρανής, μη επιτιθέμενη για να καταλάβει το Ακτσάλ, με αποτέλεσμα το προτεταμένο έναντι του Ακτσάλ αριστερό πλευρό της V Μεραρχίας, να είναι ακάλυπτο. Ο διοικητής της XIII Μεραρχίας Συνταγματάρχης Κίμων Διγενής, ανέχθηκε την άρνηση του υφισταμένου του Συνταγματάρχη να επιτεθεί κατά του Ακτσάλ. Ο διοικητής του Β' Σώματος Στρατού, Υποστράτηγος Αριστοτέλης Βλαχόπουλος, ανέχθηκε και αυτός με τη σειρά του την αδράνεια της XIII Μεραρχίας και

⁶¹ Δανέλλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 368 «Α' Σώμα Στρατού: Η XII Μεραρχία τίθεται εις την διάθεσίν του ... Το Σώμα Στρατού ... θα ενεργήσει την κυρίαν αυτού προσπάθειαν προς κατάληψιν του υψώματος Κιζιλ Σιβρί, ίνα εκείθεν συνεχίση την υπερκερωτικήν κίνησιν και αποκόψη την υποχώρησιν των κυρίων εχθρικών δυνάμεων προς Σεϊντή Γαζή».

⁶² Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 149.

⁶³ Ανδρέας Βασιλόπουλος, *Δορύλαιον Σαγγάριος 1921*, (Αθήνα: Ενάλιος, 2008), 54.

⁶⁴ Δανέλλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 214 – 35.



δεν επενέβη δραστήρια για να της επιβάλει να επιτεθεί. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει, ότι πλέον των υπάρχουσών αδυναμιών στη διεύθυνση της μάχης, υπήρχαν και αδυναμίες στην ενάσκηση της διοικήσεως.

Το δεξιό πλευρό της V Μεραρχίας παρέμενε και αυτό ακάλυπτο, αφού η I Μεραρχία του Α' Σώματος Στρατού δεν είχε φθάσει ακόμη στο ύψος της. Στο μέτωπο της V Μεραρχίας, διεξαγόταν πλέον αγώνας ζωής και θανάτου. Δείγμα της έντασης που είχε λάβει η μάχη, είναι ότι ο διοικητής της 4^{ης} τουρκικής Μεραρχίας φονεύτηκε και ο Επιτελάρχης του συνελήφθη αιχμάλωτος. Οι άνδρες αυτοί, προφανώς βρίσκονταν επί της γραμμής της μάχης. Πιθανή ανατροπή της V Μεραρχίας, θα σήμαινε και το άδοξο τέλος της όλης επιχείρησης, τουλάχιστον. Τελικά ο Τριλίβας μη αναμένοντας ουδεμία βοήθεια από το Σωματάρχη του, απευθύνθηκε για βοήθεια στον διοικητή της I Μεραρχίας, Συνταγματάρχη Αθανάσιο Φράγκου, επιστήθιο φίλο του και συμμαθητή του στο Σχολείο Υπαξιωματικών.⁶⁵ Μέχρι και την 15^η ώρα, κατά της αριστερής πτέρυγας της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, επιτίθετο μόνο η V Μεραρχία (βλ. σχεδιάγραμμα 4).

Η I Μεραρχία του Α' Σώματος Στρατού, από την 7^η πρωινή ώρα προήλαυνε προς Βορρά, επί της κορυφογραμμής του Καραμπουγιού. Ο διευθυντής του 3^{ου} Επιτελικού Γραφείου της Μεραρχίας Λοχαγός Μπουλαλάς, είχε προηγηθεί μετά της Ημιλαρχίας της Μεραρχίας για αναγνώριση της περιοχής και είχε φθάσει στο ακρότατο προς Βορρά ύψωμα του Καραμπουγιού, υπό την ονομασία Αϊρατζίκ Γκεντίκ. Εκεί έλαβε από ιππέα αγγελιοφόρο της V Μεραρχίας σημείωμα του διοικητή της, στο οποίο ανέφερε: «Διοικητήν Ιης Μεραρχίας Αθ. Φράγκου. Υποφέρω βοήθησέ με. Μάχομαι εις Τσαούς Τσιφλίκ. Διοικητής V Μεραρχίας Ι. Τριλίβας».⁶⁶ Ο Φράγκου ανταποκριθήκε στο αίτημα του διοικητή της V Μεραρχίας και τη 15:15ώρα επιτέθηκε και μετα τρία Συντάγματά του συμπαρατεταγμένα, για την κατάληψη του υψώματος 1799. Κατά τη διάρκεια της νύκτας της 2^{ης} προς την 3^η Ιουλίου, οι δύο αυτές Μεραρχίες περιήλθαν σε εξαιρετικά δυσχερή κατάσταση, επιτιθέμενες και αντεπιτιθέμενες διά της λόγχης. Η I Μεραρχία απευθύνθηκε επανειλημμένα διά αξιωματικών της στη II Μεραρχία, ζητώντας να επέμβει στη μάχη στο δεξιό της, αλλά δεν έλαβε απάντηση. Δεν έλαβε επίσης απάντηση και από το διοικητή του Α' Σώματος Στρατού, στον οποίο επανειλημμένα απευθύνθηκε.⁶⁷

Οι Τούρκοι, μετά και την τελευταία αντεπίθεσή τους το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου για την ανακατάληψη της κορυφογραμμής βόρεια του Τσαούς Τσιφλίκ, που θραύστηκε από τις λόγχες των ανδρών της V Μεραρχίας, αποσύρθηκαν προς Βορρά και διέκοψαν τη μάχη. Περί τη μεσημβρία αποχώρησαν και από την οχυρωμένη περιβολή της κωνικής κορυφής του υψώματος 1799.⁶⁸ Η μεγάλη αυτή νίκη, ανήκει αποκλειστικά και μόνο στους διοικητές των I και V Μεραρχιών, Συνταγματάρχες Αθανάσιο Φράγκου και Ιωάννη Τριλίβα αντίστοιχα, και στους γενναίους αξιωματικούς και οπλίτες τους. Κυρίως σε αυτούς που έπεσαν στο πεδίο της μάχης, για την τιμή της Ελλάδας.

Οι απώλειες της πολυαίμακτης μάχης της V Μεραρχίας, ανήλθαν σε 13 νεκρούς και 34 τραυματίες αξιωματικούς και σε 198 νεκρούς, 1.030 τραυματίες και σε 91 αγνοούμενους

⁶⁵ Η επίσημη ονομασία ήταν Στρατιωτική Σχολή Υπαξιωματικών. Στη σχολή αυτή εισέρχονταν κατόπιν εξετάσεων Μόνιμοι Υπαξιωματικοί και μετά τριετή φοίτηση εξέρχονταν με το βαθμό του Ανθυπολοχαγού.

⁶⁶ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 138.

⁶⁷ Στο ίδιο, 141, 142. «κατά το διάστημα τούτο του σκληρού αγώνος η II Μεραρχία σταθμεύουσα εις χώρον Ερικλή έμενεν απαθής θεατής υπό αντίσκηνα ... καίτοι εκοινοποιήθη εις αυτήν δια του συνδέσμου της Λοχαγού Καπετανοπούλου Δ. η διαταγή επιθέσεως της Μεραρχίας από της 15ης ώρας. Η IIα Μεραρχία απήντησεν ότι ελλείπει εντολής του Σώματος Στρατού δεν δύναται ν' αναλάβη πρωτοβουλίαν».

⁶⁸ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 146.

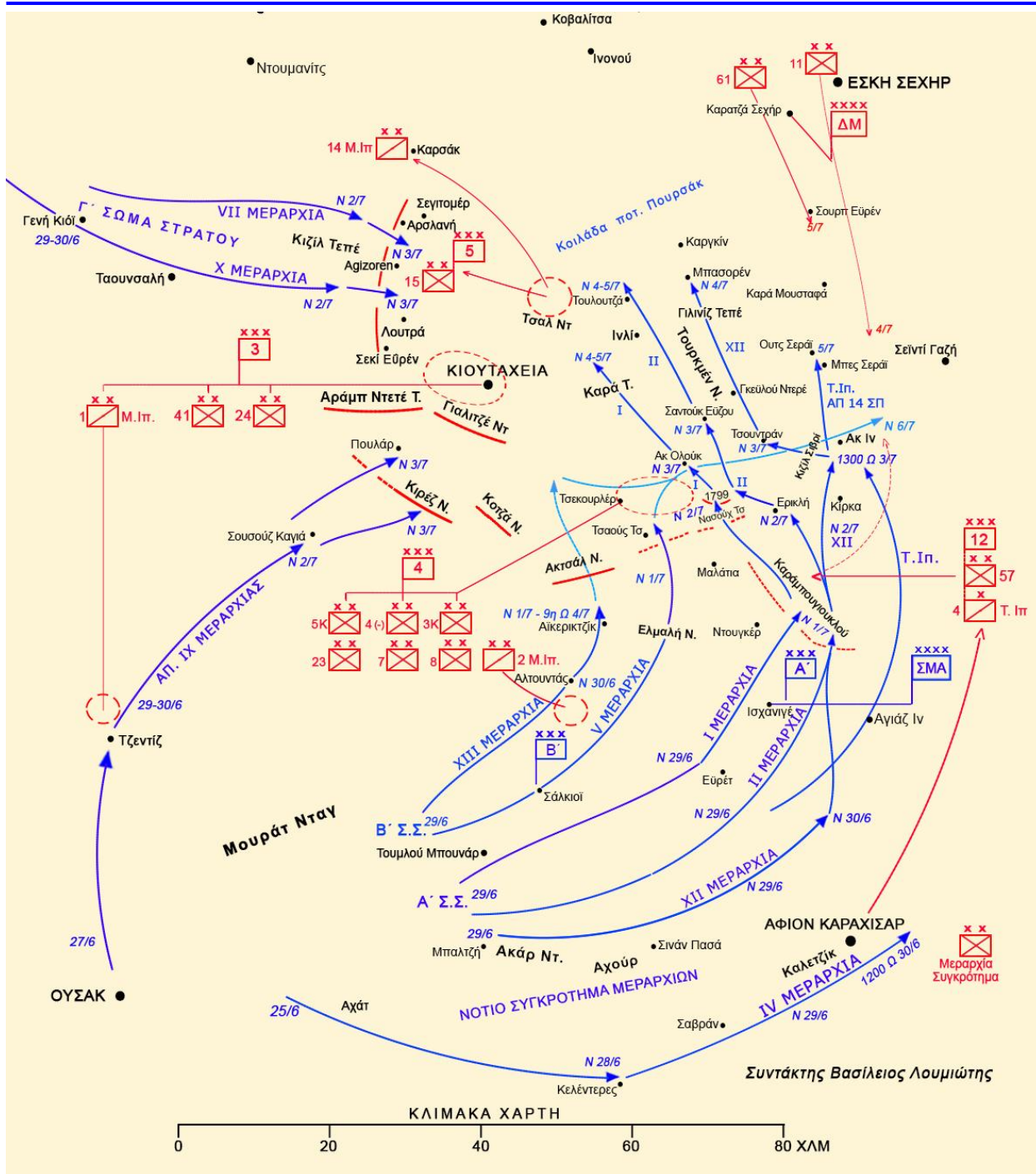


οπλίτες. Συνολικά οι νεκροί της V Μεραρχίας, ανήλθαν σε 302 αξιωματικούς και οπλίτες.⁶⁹ Οι απώλειες της I Μεραρχίας ανήλθαν σε 4 τραυματίες αξιωματικούς και σε 22 νεκρούς και 101 τραυματίες οπλίτες.

Συμπεράσματα Επί της Διεύθυνσης της Κύριας Μάχης της 2^{ας} Ιουλίου

Ο διοικητής της XIII Μεραρχίας Διγενής, δεν μπόρεσε να επιβάλει στον υφιστάμενό του διοικητή Συντάγματος, να επιτεθεί κατά του Ακτσάλ. Η εκτέλεση της επίθεσης της XIII Μεραρχίας, ήταν υπέρ το δέον αναγκαία, για να καλυφθεί το αριστερό της αιμάσσουσας V Μεραρχίας. Κατά τούτο ο Κίμων Διγενής, επαναλάμβανε ό,τι έκανε και στο Τουμλού Μπουνάρ, όταν απέφυγε να επέμβει υπέρ του μαχομένου μέχρις εσχάτων Αποσπάσματος Διαλέτη της II Μεραρχίας. Ο διοικητής της II Μεραρχίας Βαλέτας, αντιμετώπισε τις αιτήσεις παροχής βοήθειας της I Μεραρχίας κατά τον ίδιο τρόπο, που ο διοικητής της XIII Μεραρχίας αντιμετώπισε τις δικές του αιτήσεις, για την αποστολή βοήθειας στο δοκιμαζόμενο Απόσπασμα Διαλέτη. Οι διοικητές των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού, απουσίαζαν από τη διεύθυνση της μάχης. Ο διοικητής του Β' Σώματος Στρατού δεν μπόρεσε να επιβάλει στο διοικητή της XIII Μεραρχίας να επιτεθεί. Τα στρατηγεία και των δύο Σωμάτων είχαν εγκατασταθεί στο Σάλκιοϊ και στο Μπεγκιοϊ αντίστοιχα, ήτοι σε αποστάσεις πλέον των τριάντα χιλιομέτρων από το Τσαούς Τσιφλίκ και το ύψωμα 1799, όπου διεξαγόταν η μάχη (βλ. Σχεδιάγραμμα 4). Ο διοικητής της 4^{ης} τουρκικής Ομάδας Μεραρχιών, είχε το στρατηγείο του στο Τσεκουρλέρ, ήτοι σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων από τη γραμμή της μάχης του Τσαούς Τσιφλίκ και προφανώς διηύθυνε τη μάχη. Οι θέσεις των αναφερόμενων στρατηγείων σημειώνονται στο σχεδιάγραμμα 4. Απούσα από τη διεύθυνση της μάχης ήταν και η Στρατιά Μικράς Ασίας, μολονότι αντιλήφθηκε ότι προ του Ακτσάλ κάτι δεν πήγαινε καλά. Ο ηθικός κατ' αρχάς κανόνας, της παροχής βοήθειας στον δεινώς δοκιμαζόμενο και κινδυνεύοντα παραστάτη σου, δεν τηρούταν. Παρά ταύτα οι Μέραρχοι των I και V Μεραρχιών, που ανήκαν αντίστοιχα στο Α' και Β' Σώματα Στρατού, συνδύασαν τις ενέργειές τους για να διασπάσουν την τουρκική τοποθεσία, με τον διοικητή της I Μεραρχίας να ανταποκρίνεται όσο ταχύτερα μπορούσε, στο αίτημα της V Μεραρχίας για παροχή βοήθειας.

⁶⁹ Ουδεμία άλλη Μεραρχία της Στρατιάς είχε εντός μίας ημέρας αυτό τον τεράστιο αριθμό απωλειών.



Σχεδιάγραμμα 4: Η διεξαγωγή των επιχειρήσεων από το Νότιο Τμήμα Στρατιάς μέχρι και την 4^η Ιουλίου 1921

Η Αδράνεια των Υπολοίπων Δυνάμεων της Στρατιάς Κατά τη 2^η Ιουλίου

Τη 2^η Ιουλίου, όταν οι Ι και η V Μεραρχίες είχαν αποδυθεί σε μία άγρια και αιματηρή πάλη, για να διασπάσουν την αριστερή πτέρυγα της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, οι υπόλοιπες οκτώ Μεραρχίες της Στρατιάς Μικράς Ασίας δεν μάχονταν (βλ.



Σχεδιαγράμματα 3 και 4).⁷⁰ Οι οκτώ αυτές Μεραρχίες, μέχρι τη νύκτα της 2^{ας} Ιουλίου δεν είχαν λάβει την επαφή με την τουρκική αμυντική τοποθεσία και βρισκόνταν σε διάφορες αποστάσεις απ' αυτήν. Το αδιαμφισβήτητο τούτο γεγονός, είναι θλιβερό και αποδεικνύει ότι η διοίκηση της Στρατιάς Μικράς Ασίας και οι υφιστάμενες διοικήσεις της, δεν διηύθυναν αποτελεσματικά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων, προκειμένου να επιτευχθεί ο τεθείς σκοπός της συντριβής του τουρκικού στρατού. Και τούτο δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο της σχεδίασης, αλλά και της παγιωμένης διαδικασίας διά της οποίας διευθύνονταν οι επιχειρήσεις. Ο Αρχηγός της Επιτελικής Υπηρεσίας Στρατού, Υποστράτηγος Βίκτωρ Δούσμανης, αναφέρει επί αυτού του ζητήματος: «Η προς Κιουτάχεια επιχειρήσις απέτυχε, της Στρατιάς μη κατορθώσας να αναγκάση τον εχθρόν να δεχθή την μάχην περί την Κιουτάχεια ... Ατυχώς η κατατρόπωσις του εχθρού δεν συνετελέσθη, μάχη κατά την κυρίαν στρατηγικήν έννοιαν δεν συνέβη».⁷¹ Αυτή είναι και η πραγματικότητα. Η Στρατιά Μικράς Ασίας, όπως αναφέραμε, δεν είχε σχεδιάσει τη διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης για τη συντριβή του τουρκικού στρατού. Τις ημέρες της 2^{ας} και 3^{ης} Ιουλίου, δεν κατόρθωσε να εμπλέξει το σύνολο των δυνάμεών της σε αποφασιστική μάχη με τον εχθρό, προκειμένου να του προκαλέσει κρίσιμης σημασίας φθορά, αν όχι να τον συντρίψει. Δεν μπόρεσε να εμπλέξει στη μάχη, ούτε το σύνολο των τεσσάρων Μεραρχιών των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού. Αυτό ήταν θλιβερά απελπιστικό. Η κρίσιμης σημασίας μάχη, διά της οποίας διασπάστηκε η αριστερή πτέρυγα της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, διήρκεσε από το πρωί της 2^{ας} μέχρι το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου και σε αυτή συμμετείχαν μόνο η Ι και η V Μεραρχίες. Οι θέσεις, στις οποίες είχαν φθάσει οι λοιπές οκτώ Μεραρχίες της Στρατιάς τη νύκτα της 2^{ας} Ιουλίου, φαίνονται στα Σχεδιαγράμματα 3 και 4.

Η Στρατιά Μεταβάλει τις Προθέσεις της Για τις Επιχειρήσεις της 3^{ης} Ιουλίου

Παρά τη μεγάλη νίκη, η πρόθεση της Στρατιάς για την ευρεία υπερκέραση των περι την Κιουτάχεια τουρκικών δυνάμεων και την αποκοπή της υποχώρησης τους προς τα ανατολικά, όπως προβλεπόταν στη διαταγή της 1^{ης} πρωινής ώρας της 2^{ας} Ιουλίου (βλ. υποσημείωση 62), μεταβλήθηκε. Στη διαταγή που εξέδωσε την 00:45 ώρα της 3^{ης} Ιουλίου, διέταξε το Α' Σώμα Στρατού να επιτεθεί την 3^η Ιουλίου, προς τη γενική κατεύθυνση του Καρά Τεπέ μέχρι Τουλουτζά, επιζητώντας στενή υπερκέραση των τουρκικών δυνάμεων. Η XII Μεραρχία, μείον Μικτού Αποσπάσματος, θα επιτίθετο διά του Τουρκμέν Νταγ προς Γιλινίζ Τεπέ. Η Ταξιαρχία Ιππικού μετά Αποσπάσματος της XII Μεραρχίας, θα αναλάμβανε την κάλυψη του δεξιού του Α' Σώματος Στρατού.⁷² Η XII Μεραρχία, παρέλαβε τη διαταγή της Στρατιάς τη μεσημβρία της 3^{ης} Ιουλίου, δώδεκα ώρες μετά την έκδοσή της, και ενώ

⁷⁰ Από τις ένδεκα Μεραρχίες της Στρατιάς, έχει εξαιρεθεί η IV Μεραρχία που παρέμεινε στο Αφίον Καραχισάρ. Εξαιρείται επίσης από τις υπόλοιπες οκτώ Μεραρχίες η XII, που λόγω της αποστολής που της ανατέθηκε κατευθυνόταν τη 2^η Ιουλίου ΒΑ και βρισκόταν ακόμη μακριά από τις τουρκικές τουρκικές δυνάμεις, που είχαν εγκατασταθεί στα υψώματα του χωριού Ακ Ιν.

⁷¹ Βίκτωρ Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, (Αθήνα: ΠΥΡΣΟΣ, 1928), 69-70.

⁷² Δανέλς, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 370, 371: «Στρατιά Μικράς Ασίας, 3^η Ιουλίου 1921/Ωρα 00.45, ... Α' Σώμα Στρατού θα συνεχίσει επίθεσίν του δεξιόθεν Β' Σώματος Στρατού επιζητούν στενήν υπερκέρασιν. Προς τούτο θα επιτεθή διά Ι Μεραρχίας διά 1799 κατά Καντάκ Νταγ – Καρά Τεπέ, διά ΙΙ Μεραρχίας δι' Ερικλή – (Σουντζούκ Εϋζού) – Καρή Γκεντίκ – Σακάρ Τεπέ, διά ΧΙΙ Μεραρχίας μείον Μικτού Αποσπάσματος διά Κιζίλ Σιβρί – Γκεϊλού Ντερέ προς Γιλινίζ Τεπέ. Το Α' Σώμα Στρατού θα καλύψη το δεξιόν του διά Μικτού Αποσπάσματος ΧΙΙ Μεραρχίας. Η Ταξιαρχία Ιππικού αγομένη προς Ακ Ιν, θα αναλάβη την κάλυψιν του δεξιού πλευρού συμπράττουσα μετά του ως άνω Μικτού Αποσπάσματος».



ήταν έτοιμη να επιτεθεί μετά της Ταξιαρχίας Ιππικού, κατά των ανατολικά του χωριού Ακ Ιν Τουρκικών δυνάμεων.⁷³ Προφανώς, η Στρατιά παραιτήθηκε της πρόθεσής της για την ευρεία υπερκέραση των τουρκικών δυνάμεων και την αποκοπή της οδού υποχώρησης τους προς το Σεϊντή Γαζή, όπως καθοριζόταν στη διαταγή της 1^{ης} πρωινής ώρας της 2^{ας} Ιουλίου.⁷⁴ Η XII Μεραρχία με βάση τη διαταγή που έλαβε, έπρεπε να εγκαταλείψει την εκτέλεση της επίθεσης προς Ακ Ιν και ακολούθως να κινηθεί προς τις νότιες αντηρίδες του Τουρκμέν Νταγ, προκειμένου το πρωί της 4^{ης} Ιουλίου να προελάσει προς Καργκίν· κινηθείσα διά δύσβατων δρομολογίων έφθασε νύκτα στο χωριό Τσουντράν, ήτοι σε απόσταση 9 χιλιομέτρων από το Γκεϋλού Ντερέ. Η παλινδρομική κίνηση της XII Μεραρχίας αποτυπώνεται στο Σχεδιάγραμμα 4.

Από τα παραπάνω αναδεικνύονται για μία ακόμη φορά, τα προβλήματα που δημιουργούνταν στην ομαλή διεύθυνση των επιχειρήσεων, εξ αιτίας της εγκατάστασης των Στρατηγείων της Στρατιάς και των Σωμάτων Στρατού, πολύ μακριά από τη γραμμή της μάχης και του υπερβολικά μεγάλου χρόνου που απαιτούνταν, για να φθάσουν οι διαταγές τους στις Μεραρχίες. Με βάση τη διαταγή της Στρατιάς, η XII Μεραρχία έπρεπε το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου να επιτεθεί προς το Γιλινίζ Τεπέ, αλλά τη μεσημβρία της ίδιας ετοιμαζόταν να επιτεθεί προς Ακ Ιν!

Οι Τουρκικές Δυνάμεις Υποχωρούν Αλλά Δεν Διατάσσεται η Έναρξη Καταδίωξης

Η τουρκική διοίκηση, μετά τη διάσπαση της αμυντικής τοποθεσίας της στο Τσαούς Τσιφλίκ και στο ύψωμα 1799, που άνοιξε διάπλατα στην ελληνική Στρατιά την κατεύθυνση προς το Σεϊντή Γαζή και το Εσκή Σεχέρ, αποφάσισε να διακόψει την επαφή με τις ελληνικές δυνάμεις και τη νύκτα της 3^{ης} προς την 4^η Ιουλίου να αποσύρει ταχέως τις δυνάμεις της, στη γραμμή Εσκή Σεχέρ – Σεϊντή Γαζή. Ήδη όμως, πολλές μονάδες της αποχωρούσαν από το πεδίο της μάχης.

Τη 17^η ώρα, ο διοικητής της V Μεραρχίας ανέφερε στο διοικητή του Β' Σώματος Στρατού, ότι ισχυρές τουρκικές φάλαγγες υποχωρούσαν προς Ακ Ολούκ. Τούτο επέβαλε την άμεση έκδοση διαταγής, για την έναρξη δραστήριας καταδίωξης των τουρκικών δυνάμεων, που όμως δεν εκδόθηκε. Οι I και II Μεραρχίες συνέχισαν την επίθεσή τους μέχρι το τελευταίο φως της 3^{ης} Ιουλίου και στάθμευσαν για ανάπαυση στη γραμμή των χωριών Ακ Ολούκ – Σαντούκ Εϋζού. Η V Μεραρχία παρέμεινε στις θέσεις της, λόγω της υπερβολικής κόπωσης των ανδρών της από τη διήμερη άγρια μάχη. Η XIII Μεραρχία, συνέχιζε να παραμένει αδρανής προ του Ακτσάλ, μολονότι δεν είχε ιδρώσει και δεν είχε ματώσει. Το Απόσπασμα της IX Μεραρχίας, παρέμεινε στην περιοχή του αυχένα Πουλάρ. Οι Μεραρχίες του Γ' Σώματος Στρατού, στάθμευσαν την νύκτα της 3^{ης} προς την 4^η Ιουλίου στη γραμμή επί της οποίας συγκρούστηκαν, κατά την 3^η Ιουλίου με την 5^η τουρκική Ομάδα Μεραρχιών.⁷⁵ Το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών συνέχισε να αδρανεί περί το Παζαρτζίκ.

Στο στρατηγείο της Στρατιάς το βράδυ της 3^{ης} Ιουλίου επικρατούσε ευφορία, όπως προκύπτει από το τηλεγράφημα, που ο διοικητής της Στρατιάς απέστειλε την 20^η ώρα προς

⁷³ Βασιλόπουλος Ανδρέας, *Δορύλαιον Σαγγάριος*, 56, 57.

⁷⁴ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 368: «Α' Σώμα Στρατού: Η XII Μεραρχία τίθεται εις την διάθεσίν του ... Το Σώμα Στρατού ... θα ενεργήσει την κυρίαν αυτού προσπάθειαν προς κατάληψιν του υπώματος Κιζιλ Σιβρί, ίνα εκείθεν συνεχίσουν την υπερκερωτικήν κίνησιν και αποκόψουν την υποχώρησιν των κυρίων εχθρικών δυνάμεων προς Σεϊντή Γαζή».

⁷⁵ Στο ίδιο, 171, 172.



τον Βασιλιά, τον Πρωθυπουργό και τον Υπουργό των Στρατιωτικών, στους οποίους ανέφερε ότι «έχομεν ελπίδας, ότι δυνηθώμεν ν' αποκόψωμεν μέγα μέρος αμυνθέντος Κιουταχείας».⁷⁶ Η θριαμβολογία, κυριαρχεί και στη διαταγή που εξέδωσε η Στρατιά την 22:45 ώρα της 3^{ης} Ιουλίου, για τις επιχειρήσεις της επομένης: «Εχθρός υπερκερασθείς ήρχισεν σήμερον εσπέρας υποχωρών προς Κιουτάχειαν. Γ' Σώμα Στρατού εκτοπίσαν εχθρόν ... καταδιώκει αυτόν απηγώς προς Ανατολάς και Βορειοανατολάς αγόμενον προς γραμμάς υποχωρήσεώς του».⁷⁷ Το απόσπασμα αυτό αποδεικνύει, ότι το βράδυ της 3^{ης} Ιουλίου η Στρατιά δεν διέθετε σαφή εικόνα της τακτικής κατάστασης και τις επιθυμίες της τις έβλεπε πραγματοποιούμενες. Το Γ' Σώμα Στρατού, δεν καταδίωκε αλλά είχε σταθμεύσει, ο δε εχθρός ούτε είχε υπερκεραστεί και ούτε υποχωρούσε προς την Κιουτάχεια για να αιχμαλωτιστεί, όπως ανέφερε η Στρατιά. Όπως αντιθέτως, «η υποχώρησις του τουρκικού στρατού δέον να ομολογηθεί ότι εγένετο μετά μεγάλης ταχύτητος, τάξεως και επιδεξιότητος, εις τρόπον ώστε παρουσίασεν ευθύς εξ αρχής την μορφήν υποχωρητικού ελιγμού, μεθοδικώς διευθυνομένου προς ωρισμένον σκοπόν».⁷⁸

Η Στρατιά Μεταβάλει και Πάλι τις Προθέσεις της Για τις Επιχειρήσεις της 4^{ης} Ιουλίου

Η διαταγή της Στρατιάς της 3^{ης} Ιουλίου για τις επιχειρήσεις της επομένης, θα αποτελεί εσαεί μνημείο αδιανόητης ελαφρότητας, αν όχι ανοησίας. Η Στρατιά διέτασσε την έναρξη καταδίωξης από την 4η πρωινή της 4ης Ιουλίου και θα διεξαγόταν ως εξής: Το Α' Σώμα Στρατού, θα απέκοπτε την υποχώρηση των Τούρκων προς το Εσκή Σεχέρ, διά προελάσεως της XII Μεραρχίας, δια του Τουρκμέν Νταγ προς την περιοχή του χωριού Καργκίν και της II Μεραρχίας προς το χωριό Τουλουτζά. Η I Μεραρχία θα καταδίωκε προς το Καρά Τεπέ. Το Α' Σώμα Στρατού, θα κατεύθυνετο Μικτό Απόσπασμα της XII Μεραρχίας διά Μπας Σεράϊ προς το Εσκή Σεχέρ, με σκοπό την αποκοπή της υποχώρησης του εχθρού. Η Ταξιαρχία Ιππικού, θα προηγείτο δια σύντονης πορείας του Μικτού Αποσπάσματος της XII Μεραρχίας, με σκοπό να φθάσει έγκαιρα στο Εσκή Σεχέρ, για να αποκόψει τη διαρροή του εχθρού και εφόσον ήταν δυνατό και τη σιδηροδρομική γραμμή. Το Β' Σώμα Στρατού, θα καταδίωκε τον εχθρό μέχρι νότια της Κιουτάχειας και στη συνέχεια θα στρεφόταν ανατολικά και διά συντόνων πορειών θα έφθανε στο Σεϊντή Γαζή, για να αποκόψει την υποχώρηση του εχθρού προς την Άγκυρα.⁷⁹

Σχολιασμός της Διαταγής της Στρατιάς Για την Καταδίωξη των Τουρκικών Δυνάμεων

Κατ' αρχάς να επισημάνουμε, ότι η καταδίωξη ήταν αδύνατο να αρχίσει την 4^η πρωινή ώρα της 4^{ης} Ιουλίου, επειδή με βάση την ακολουθούμενη παγίως διαδικασία διαβίβασης των διαταγών, οι Μεραρχίες θα παραλάμβαναν τη διαταγή των Σωμάτων Στρατού μετά από δώδεκα ώρες τουλάχιστον. Ήτοι περί την 11^η πρωινή ώρα της 4^{ης} Ιουλίου. Κατόπιν

⁷⁶ Στο ίδιο, 235.

⁷⁷ 372.

⁷⁸ Αλέξανδρος Κοντούλης, *Η Εκστρατεία της Μικράς Ασίας, Επιχειρήσεις Ιουνίου και Ιουλίου 1921*, (Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια, 3^{ος} Τόμος, Περιοδικό), 4.

⁷⁹ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 372.



τούτου, η έναρξη της καταδίωξης επαφίετο στην καλή αντίληψη και θέληση των Μεράρχων. Δεύτερον, με βάση τις αποστολές που ανατέθηκαν στο Α' Σώμα Στρατού, προκύπτει ότι η πλειοψηφική άποψη που επεκράτησε στο στρατηγείο της Στρατιάς, από τους τρεις που είχαν λόγο επί των επιχειρήσεων,⁸⁰ ήταν ότι ο τουρκικός στρατός θα παρέμενε ακίνητος για να συλληφθεί αιχμάλωτος. Ο τουρκικός στρατός όμως, είχε αρχίσει να υποχωρεί από το απόγευμα της 3^{ης} Ιουλίου, άνευ πίεσεως, αφού οι δυνάμεις της Στρατιάς στάθμευσαν για να αναπαυθούν κατά τη νύκτα. Στην περίπτωση που οι τρεις σχεδιαστές συμβουλευόνταν το χάρτη, θα διαπίστωναν ότι η απόσταση από την Κιουτάχεια μέχρι το χωριό Τουλουτζά, ήταν περίπου ίδια με αυτή μεταξύ των χωριών Σαντούκ Εϋζού και Τουλουτζά. Επομένως, αν η ΙΙ Μεραρχία εκκινούσε την 4^η πρωινή ώρα, θα έφθανε στο Τουλουτζά το ενωρίτερο το απόγευμα, λόγω του ότι θα κινούνταν επί ορεινού και διακεκομμένου εδάφους. Κατόπιν τούτου, ο τουρκικός στρατός θα είχε υπερβεί προ πολλού χρόνο τη γραμμή του χωριού Τουλουτζά και η καταδίωξη της ΙΙ Μεραρχίας θα έπεφτε στο κενό, όπως και συνέβη. Τρίτον, για να ήταν δυνατή η αποκοπή κάποιων τουρκικών μονάδων, επιβαλλόταν οι ελληνικές Μεραρχίες να μη σταθμεύσουν, ή τουλάχιστον η καταδίωξη να αρχίσει πολύ νωρίτερα της 4^{ης} ώρας. Αλλά αυτό όπως σημειώσαμε ήταν αδύνατο, λόγω της προβληματικής διαδικασίας διαβίβασης των διαταγών, που ουδέποτε βελτιώθηκε. Υπόψη ότι η τήρηση της επαφής με τον εχθρό, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επιτυχία της καταδίωξης. Τέταρτον, λόγω της στάθμευσης των Α', Β' και Γ' Σωμάτων Στρατού τη νύκτα της 3^{ης} προς την 4^η Ιουλίου, η επαφή με τις υποχωρούσες τουρκικές δυνάμεις διακόπηκε και η επιθετική ορμή χαλάρωσε. Κατόπιν όλων των παραπάνω, η καταδίωξη ήταν ανέφικτη. Ο χρόνος αποτελούσε και θα συνεχίζει να αποτελεί τον πλέον αποφασιστικό παράγοντα για την επιτυχία οποιασδήποτε επιχειρήσεως.

Η εντολή που ανατέθηκε στο Α' Σώμα Στρατού, είχε το ελάττωμα ότι διασπούσε τις δυνάμεις του Σώματος σε τέσσερις προσπάθειες, που δεν αλληλοϋποστηρίζονταν, δεν συνταυτιζόνταν και η κάθε μία εξ αυτών ήταν ασθενής, ώστε να μπορέσει να ανταπεξέλθει σε περίπτωση σύγκρουσης με ισχυρότερες τουρκικές δυνάμεις, στην περίπτωση που θα συνέβαινε μία τέτοια συνάντηση. Το μέτωπο του Σώματος, από το Καρά Τεπέ μέχρι το Ουτς Σεράι, ανερχόταν στα 30 χιλιόμετρα περίπου.

Εν πάση περιπτώσει η Στρατιά ήταν πεπεισμένη, ότι ο εχθρός είχε υποστεί μία άνευ προηγουμένου συντριπτική ήττα και αυτό φαίνεται από το ότι ανέθεσε την καταδίωξη προς το Εσκή Σεχέρ στην Ταξιαρχία Ιππικού και στο Μικτό Απόσπασμα της ΧΙΙ Μεραρχίας.⁸¹ Η δύναμη αυτή ήταν ασθενής, στερούταν μέσων ανεφοδιασμού και για να φθάσει στο Εσκή Σεχέρ, έπρεπε να διανύσει μια απόσταση 50 χιλιομέτρων σε ευθεία γραμμή. Το ερώτημα που τίθεται είναι, το πως ήταν δυνατό η Στρατιά να πιστεύει, ότι στην περιοχή που θα προήλαυνε η παραπάνω δύναμη, δεν υπήρχαν εχθρικές δυνάμεις; Κάποιες εκ των τουρκικών δυνάμεων που αμύνθηκαν στο ύψωμα 1799, ήταν φυσιολογικό ότι θα υποχωρούσαν προς το Σεϊντή Γαζή, όπως και συνέβη. Πως η Στρατιά αγνόησε, ότι στην περιοχή Ακ Ιν βρισκόταν η 12^η τουρκική Ομάδα Μεραρχιών, με μία Μεραρχία Πεζικού και μία Ταξιαρχία Ιππικού; Τις δυνάμεις αυτές τις συνάντησε η ΧΙΙ Μεραρχία στα υψώματα του χωριού Ακ Ιν, τη μεσημβρία της 3^{ης} Ιουλίου, και ετοιμαζόταν να επιτεθεί κατ' αυτών. Είναι

⁸⁰ Οι τρεις ήταν ο Επιτελάρχης της Στρατιάς Πάλης, ο Υπαρχηγός του Επιτελείου Σαρρηγιάννης και ο Υποστράτηγος Ξ. Στρατηγός, που παρευρισκόταν στο Στρατηγείο άνευ διαταγής και χωρίς αιτιώδη λόγο. Εικάζω ότι αυτός που επέβαλε την γνώμη του ήταν ο Ξενοφών Στρατηγός. Ο Παπούλας δεν υπολογίζεται.

⁸¹ Περιελάμβανε το 14^ο Σύνταγμα Πεζικού και μία ορειβατική πυροβολαρχία, από τις δύο που διέθετε η ΧΙΙ Μεραρχία.



αδύνατο να μην έλαβε η Στρατιά αυτή την πληροφορία. Προφανώς η Στρατιά δεν εκτιμούσε ρεαλιστικά την κατάσταση, αποτέλεσμα της πεποίθησής της ότι ο τουρκικός στρατός είχε διαλυθεί και ότι θα απέκοπτε και θα αιχμαλώτιζε κάποια σημαντική δύναμή του. Η αποστολή, που ανατέθηκε από τη Στρατιά προς την Ταξιαρχία Ιππικού και το Απόσπασμα της XII Μεραρχίας, ήταν το ολιγότερο αφελής και πλήρης κινδύνων. Ενδιαφέρον τυγχάνει ότι η Στρατιά, διά της διαταγής που είχε εκδόσει τη 00:45 πρωινή ώρα της 3^{ης} Ιουλίου (βλ. υποσημείωση 73), είχε αναιρέσει την πρόθεσή της να προελάσει προς το Εσκή Σεχέρ διά της XII Μεραρχίας και της Ταξιαρχίας Ιππικού, μολονότι αυτή η ομάδα ήταν μία πολύ ισχυρή δύναμη. Επανερχόμενη η Στρατιά στην αρχική της πρόθεση, αποφάσισε να καταδιώξει προς το Εσκή Σεχέρ με μία ασθενέστατη δύναμη. Όμως στην περιοχή του χωριού Ακ Ιν και βορειότερα, υπήρχε η 12^η τουρκική Ομάδα Μεραρχιών, στη δύναμη της οποίας προστέθηκαν η 8^η Μεραρχία, που υποχώρησε από το ύψωμα 1799 και η 11^η Μεραρχία, που έφθασε διά συνεχών ημερήσιων πορειών από το Ινονού. Επομένως η 12^η Ομάδα Μεραρχιών την 4^η Ιουλίου διέθετε τρεις Μεραρχίες Πεζικού και μία Ταξιαρχία Ιππικού. Η δύναμη αυτή ήταν παρασάγγας ισχυρότερη της Ταξιαρχίας Ιππικού και του Αποσπάσματος της XII Μεραρχίας.

Το πλέον όμως αχαρακτήριστο μέρος της σχολιαζόμενης διαταγής της Στρατιάς, είναι η αποστολή που ανέθεσε στο Β' Σώμα Στρατού, που στη στρατιωτική μας ιστορία έμεινε με το όνομα «η διασταύρωση των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού». Το Β' Σώμα Στρατού, εντελλόταν να καταδιώξει προς Βορρά μέχρι νότια της Κιουτάχειας και στη συνέχεια, να προελάσει ανατολικά προς το Σείντή Γαζή, για να αποκόψει την υποχώρηση του εχθρού προς την Άγκυρα. Με βάση την απόσταση από το Τσαούς Τσιφλίκ μέχρι το χωριό Ακ Ιν, πλέον των 60 χιλιομέτρων σε ευθεία γραμμή, και τις δυσκολίες του εδάφους, είναι βέβαιο ότι το Β' Σώμα Στρατού θα έφθανε στην περιοχή του Ακ Ιν την νύκτα της 6^{ης} Ιουλίου. Δηλαδή εκεί που βρισκόταν το μεσημέρι της 3^{ης} Ιουλίου η XII Μεραρχία, και ετοιμαζόταν να επιτεθεί κατά των περί τα υψώματα του Ακ Ιν τουρκικών δυνάμεων της 12^{ης} Ομάδας Μεραρχιών. Τη μεσημβρία της 3^{ης} Ιουλίου, η 12^η Ομάδα διέθετε μόνο την 57^η Μεραρχία, που είχε χάσει τη μαχητική της αξία στη μάχη του Καραμπουγιού, και την 4^η Ταξιαρχία Ιππικού. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η Στρατιά πίστευε, ότι σε αυτό το διάστημα των τριών ημερών, ο Τουρκικός Στρατός θα παρέμενε ακίνητος για να συλληφθεί αιχμάλωτος. Μετέτρεπε τις επιθυμίες της σε πραγματικότητα. Η κατεύθυνση «καταδίωξης» του Β' Σώματος Στρατού προς το Σείντή Γαζή, σημειώνεται στο σχεδιάγραμμα 4 με γραμμή χρώματος ανοικτού μπλε.

Η Διεξαγωγή της Καταδίωξης

Το στρατηγείο του Α' Σώματος Στρατού, κατά την 3^η Ιουλίου ήταν εγκατεστημένο στο Ντουγκέρ, ήτοι σε απόσταση 25 χιλιομέτρων από το χώρο στάθμευσης της II Μεραρχίας στο Σαντούκ Εϋζού. Μέχρι την 4^η πρωινή ώρα της 4^{ης} Ιουλίου, οι Μεραρχίες του Σώματος δεν είχαν λάβει τη διαταγή του για τις επιχειρήσεις της ημέρας αυτής, αλλά τέθηκαν σε κίνηση σε άγνωστο χρόνο, με βάση τη διαταγή του Σώματος της προηγούμενης ημέρας. Την νέα διαταγή έλαβαν κατά τη διάρκεια της κινήσεώς τους. Η I Μεραρχία, κατά την κίνησή της προς το Καρά Τεπέ δεν συνάντησε τουρκικές δυνάμεις. Η II Μεραρχία, συγκρούστηκε τη 06:30 ώρα με τουρκικές δυνάμεις που υποχωρούσαν βορειώς του Σαντούκ Εϋζού, και τις διασκόρπισε. Αργότερα συγκρούστηκε και με



τουρκικές οπισθοφυλακές στο Ινλί και στο Τουλουτζά. Η ΧΙΙ Μεραρχία, εξόρμησε την 5^η πρωινή και διά του Τουρκμέν Νταγ έφθασε νύκτα στη διάβαση Μπασορέν, όπου δέχθηκε τα πυρά τουρκικών δυνάμεων που κατείχαν τη διάβαση, και στάθμευσε.⁸² Είναι ευνόητο, ότι εφόσον οι Μεραρχίες του Α' Σώματος Στρατού δεν στάθμευαν για να αναπαυθούν, ή αν τίθονταν σε κίνηση πολύ ενωρίτερα της 4^{ης} ώρας, πολύ πιθανόν να διασταυρώνονταν με κάποιες τουρκικές δυνάμεις και είτε να τις απέκοπταν, είτε να συγκρούονταν με αυτές και να τους προκαλούσαν σημαντική φθορά.

Η Ταξιαρχία Ιππικού και το Απόσπασμα της ΧΙΙ Μεραρχίας, προέλασαν προς Βορρά και έφθασαν στο Ουτς Σεράϊ τις νυκτερινές ώρες. Τις πρώτες πρωινές ώρες της 5^{ης} Ιουλίου, προσβλήθηκαν αιφνιδιαστικά από την 11^η τουρκική Μεραρχία και την 4^η Ταξιαρχία Ιππικού και συντρίφτηκαν. Ουδείς αισθάνθηκε την ανάγκη να απολογηθεί για αυτήν την αμελέτητη και άφρονα ενέργεια, που είχε ως αποτέλεσμα υπέρ τους 60 φονευθέντες, την εγκατάλειψη στο πεδίο της μάχης του μεγαλύτερου μέρους των 222 τραυματιών, που κατακρεουργήθηκαν από τους Τούρκους, καθώς και τους 87 αγνοούμενους.⁸³ Τελικά ο αριθμός των νεκρών ήταν μεγαλύτερος των τριακοσίων.

Το Β' Σώμα Στρατού, έλαβε τη διαταγή της Στρατιάς πολύ νωρίς και την 01:30 ώρα της 4^{ης} Ιουλίου, εξέδωσε τη διαταγή του στην οποία καθόριζε ως ώρα έναρξης της καταδίωξης, την 3^η πρωινή ώρα. Η V Μεραρχία τέθηκε σε κίνηση τη 05:30 ώρα. Η ΧΙΙΙ Μεραρχία, αφού βεβαιώθηκε διά της αποστολής περιπόλων τη 04:30 ώρα ότι το Ακτσάλ δεν κατεχόταν, τέθηκε σε κίνηση την 9^η ώρα.⁸⁴ Ήτοι, έξι ώρες μετά την καθορισθείσα από το Σώμα ώρα έναρξης της καταδίωξης. Είναι προφανές ότι η ΧΙΙΙ Μεραρχία είχε σοβαρό πρόβλημα διοίκησης σε όλα τα επίπεδα. Όμως ο διοικητής της αργότερα, θα προβιβαστεί σε Υποστράτηγο και στη συνέχεια σε Σωματάρχη και τον Αύγουστο του 1922 θα συλληφθεί αιχμάλωτος.

Η καταδίωξη από το Γ' Σώμα Στρατού, άρχισε από τη μεν Χ Μεραρχία τη 05:00 ώρα και από τη δε VII Μεραρχία την 08:30 ώρα. Τη 10:00 ώρα ο διοικητής του Σώματος, Υποστράτηγος Πολυμενάκος, διά διαταγής του προς τις Μεραρχίες τις επετίμησε για το βραδύ ρυθμό που διεξαγόταν η καταδίωξη. Ο διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού ενημέρωσε επίσης τις Μεραρχίες του, ότι το στρατηγείο του Σώματος την 4^η Ιουλίου θα εγκαθίστατο στο Ταουνσαλή. Δηλαδή σε απόσταση 30 χιλιομέτρων από τη γραμμή μάχης της προτεραιάς. Υπ' αυτές τις συνθήκες, προφανώς ήταν αδύνατο να διεξαχθεί δραστήρια καταδίωξη.⁸⁵

Το Α' Σώμα Στρατού την 5^η Ιουλίου Περίεπεσε σε Αδράνεια Λόγω Απουσίας Διαταγών

Η νέα διαταγή της Στρατιάς για την, κατ' όνομα πλέον, καταδίωξη κατά την 5^η Ιουλίου, εκδόθηκε την 01:15 ώρα της ίδιας. Εκτιμάται ότι λήφθηκε, στο εν Ντουγκέρ παραμένον ακόμη στρατηγείο του Α' Σώματος Στρατού, περί την 3^η πρωινή ώρα. Η διαταγή επιχειρήσεων του Α' Σώματος Στρατού, για τη συνέχιση της καταδίωξης κατά την 5^η Ιουλίου, διαβιβάστηκε προς τις Μεραρχίες του την 5^η πρωινή ώρα της ίδιας ημέρας, διά εφίπων αγγελιοφόρων. Η I Μεραρχία παρέλαβε τη διαταγή του Σώματος την 17^η ώρα της

⁸² Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 253-54.

⁸³ Στο ίδιο, 261-64.

⁸⁴ 269, 270.

⁸⁵ 240-42.



5^{ης} Ιουλίου, η δε II Μεραρχία την 20:30 ώρα της ίδιας. Επομένως, μολονότι διεξαγόταν καταδίωξη οι Μεραρχίες του Α' Σώματος Στρατού παρέμειναν αδρανείς κατά την 5^η Ιουλίου, στις θέσεις που είχαν σταθμεύσει το βράδυ της 4^{ης} Ιουλίου, λόγω απουσίας διαταγών.⁸⁶ Η XII Μεραρχία, ολοκλήρωσε την αποστολή της προελαύνοντας μέχρι το Καργκίν. Αυτά συνέβησαν, επειδή ο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού μετά του Στρατηγείου του, συνέχισε να παραμένει στο Ντουγκέρ, ήτοι σε απόσταση άνω των σαράντα χιλιομέτρων σε ευθεία γραμμή από τις Μεραρχίες του. Οι έφιπποι αγγελιοφόροι που μετέφεραν τη διαταγή του Α' Σώματος Στρατού, κινήθηκαν σε άγνωστο έδαφος και προφανώς αγνοούσαν τις θέσεις που είχαν σταθμεύσει οι Μεραρχίες του Σώματος.

Η Μάχη του Εσκή Σεχέρ της 8^{ης} Ιουλίου 1921

Η άνευρη και ασυντόνιστη καταδίωξη, που εκτέλεσε η Στρατιά κατά του υποχωρούντος τουρκικού στρατού, απέτυχε πριν καν αρχίσει. Η αποτυχία αυτή, πρόσφερε στον τουρκικό στρατό άφθονο χρόνο για να υποχωρήσει άνευ πίεσως, να συναποκομίσει το βαρύ υλικό του, να αναδιαταχθεί και την 8^η Ιουλίου να αναστραφεί και να αντεπιτεθεί διά όλων των δυνάμεων του, (13 Μεραρχίες Πεζικού, 4 Μεραρχίες Ιππικού και 1 Ταξιαρχία Ιππικού), κατά του μετώπου της ελληνικής Στρατιάς, από βόρεια του Εσκή Σεχέρ μέχρι και το Σεϊντή Γαζή νότια. Η τουρκική επιθετική επιστροφή, διευθύνθηκε από τον διοικητή του Δυτικού Μετώπου Ισμέτ Πασά, από το χωριό Καρά Τοκάτ, ελάχιστα χιλιόμετρα ανατολικά του Εσκή Σεχέρ. Η διοίκηση της ελληνικής Στρατιάς είχε παραμείνει στην Κιουτάχεια, και στερούταν πληροφοριών για τη κατάσταση και τις θέσεις των τουρκικών δυνάμεων. Η Στρατιά πιστεύοντας ως βεβαία τη διάλυση του Τουρκικού Στρατού, δεν εκτίμησε ως δυνατή την εκτέλεση υπό των Τούρκων μιας επιθετικής επιστροφής, τόσο μεγάλης κλίμακας. Η τουρκική αντεπίθεση αποκρούστηκε, με ενέργειες αποκλειστικά και μόνο των επί τόπου ελληνικών διοικήσεων, χωρίς την παρέμβαση της Στρατιάς. Η διεξαχθείσα από τον τουρκικό στρατό επίθεση, ήταν μία μάχη αποφασιστικής σημασίας, αφού σε αυτή έλαβε μέρος το σύνολο των δυνάμεων του Δυτικού Μετώπου και από πλευράς της Στρατιάς Μικράς Ασίας, επτά Μεραρχίες και η Ταξιαρχία Ιππικού. Η Στρατιά έλαβε γνώση της διεξαχθείσας μάχης, μετά το μεσονύκτιο της 8^{ης} προς την 9^η Ιουλίου και τη 04:30 ώρα της 9^{ης} Ιουλίου, εξέδωσε διαταγή «απηνούς» καταδίωξης των υποχωρουσών Τουρκικών δυνάμεων.⁸⁷ Η Στρατιά Μικράς Ασίας, διέθετε μία ακόμη ευκαιρία για να καταδίωξει δραστήρια τον τουρκικό στρατό μέχρι τον ποταμό Σαγγάριο, κινούμενη ημέρα και νύκτα, μέχρι του τελευταίου ανδρός και ίππου, προκειμένου να τον αποδιοργανώσει, να του προκαλέσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη φθορά και να θέσει τις ανατολικά του Σαγγαρίου τουρκικές δυνάμεις υπό τα πυρά των πυροβόλων της. Όμως η καταδίωξη διεξήχθη χαλαρά, και τη 10^η Ιουλίου διακόπηκε με διαταγή της Στρατιάς, με τη Χ Μεραρχία να έχει προωθηθεί ελάχιστα χιλιόμετρα ανατολικά του χωριού Αλπήκιοϊ (Arliu). Έτσι εννοούσε η Στρατιά Μικράς Ασίας την απηνή (ανελέητη – αμείλικτη – αδυσώπητη – άγρια) καταδίωξη.

Το Δυτικό Μέτωπο, μετά την αποτυχία της αντεπίθεσης, διέκοψε και πάλι την επαφή με την ελληνική Στρατιά και υποχώρησε ταχύτατα προς τα ανατολικά, διασώζοντας το σύνολο του πυροβολικού του και καταστρέφοντας τα τεχνικά έργα της σιδηροδρομικής

⁸⁶ 257.

⁸⁷ 319.



γραμμής Εσκή Σεχήρ – Άγκυρα, από το χωριό Αλπήκιοϊ μέχρι και τη γέφυρα Μπεϊλίκ Κιοπρού, επί του ανατολικού κλάδου του ποταμού Σαγγάριου.

Η εικόνα που επικρατούσε στο στρατηγείο της Στρατιάς, για την κατάσταση του τουρκικού στρατού, ήταν ότι αυτός είχε χάσει σε νεκρούς τραυματίες, αιχμαλώτους και αυτομόλους, το ένα τρίτο της δυνάμεώς του και ότι είχε εγκαταλείψει κατά την υποχώρησή του μεγάλες ποσότητες όπλων και υλικών, πολλά πυροβόλα και μεγάλες ποσότητες βλημάτων πυροβολικού.⁸⁸ Ερωτηθείσα μάλιστα η Στρατιά από τον Πρωθυπουργό Δ. Γούναρη, στο Συμβούλιο που συγκλήθηκε στην Κιουτάχεια τη 16^η Ιουλίου για την κατάσταση του τουρκικού στρατού, απήντησε ότι προσέγγιζε αυτή της αποσύνθεσης.⁸⁹ Τα ίδια ανέφερε και ο Υπαρχηγός του Επιτελικής Υπηρεσίας Στρατού, Υποστράτηγος Ξενοφών Στρατηγός, σε επίσημη έκθεση που συνέταξε υπό τον τίτλο «Γενική ανασκόπησης της στρατιωτικής καταστάσεως», στην οποία αφού ανέφερε ότι το πολεμικό υλικό που εγκατέλειψαν οι Τούρκοι περιελάμβανε και «πεντήκοντα πυροβόλα και μεγίστη ποσότητα πυρομαχικών Σκόντα», κατέληγε «τοιούτον υπήρξε το τέλος της Κεμαλικής Στρατιάς, η δε πλήρης διάλυσις και των εναπομεινάντων λειψάνων, δεν θα βραδύνη να επέλθη».⁹⁰ Ο Ξενοφών Στρατηγός βρισκόταν στο στρατηγείο της Στρατιάς άνευ επίσημου ρόλου. Παρά ταύτα, όπως αναρμοδίως συνέταξε έκθεση επί των επιχειρήσεων, δηλώνοντας προς κάθε κατεύθυνση ότι ο τουρκικός στρατός διαλύθηκε, καλλιεργώντας ούτω προσδοκίες που δεν είχαν βάση. Ο ίδιος ουδέποτε παραδέχθηκε ότι είχε ανάμιξη στα επιχειρησιακά ζητήματα. Αλλά για ποιο λόγο και υπό ποιο ρόλο βρισκόταν στο στρατηγείο της Στρατιάς; Οι περισσότεροι από όσους έχουν ασχοληθεί με τη μελέτη των στρατιωτικών επιχειρήσεων της Μικρασιατικής Εκστρατείας, και η ταπεινότητά μου, δεν το πιστεύουν. Ο Ξ. Στρατηγός ήταν προβεβλημένο μέλος του Γενικού Στρατηγείου κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, βουλευτής Κέρκυρας που ανακλήθηκε στην ενέργεια και ανέλαβε Υπαρχηγός της Επιτελικής Υπηρεσίας Στρατού, ενώ ταυτόχρονα ήταν και ο στρατιωτικός σύμβουλος του Πρωθυπουργού Δ. Γούναρη. Ασφαλώς δεν παρουσιάστηκε στο Στρατηγείο της Στρατιάς ως απλός περιηγητής. Κατά την άποψή μου είχε κρίσιμο ρόλο στη λήψη των αποφάσεων επί των επιχειρησιακών ζητημάτων.

Συμπεράσματα Από τη Διεξαγωγή των Επιχειρήσεων Προς το Εσκή Σεχήρ

Η Στρατιά Μικράς Ασίας, απέτυχε να σχεδιάσει και να διεξαγάγει αποφασιστική μάχη για τη συντριβή του τουρκικού στρατού, εμπλέκοντας ταυτόχρονα στη μάχη και τις δέκα Μεραρχίες της που επιχειρούσαν κατά της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας. Δεδομένου ότι η Στρατιά Μικράς Ασίας ήταν ισχυρότερη του Δυτικού Μετώπου, ήταν πλέον ή βέβαιο ότι με την εμπλοκή του συνόλου των δυνάμεών της σε αποφασιστική μάχη με τις τουρκικές δυνάμεις, θα προκαλούσε μεγάλη φθορά σε αυτές, που ενδεχομένως να πλησίαζε αυτή της συντριβής. Τούτο προκύπτει πέραν κάθε αμφιβολίας από το ότι το αποτέλεσμα της μάχης της Κιουτάχειας επήλθε από την επίθεση δύο μόνο εκ των δέκα Μεραρχιών της Στρατιάς. Ο Ξενοφών Στρατηγός, που στο σύγγραμμά του σημείωνε ότι «η επιτυχία της επιχειρήσεως εξηρτάτο εκ της ταυτοχρόνου ενεργείας των διαφόρων φαλάγγων», στην ίδια σελίδα έγραψε λίγο παρακάτω ότι «αι επιχειρήσεις εξελίχθηκαν

⁸⁸ 328.

⁸⁹ Γεώργιος Καλαϊτζής, *Η Εκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν 1919-1922 Τόμος Πέμπτος, Μέρος Πρώτο: Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921*, (Αθήναι: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, Ανατύπωση 1988), 257.

⁹⁰ Στο ίδιο, 4.



συμφώνως προς το σχέδιον της Στρατιάς. ... ο εχθρός εξηναγκάσθη να δεχθή την μάχην, όχι επί της ωχυρωμένης τοποθεσίας ... και ηττήθη μετά μεγάλης φθοράς».⁹¹ Ο Ξενοφών Στρατηγός διέθετε μεγίστην ευλυγισία. Γνώριζε πολύ καλά ότι ταυτόχρονη ενέργεια των δυνάμεων της Στρατιάς κατά του εχθρού δεν υπήρξε, όπως δεν υπήρξε και ήττα του εχθρού με μεγάλη φθορά. Αναφέροντας τα τοιαύτα προσπαθούσε να δικαιολογηθεί για την ανυπόστατη αναφορά του, που καλλιέργησε μεγάλες προσδοκίες, ότι «τοιούτον υπήρξε το τέλος της Κεμαλικής Στρατιάς, η δε πλήρης διάλυσις και των εναπομεινάντων λειψάνων, δεν θα βραδύνη να επέλθη».

Οι διοικήσεις της Στρατιάς Μικράς Ασίας και των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού, απέτυχαν να συντονίσουν και να διευθύνουν αποτελεσματικά, τη μάχη διασπάσεως της αριστερής πτέρυγας της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, από το Ακτσάλ Νταγ μέχρι το ύψωμα 1799, εμπλέκοντας ταυτόχρονα στη μάχη και τις τέσσερις Μεραρχίες των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού. Κατά τη 2^η Ιουλίου, που ήταν και η κρισιμότερη ημέρα επιχειρήσεων, επιτέθηκε από πολύ νωρίς το πρωί κατά της αριστερής πτέρυγας της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, μόνο η V Μεραρχία του Β' Σώματος Στρατού και από τη 15:00 ώρα, εισήλθε στη μάχη στο δεξιό της και η I Μεραρχία του Α' Σώματος Στρατού. Η XIII Μεραρχία του Β' Σώματος Στρατού, απέφυγε επιμελώς να επιτεθεί κατά του Ακτσάλ Νταγ και συνέχισε να παραμένει αδρανής μέχρι την 9^η ώρα της 4^{ης} Ιουλίου, μολονότι ο εχθρός από το απόγευμα της 3^{ης} Ιουλίου είχε αρχίσει να υποχωρεί. Η II Μεραρχία του Α' Σώματος Στρατού, κατά τη 2^η Ιουλίου δεν συμμετείχε στη μάχη, αλλά επιτέθηκε κατά του υψώματος 1799 το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου. Η αποφυγή της XIII Μεραρχίας να επιτεθεί κατά του Ακτσάλ Νταγ και η αδιαφορία της για τη δοκιμαζόμενη και αιμάσσουσα V Μεραρχία, όπως και η απαθής στάση που τήρησε η II Μεραρχία κατά τη γιγαντομαχία που διεξαγόταν τη νύκτα της 2^{ης} προς την 3^η Ιουλίου επί του υψώματος 1799 από την I Μεραρχία, αποτελούν όνειδος.

Η μη συμμετοχή στην κύρια μάχη της 2^{ης} Ιουλίου του Γ' Σώματος Στρατού, οφειλόταν στην αδυναμία της Στρατιάς να συντονίσει χρονικά τις ενέργειες των υφισταμένων της διοικήσεων. Υπόψη ότι το Γ' Σώμα Στρατού την 30^η Ιουνίου, στάθμευσε στη γραμμή του χωριού Γενή Κιόϊ προς ανάπαυση. Εάν δεν στάθμευε θα συμμετείχε στην κύρια μάχη της 2^{ης} Ιουλίου.

Τη 2^η Ιουλίου που διεξαγόταν η πολύνεκρη μάχη στα υψώματα του Τσαούς Τσιφλίκ και στο ύψωμα 1799, οι υπόλοιπες οκτώ Μεραρχίες της Στρατιάς δεν συμμετείχαν στη μάχη και βρίσκονταν σε διάφορες αποστάσεις, μακριά από την τουρκική αμυντική τοποθεσία.

Η διάσπαση της αριστερής πτέρυγας της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, επιτεύχθηκε το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου αποκλειστικά από τις I και V Μεραρχίες των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού αντίστοιχα. Η 4^η τουρκική Ομάδα Μεραρχιών, μετά και την τελευταία αποτυχήσα αντεπίθεσή της στο Τσαούς Τσιφλίκ, το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου, διέκοψε τη μάχη και αποσύρθηκε βορειότερα.

Η διάσπαση του Γ' Σώματος Στρατού των τεσσάρων Μεραρχιών σε δύο Τμήματα, που θα επιχειρούσαν σε απόσταση εκτός αμοιβαίας υποστήριξης, ήταν ατυχής, και παραβίαζε βασικές αρχές του πολέμου, όπως αυτές της συγκέντρωσης, της οικονομίας των δυνάμεων και της ασφάλειας. Επίσης η επίθεση του Γ' Σώματος Στρατού, στην κατεύθυνση Μπεϊτζέ Κιόϊ – Ταουνσαλή – Τσαλ Νταγ, βρισκόταν εκτός της επιχειρησιακής

⁹¹ Στρατηγός, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, 237.



λογικής. Το Γ' Σώμα, θα έπρεπε να προελάσει υπό αφόρητο καύσωνα σε μία κατεύθυνση αναπτύγματος πλέον των 160 χιλιομέτρων, επί ορεινού, διακεκομμένου και ανηφορικού εδάφους, που διέθετε μόνο ημιονικές οδεύσεις. Υπ' αυτές τις συνθήκες αφ' ενός μεν η κόπωση των ανδρών εκμηδένισε την ισχύ του Σώματος, αφ' ετέρου δε ήταν σχεδόν αδύνατο να επιτευχθεί η χρονική συνταύτιση της επίθεσης του με την κύρια επίθεση του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς, όπως και συνέβη.

Η μη εμπλοκή στη μάχη της 2^{ης} Ιουλίου του Αποσπάσματος της IX Μεραρχίας, οφειλόταν στην προβληματική διαδικασία διαβίβασης των διαταγών. Η διαταγή της Στρατιάς εκδόθηκε το μεσονύκτιο της 1^{ης} προς τη 2^η Ιουλίου και το Αποσπάσμα της IX Μεραρχίας την παρέλαβε το βράδυ της 2^{ης} Ιουλίου. Αντί του Αποσπάσματος της IX Μεραρχίας, που επιχείρησε προς την Κιουτάχεια, επιβαλλόταν να επιτεθεί το σύνολο της IX Μεραρχίας και μάλιστα ενισχυμένης. Ο ελληνικός στρατός τον Ιούλιο του 1921 διέθετε δύναμη 310.000 οπλιτών και επομένως υπήρχαν δυνάμεις που παράμεναν άνευ λόγου στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Η Στρατιά, δεν εκτίμησε τον κίνδυνο προσβολής των συγκοινωνιών του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών, από το τουρκικό Σώμα Στρατού Συγκρότημα, μολονότι τούτο βρισκόταν εγγύτατα της γραμμής Γενή Σεχέρ – Κιουπρού Χισάρ – Μπιλετζίκ. Η ελάττωση της XI Μεραρχίας κατά ένα Σύνταγμα, ήταν επίσης λάθος. Το Σύνταγμα τούτο, θα μπορούσε να καλύψει τις συγκοινωνίες του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών από Βορρά, ώστε το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών να προελάσει απερίσπαστο και μη αγωνιώντας για την ασφάλεια των συγκοινωνιών του. Η επίθεση του Σώματος Στρατού Συγκρότημα κατά των συγκοινωνιών του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών, βοηθούσης και της ατολμίας του Τρικούπη, δεν επέτρεψε στο Συγκρότημα τούτο να εκτελέσει την εντολή που του ανατέθηκε.

Η συνεχής παλινδρόμηση της Στρατιάς στις προθέσεις της, προκάλεσε μείζονα προβλήματα. Ειδικά η απόφασή της να ακυρώσει την ευρεία υπερκέρραση, των περί την Κιουτάχεια τουρκικών δυνάμεων και την αποκοπή της οδού υποχώρησής τους διά του Α' Σώματος Στρατού (I, II, XII Μεραρχίες και Ταξιαρχία Ιππικού). Τελικά η Στρατιά, επανερχόμενη στις αρχικές προθέσεις της, αποφάσισε να αποκόψει την υποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων διά της προελάσεως ενός Συντάγματος Πεζικού και της Ταξιαρχίας Ιππικού προς το Εσκή Σεχέρ. Η απόφαση αυτή αποδεικνύει έλλειψη σοβαρότητας. Οι δύο αυτές Μονάδες ήσαν ασθενείς και υπέστησαν βαριά και αδικαιολόγητη ήττα στο Ουτς Σεράϊ.

Η διακοπή της εκμετάλλευσης, της επιτευχθείσας διάσπασης της τουρκικής τοποθεσίας και η στάθμευση των στρατευμάτων για ανάπαυση την νύκτα της 3^{ης} Ιουλίου, ενώ ο εχθρός υποχωρούσε, ήταν εντελώς αδικαιολόγητη. Το αποτέλεσμα αυτής της απόφασης, ήταν η απώλεια της επαφής με τις υποχωρούσες τουρκικές δυνάμεις. Εκ προοιμίου η καταδίωξη θα αποτύγχανε. Ο εχθρός, υποχωρώντας καθ' όλη τη διάρκεια της νύκτας της 3^{ης} προς την 4^η Ιουλίου, είχε κερδίσει πολύτιμο χρόνο για να διαφύγει. Οι ανώτατοι διοικητές, που σε αυτή την περίπτωση ήταν περισσότερο από κάθε άλλη φορά επιβεβλημένο να βρίσκονται εγγύς των τμημάτων τους, για να τα ωθήσουν ορμητικά στην καταδίωξη των Τούρκων, βρίσκονταν 30 χιλιόμετρα πίσω.

Η διαταγή που εξέδωσε η Στρατιά την 22:45 ώρα της 3^{ης} Ιουλίου και στην οποία καθόριζε η καταδίωξη να αρχίσει την 4^η πρωινή ώρα της 4^{ης} Ιουλίου, βρισκόταν εκτός της ισχύουσας πραγματικότητας και πρόσφερε επιπλέον χρόνο στον εχθρό για να διαφύγει. Η Στρατιά γνώριζε πολύ καλά ότι με τις συνήθεις διαδικασίες διαβίβασης των διαταγών, απαιτούνταν τουλάχιστον δώδεκα ώρες για να παραληφθεί η διαταγή της από τις



Μεραρχίες. Παρά ταύτα δεν έλαβε μέτρα, προκειμένου η διαταγή της να φθάσει έγκαιρα στις Μεραρχίες της. Αλλά και η XIII Μεραρχία που την παρέλαβε έγκαιρα, παρέμεινε ακίνητη. Δυστυχώς δεν υπήρχε έλεγχος και δεν αφαιρούνταν διοικήσεις.

Η Στρατιά Μικράς Ασίας απέτυχε να καταδιώξει τον εχθρό. Οι λόγοι που μια ανέλπιστη επιτυχία δεν έτυχε εκμετάλλευσης έχουν αναφερθεί. Ήταν η διαδικασία δι' της οποίας διευθύνονταν οι επιχειρήσεις: Τα στρατηγεία της Στρατιάς και των Σωμάτων Στρατού εγκαθίσταντο πολύ μακριά από το πεδίο της μάχης και ως εκ τούτου δεν διέθεταν πραγματική εικόνα της τακτικής κατάστασης, η δε παραλαβή των διαταγών της Στρατιάς από τις Μεραρχίες, απαιτούσε χρόνο πλέον των δώδεκα ωρών. Οι ανώτατες διοικήσεις δεν αποτελούσαν τον μοχλό ώθησης των Μονάδων προς τη νίκη, αλλά τροχοπέδη της εκμετάλλευσης των εμφανιζομένων ευκαιριών.

Ο Αντιστράτηγος ε.α. Κλεάνθης Μπουλαλάς αναφέρει ότι:

*«Μετά την πτώσιν του 1799 και την υποχώρησιν του εχθρού αι Μεραρχίαι σταματούν προς ανάπαυσιν και ανασυγκρότησιν καθ' ην στιγμήν επεβάλλετο ν' αναληφθεί η καταδίωξις του εχθρού μέχρι τελευταίου ανδρός και ίππου και να μη αφεθή άνεσις εις τον εχθρόν. Δυστυχώς η αντίληψις αύτη ήτο άγνωστος εις τους ημετέρους ανωτάτους ηγήτορας, οι οποίοι απέβλεπον εις την κατάληψιν εδαφών και ουχί εις την εξουθένωσιν των εχθρικών δυνάμεων».*⁹²

Από την νύκτα της 4^{ης} Ιουλίου και στη συνέχεια, η Στρατιά δεν διεξήγαγε καταδίωξη, τα κύρια χαρακτηριστικά της οποίας είναι ότι διεξάγεται δραστήρια, ημέρα και νύκτα προκειμένου να μη διακοπεί η επαφή με τον εχθρό. Κατά την καταδίωξη ο εχθρός θα πρέπει να προσβάλλεται συνεχώς, ακόμη και δι' μακρυσμένων πυρών πυροβολικού, προκειμένου να αποσυντεθεί, να υποστεί μεγάλες απώλειες και να μη του δοθεί χρόνος να οργανώσει νέα γραμμή άμυνας. Από το πρωί της 5^{ης} Ιουλίου η Στρατιά Μικράς Ασίας δεν καταδίωκε τον εχθρό, αλλά προήλανε δι' των Β' και Γ' Σωμάτων Στρατού προς ανεύρεση του εχθρού και τη λήψη της επαφής με αυτόν. Την 5^η Ιουλίου το Α' Σώμα Στρατού αναπαυόταν βορειοανατολικά της Κιουτάχειας και το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών ακινητούσε στο Παζαρτζίκ.

Η αιφνιδιαστική τουρκική αντεπίθεση της 8^{ης} Ιουλίου στο Εσκή Σεχέρ, φανέρωσε, για μία ακόμη φορά τις αδυναμίες της Στρατιάς στη διεύθυνση των επιχειρήσεων και στη λήψη σοβαρών μέτρων ασφαλείας. Η Στρατιά πληροφορήθηκε τη μάχη που διεξήχθη στο Εσκή Σεχέρ, πολλές ώρες μετά το τέλος της. Ο αιφνιδιασμός που υπέστη η Στρατιά στο Εσκή Σεχέρ, έγινε εφικτός επειδή, τα μέτρα ασφαλείας που λάμβανε, είτε βρισκόταν σε καταυλισμό, είτε σε φρούρηση εγκαταστάσεων και τεχνικών έργων της σιδηροδρομικής γραμμής, είτε τέλος σε άμυνα, ήταν πάντοτε χαλαρά και αποτελούνταν κυρίως από σκοπούς και περίπολα. Προ των καταυλισμών, ή προ του αμυντικού μετώπου και σε μεγάλη απόσταση απ' αυτών, δεν εγκαθίσταντο Προφυλακές Μάχης με αποτέλεσμα η Στρατιά Μικράς Ασίας να υφίσταται διαρκώς αιφνιδιασμούς. Το Απόσπασμα της XII Μεραρχίας στο Ουτς Σεράϊ, αιφνιδιάστηκε και υπέστη τρομακτικές απώλειες εξ αιτίας των χαλαρών μέτρων ασφαλείας που είχε λάβει, μολονότι γνώριζε ότι το ακολουθούσαν τουρκικά τμήματα, που το παρενοχλούσαν κατά την πορεία του. Παρά ταύτα η Στρατιά ουδέποτε έμαθε από τα λάθη της. Τον Αύγουστο του 1922 τα μέτρα ασφαλείας προ του μετώπου της περιορίζονταν σε σκοπούς, περίπολα και ενέδρες. Περί τμημάτων καλύψεως και γενικών προφυλακών ούτε λόγος. Δεν είχαν αναπτυχθεί ακόμη εμπρός από τα Κέντρα

⁹² Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 151-52.



Αντιστάσεως ούτε προφυλακές μάχης, που θα προειδοποιούσαν έγκαιρα περί της προσέγγισης του τουρκικού πεζικού και της τάξης του τουρκικού πυροβολικού, εγγύτατα της γραμμής άμυνας. Η Στρατιά δεν έδινε την επιβαλλόμενη σημασία στην ασφάλεια, που αποτελεί θεμελιώδη αρχή του πολέμου.

Οι Επιχειρήσεις Προς την Άγκυρα

Η εκτέλεση των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα επιβλήθηκε εξ αιτίας της αποτυχίας της Στρατιάς Μικράς Ασίας να προκαλέσει κρίσιμης σημασίας φθορά, αν όχι συντριβή, στον τουρκικό στρατό κατά τις επιχειρήσεις προς την Κιουτάχεια και το Εσκή Σεχέρ. Ο σκοπός αυτών των επιχειρήσεων ήταν η διάλυση των υπολειμμάτων του τουρκικού στρατού και η καταστροφή του κέντρου εφοδιασμού του στην Άγκυρα. Όπως είναι γνωστό οι επιχειρήσεις αυτές απέτυχαν. Το σύνολο των Ελλήνων ιστορικών, αλλά και πολλοί άλλοι, υποστηρίζουν ότι οι επιχειρήσεις προς την Άγκυρα δεν έπρεπε να εκτελεστούν και ότι ο ελληνικός στρατός δεν έπρεπε να επεκταθεί σε τόσο μεγάλες αποστάσεις από το Αιγαίο, όπου υπήρχαν οι Βάσεις και τα Κέντρα Εφοδιασμού του. Ελάχιστοι μέχρι σήμερα προσπάθησαν να εξετάσουν αν η εκστρατεία προς την Άγκυρα μπορούσε να επιτύχει και δεύτερο τους λόγους εξ αιτίας των οποίων απέτυχε. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν κάποια ζητήματα, που κατά τη γνώμη μου συνέβαλαν αποφασιστικά στην αποτυχία της εκστρατείας προς την Άγκυρα. Πιστεύω ότι τα αποτελέσματα μπορεί να ήταν διαφορετικά, τουλάχιστον όχι δυσμενή, αν λαμβάνονταν άλλες αποφάσεις.

Η Σύσκεψη στη Στρατιά για τη Λήψη Απόφασης για τη Συνέχιση των Επιχειρήσεων προς την Άγκυρα

Όταν μετά τη μάχη του Εσκή Σεχέρ η ομίχλη της μάχης διαλύθηκε και η διοίκηση και το επιτελείο της Στρατιάς αντιλήφθηκαν, ότι ο σκοπός της συντριβής του τουρκικού στρατού δεν επετεύχθη διά των επιχειρήσεων που εκτελέστηκαν, παρά τις περί του αντιθέτου διθυραμβικές ανακοινώσεις της ίδιας της Στρατιάς και του Ξενοφώντος Στρατηγού, τέθηκε το δύσκολο ερώτημα για τη συνέχιση, ή μη, των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα. Δέον να ληφθεί υπόψη, ότι οι επιχειρήσεις προς την Άγκυρα μπορούσαν να εκτελεστούν άνευ της εγκρίσεως της Κυβέρνησης, επειδή η Στρατιά είχε ήδη αναφέρει στην Κυβέρνηση την 20^η Φεβρουαρίου ότι:

*«Στρατιά Μ. Ασίας. 20 Φεβρουαρίου 1921. Προς Υπουργείον Στρατιωτικών ... πρόθεσίς μου είναι: α) Προέλασις μέχρι γραμμής Αφιόν Καραχισάρ και Εσκή Σεχέρ, προς κατάληψιν της μοναδικής παραλλήλως τω μετώπω σιδηροδρομικής γραμμής ... β) Άμεσος, ή μετά τινα χρόνον αναλόγως της τακτικής καταστάσεως ενέργεια της Στρατιάς προς κατάληψιν της εις Άγκυραν βάσεως του εχθρού και διάλυσιν αυτού, χωρίς να αποκλείω ενδεχομένην προχώρησιν προς Ικόνιον».*⁹³

Στο Στρατηγείο της Στρατιάς επικρατούσαν δισταγμένες απόψεις επί του εν λόγω ζητήματος. Ο Υπαρχηγός του επιτελείου της Στρατιάς και διευθυντής των επιχειρήσεων Συνταγματάρχης Πτολεμαίος Σαρρηγιάννης είχε τη γνώμη ότι επιβαλλόταν η συνέχιση της καταδίωξης του εχθρού προς την Άγκυρα, προκειμένου η Στρατιά να συντρίψει τις εχθρικές δυνάμεις, αλλά ο διοικητής της Στρατιάς δεν ήταν πρόθυμος να αναλάβει αυτό το

⁹³ Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, 281.



εγχείρημα, επειδή θεωρούσε ότι το μέχρι τότε «επιτευχθέν νικηφόρο έργο ήτο δι' αυτόν προσωπικώς επαρκές».⁹⁴

Την 13^η Ιουλίου συγκλήθηκε στη Στρατιά σύσκεψη για να ληφθεί απόφαση για την εκτέλεση, ή μη, της εκστρατείας προς την Άγκυρα, προκειμένου ο διοικητής της Στρατιάς να υποβάλει την πρότασή του στο πολιτικοστρατιωτικό συμβούλιο, που θα συνερχόταν στην Κιουτάχεια υπό την προεδρία του Βασιλιά, για τη λήψη απόφασης επ' αυτού του ζητήματος. Στη σύσκεψη, ο διευθυντής επιχειρήσεων της Στρατιάς Συνταγματάρχης Σαρρηγιάννης, υποστήριξε ότι η ταχύτητα με την οποία υποχωρούσε ο εχθρός, αποδείκνυε ότι είχε χάσει την αγωνιστική του δύναμη. Κατόπιν τούτου, είχε τη γνώμη ότι η Στρατιά δεν έπρεπε να καθυστερήσει άλλο, αλλά να συνεχίσει το ταχύτερο την επιθετική της πορεία για να εμποδίσει την ανασυγκρότηση του εχθρού και την αμυντική του οργάνωση.⁹⁵ Ο διευθυντής του IV Επιτελικού Γραφείου της Στρατιάς, Αντισυνταγματάρχης Γεώργιος Σπυρίδωνος, υποστήριξε ότι η Στρατιά για να εκτελέσει νέες επιχειρήσεις, έπρεπε να είναι εφοδιασμένη επαρκώς σε μέσα μάχης και συντηρήσεως, αλλά τα πυρομαχικά που είχαν απομείνει μετά τις τελευταίες μάχες, επαρκούσαν μόνον για μάχη μιας ή το πολύ δύο ημερών. Στην περίπτωση που η Στρατιά προχωρούσε ανατολικά του Σαγγάριου, θα στερούνταν των μέσων μάχης και συντηρήσεως, επειδή τα μέσα μεταφοράς είχαν φθαρεί κατά τις τελευταίες επιχειρήσεις και δεν θα επαρκούσαν να καλύψουν την απόσταση, από το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού που δημιουργούνταν στο Εσκή Σεχέρ μέχρι του μετώπου ανατολικά του Σαγγάριου. Η πρόταση του Σπυρίδωνος για την πέραν του Σαγγάριου εκστρατεία ήταν αρνητική, όπως προκύπτει από την τελευταία παράγραφο της εισήγησής του που διέσωσε ο ίδιος:

«Εκ τούτου προκύπτει ότι εάν η Στρατιά προχωρήσει Ανατολικότερον του Σαγγαρίου και εμπλακή εις πολυήμερον αγώνα θα στερηθή των μέσων μάχης, συντηρήσεως και περιθάλψεως των τραυματιών. Ούτω δε στερουμένη πυρομαχικών ενδέχεται να ηττηθή και να απωλέσει παν ό,τι εκέρδισε ή ακόμη χειρότερον να απωθηθή προς την έρημον καταστρεφόμενη»».⁹⁶

(Σ.σ. Η τελευταία πρόταση του αποσπάσματος τούτου, αποτελούμενη από εννέα τον αριθμό λέξεις, περιλαμβανομένων άρθρων και συνδέσμων, είναι εξαιρετικά σημαντική και θα την σχολιάσουμε στη συνέχεια).

Ο Σαρρηγιάννης, αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες του IV Επιτελικού Γραφείου της Στρατιάς, πρότεινε η Στρατιά να παραμείνει ακίνητη για κάποιες ημέρες για να ανεφοδιαστεί και κατόπιν να προελάσει εντός του θύλακα του Σαγγάριου και αν συναντούσε τον εχθρό να τον συντρίψει· στη συνέχεια να καταλάβει την Άγκυρα για κάποιο χρόνο, διά μίας Μεραρχίας ή ενός Σώματος Στρατού, και αφού καταστρέψει τον ανεφοδιασμό του τουρκικού στρατού και τη σιδηροδρομική γραμμή, να επιστρέψει στις

⁹⁴ Στρατηγός, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, 242-44: «η γνώμη του επιτελείου της Στρατιάς, εκθύμως υποστηριζόμενη κατ' εξοχήν υπό του υπαρχηγού αυτού συνταγματάρχου Σαρρηγιάννη, κατ' επακολούθησιν των κατ' επανάληψιν επισήμως εκδηλωθεισών πεποιθήσεών του ως προς τούτο, ήτο ότι επεβάλλετο η προς Άγκυραν καταδίωξις του εχθρού, ίνα η Στρατιά συντρίψει ενδεχομένως τας εχθρικές δυνάμεις και διαλύση τον εν Άγκυρα συγκεντρωμένον εχθρικών ανεφοδιασμόν), αλλά ο διοικητής της Στρατιάς ήταν επιφυλακτικός (διεκρίνετο ουχί άρνησις ή έστω και αντίρρησις βασιζόμενη επί στρατιωτικών ή τεχνικών λόγων, αλλ' απροθυμία τις του διοικητού της Στρατιάς όστις εθεώρει ίσως ότι το μέχρι τότε επιτευχθέν νικηφόρον έργον ήτο δι' αυτόν προσωπικώς πλέον ή επαρκές».

⁹⁵ Σπυρίδωνος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 158.

⁹⁶ Στο ίδιο, 158.



θέσεις από όπου εξόρμησε.⁹⁷ Ο Επιτελάρχης της Στρατιάς, Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Πάλης, τήρησε στάση Ποντίου Πιλάτου, κλίνοντας υπέρ της άποψης του Σαρρηγιάννη. Ο Διοικητής της Στρατιάς Αντιστράτηγος Αναστάσιος Παπούλας δεν τοποθετήθηκε, ούτε έλαβε απόφαση, η οποία θα αποτελούσε και την πρόταση της Στρατιάς προς το πολιτικοστρατιωτικό συμβούλιο, που θα αποφάσιζε για την εκτέλεση, ή μη, της επιχειρήσεως προς την Άγκυρα.

Ο Παπούλας μετά το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας, έγραψε ότι είχε «ενδοιασμούς» για την επιχείρηση και εκ της συζητήσεως εκείνης «επείσθην ότι η επιχείρησις ήτο ακροσφαλής και επικίνδυνος».⁹⁸ Όλες οι διαθέσιμες πληροφορίες συγκλίνουν, ότι ο διοικητής της Στρατιάς ήταν αρνητικός για την εκτέλεση των επιχειρήσεων, αλλά την απόφασή του την εξαρτούσε από την επιθυμία του να παραμείνει διοικητής της Στρατιάς και από την υστεροφημία του.⁹⁹ Εάν ο Παπούλας είχε ενδοιασμούς για την επιτυχία της επιχείρησης, όφειλε ως ο διοικητής της Στρατιάς να τους εκθέσει με παρρησία στο πολιτικοστρατιωτικό συμβούλιο και να ζητήσει από την κυβέρνηση τις ενισχύσεις και τα μέσα που απαιτούνταν για να εκτελεστεί με επιτυχία η επιχείρηση και στην περίπτωση που τα αιτήματά του δεν ικανοποιούνταν, να υπέβαλε την παραίτησή του. Από τη στιγμή που οι ενδοιασμοί του δεν εκτέθηκαν επίσημα και στην ώρα τους, ουδεμία σημασία έχουν για την Ιστορία. Το υπόμνημα που υπέβαλε στο πολιτικοστρατιωτικό συμβούλιο φέρει την υπογραφή του και σε αυτό ουδείς ενδοιασμός του σημειώνεται.

Κατόπιν των παραπάνω, είναι προφανές ότι ο διοικητής της Στρατιάς δεν αντιλαμβανόταν, ότι διά των επιχειρήσεων του Ιουλίου ο σκοπός της συντριβής του τουρκικού στρατού δεν επετεύχθη και ότι η εδαφική επέκταση και η κατάληψη μεγάλων πόλεων δεν συνιστούσαν και αντίστοιχα επιχειρησιακά και πολιτικά πλεονεκτήματα, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε διαπραγμάτευση. Όπως αντιθέτως, η εδαφική επέκταση επέβαλε την ενίσχυση της Στρατιάς διά νέων δυνάμεων και μέσων, προκειμένου να καλύψει τα πλευρά και τις συγκοινωνίες της, που αν δεν παραχωρούνταν από την κυβέρνηση θα έπρεπε να ληφθούν από τις Μεραρχίες της Στρατιάς. Τούτο θα μείωνε σημαντικά τη δύναμη που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, στην περίπτωση που θα αποφασίζοταν η εκτέλεση της επιχείρησης προς την Άγκυρα.

Εν πάση περιπτώσει ο διοικητής της Στρατιάς και όλοι όσοι είχαν λόγο, όφειλαν να αντιληφθούν ότι με τον τουρκικό στρατό μη καταστραφέντα αλλά ανασυγκροτούμενο και ενισχυόμενο όπισθεν του ποταμού Σαγγάριου, μακριά από την πίεση της Στρατιάς, λύση του μικρασιατικού προβλήματος θετική για την Ελλάδα δεν υπήρχε και η μοίρα του μικρασιατικού Ελληνισμού προοιωνιζόταν τραγική. Η επιχείρηση προς την Άγκυρα ήταν επιβεβλημένη. Η εναλλακτική λύση ήταν η αποχώρηση από τη Μικρά Ασία μετά του ελληνικού και του λοιπού χριστιανικού πληθυσμού, πολύ πριν φθάσει η ώρα της αμετάκλητης καταστροφής. Κάποια στιγμή, ο τουρκικός στρατός θα αποκτούσε εξαιρετικά υπέρτερη ισχύ από αυτήν του ελληνικού και θα επιτίθετο. Η Ελλάδα δεν μπορούσε να παραμείνει εσαεί επιστρατευμένη, η δε άμυνα ήταν και θα είναι πάντοτε μια προσωρινή κατάσταση. Σε αυτή την πρόκληση της Ιστορίας, ο διοικητής της Στρατιάς ήταν αυτός που είχε την ευθύνη να αποφασίσει κατά τρόπο απόλυτο και κατηγορηματικό, για το εάν η Στρατιά με τις υπάρχουσες δυνάμεις και τα υπάρχοντα μέσα μπορούσε να συνεχίσει τις

⁹⁷ Σπυριδωνος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 159.

⁹⁸ Πασάς, *Η Αγωνία ενός Έθνους*, 112.

⁹⁹ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 173, Βασιλόπαις Ανδρέας, *Δορύλαιον Σαγγάριος*, 97, 102-103, και Σπυριδωνος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 161.



επιχειρήσεις για τη συντριβή του αντιπάλου, και σε περίπτωση αδυναμίας, να ζητήσει από την κυβέρνηση τα αναγκαioύντα για να φέρει σε αίσιο πέρας την νέα επιχείρηση. Αλλά στη σύσκεψη της 13^{ης} Ιουλίου ουδεμία απόφαση έλαβε.

Σχολιασμός - Κριτική των Εισηγήσεων των Επιτελών της Στρατιάς

Κατ' αρχάς η Στρατιά Μικράς Ασίας, ενεργώντας αντιστρατηγικά, διέκοψε την καταδίωξη του τουρκικού στρατού τη 10^η Ιουλίου. Ο τουρκικός στρατός υποχωρούσε δρομαίως και η Στρατιά περιέπεσε σε αδράνεια. Αυτό ήταν μία αδιανόητη επιχειρησιακή ενέργεια. Η διακοπή της καταδίωξης και η αδράνεια της Στρατιάς λειτουργούσαν σε βάρος της εκστρατείας. Ο διοικητής της Στρατιάς αντί να επιδιώξει να συντρίψει τον εχθρό που υποχωρούσε, ή να του προκαλέσει μεγάλη φθορά, του πρόσφερε τον αναγκαίο χρόνο για να ανασυγκροτηθεί και να προετοιμάσει νέα γραμμή άμυνας. Η πρόταση του Συνταγματάρχη Σαρηγιάννη, ότι η Στρατιά δεν έπρεπε να χάνει χρόνο αδρανoύσα περί το Εσκή Σεχέρ, αλλά να συνεχίσει το ταχύτερο την καταδίωξη για να εμποδίσει την ανασυγκρότηση του εχθρού και την αμυντική του οργάνωση, ήταν η μόνη λογική απόφαση που έπρεπε να ληφθεί εκείνη τη στιγμή, μέχρι να αποφασιστεί αν διεξαγόταν η επιχείρηση προς την Άγκυρα.

Τα επιχειρησιακά οφέλη από την άμεση, εντός της επομένης ημέρας, προέλαση της Στρατιάς εντός του θύλακα του Σαγγάριου θα ήταν πολλαπλά και θα προετοιμάζαν το έδαφος για την εκτέλεση των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα υπό ευνοϊκές συνθήκες, στην περίπτωση η Κυβέρνηση αποφάσιζε την εκτέλεσή τους. Πρώτον, θα άρχιζε αμέσως η επισκευή της σιδηροδρομικής γραμμής και των τεχνικών της έργων που είχαν καταστραφεί. Κάθε λειτουργικό χιλιόμετρο που θα προσετίθετο στη σιδηροδρομική γραμμή, θα βελτιώνει αντίστοιχα τον εφοδιασμό της Στρατιάς. Δεύτερον, ανάλογα με την πρόοδο επισκευής θα προωθούνταν προς το εκάστοτε σιδηροδρομικό τέρμα μεγάλες ποσότητες μέσων συντήρησης και μάχης για την οργάνωση προωθημένων Σταθμών Εφοδιασμού και τη συγκρότηση αποθεμάτων, που θα υποστήριζαν αποτελεσματικότερα την εκτέλεση των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα. Τρίτον, εντός τριών ή τεσσάρων ημερών οι εμπροσθοφυλακές της Στρατιάς θα έφθαναν εγγύς του ανατολικού κλάδου του Σαγγάριου και θα έθεταν υπό την ελληνική παρατήρηση και τα πυρά των ελληνικών πυροβόλων την οχυρωματική οργάνωση του τουρκικού στρατού. Τέταρτον, διά πυρών και κινήσεων θα τηρούσαν τον τουρκικό στρατό σε αβεβαιότητα για την κατεύθυνση της κυρίας ελληνικής επίθεσης. Η προέλαση εντός του θύλακα του Σαγγάριου και η εκτέλεση των παραπάνω ενεργειών, μπορούσαν να είχαν εκτελεστεί χωρίς να είχε ληφθεί ακόμη η απόφαση για την εκτέλεση της εκστρατείας προς την Άγκυρα. Δεν υπάρχει καμία απολύτως δικαιολογία για την ακινησία της Στρατιάς από τη 10^η μέχρι την 31^η Ιουλίου στη γραμμή Αλπήκιοϊ – Τσεβισλί.

Το σκέλος της εισήγησης του Αντισυνταγματάρχη Σπυρίδωνος, αναφορικά με το ότι «τα απομένοντα τώρα εις τας Μεραρχίας πυρομαχικά μετά τους τελευταίους αγώνες επαρκούν μόνον δι' αγώνα μίας ή το πολύ δύο ημερών», δεν ήταν κατά τη γνώμη μου ακριβές. Οι καταναλώσεις των πυρομαχικών κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων προς το Εσκή Σεχέρ, αναπληρώνονταν καθημερινά είτε διά αυτοκινήτων που προωθούνταν εγγύς των θέσεων των Μοιρών Συζυγαρχιών, είτε διά εφοδιοπομπών καμηλών όταν οι Μεραρχίες



κινούνταν σε περιοχές που δεν διέθεταν οδούς για κίνηση αυτοκινήτων.¹⁰⁰ Οι εφοδιοπομπές καμηλών προωθούνταν μέχρι τα καθοριζόμενα σημεία για τη μεταφόρτωση των εφοδίων και των πυρομαχικών, στα Μεταφορικά Σώματα των Μεραρχιών και σε αυτά των Μοιρών Συζυγαρχιών των Μεραρχιών και των Συνταγμάτων Πεδινού Πυροβολικού. Πλέον τούτων και με βάση τα όσα αναφέραμε στην παρουσίαση των επιχειρήσεων προς το Εσκή Σεχήρ, οι μάχες που διεξήχθησαν ήταν μικρής διάρκειας και έντασης. Πολλές Μεραρχίες είχαν ελάχιστη ή και καθόλου συμμετοχή στις μάχες. Η Ι και η V Μεραρχίες ήταν αυτές που συμμετείχαν στις σφοδρότερες και πλέον αιματηρές μάχες από τη 2^α μέχρι και την 8^η Ιουλίου. Παρά ταύτα, η V Μεραρχία μέχρι και την 8^η Ιουλίου είχε καταναλώσει μόνο το 68% των πυρομαχικών πυροβολικού, που μεταφέρονταν από τις δύο Ορειβατικές Μοίρες της και τις Μοίρες Συζυγαρχιών της.¹⁰¹ Οι καταναλώσεις της όμως αναπληρώνονταν καθημερινά. Δεδομένου ότι ο ανεφοδιασμός των Μεραρχιών σε πυρομαχικά ήταν συνεχής, είναι προφανές ότι τη 13^η Ιουλίου οι Μεραρχίες και τα Συντάγματα Πεδινού Πυροβολικού, είχαν συμπληρώσει τις όποιες ελλείψεις τους σε πυρομαχικά και ιδίως σε βλήματα πυροβολικού.

Ο τότε διευθυντής του ΙΙΙ Γραφείου της Ι Μεραρχίας, Λοχαγός Μπουλαλάς, αναφέρει ότι τη 13^η Ιουλίου η Ι Μεραρχία διέθετε 4½ ημερών τροφές και «όσον δ' αφορά τα πυρομαχικά είχε πλήρη τα μεταγωγικά μάχης των μονάδων, εκτός από τον ατομικόν εφοδιασμόν των ανδρών, και επί πλέον 200 οβίδας κατά πυροβόλον επί του μετ' αυτής κινουμένου κλιμακίου αραμπάδων».¹⁰² Επομένως την 13^η Ιουλίου, οι Μοίρες Ορειβατικού της Ι Μεραρχίας διέθεταν τα προβλεπόμενα 180 βλήματα κατά πυροβόλο και οι Μοίρες Συζυγαρχιών τα προβλεπόμενα 120 βλήματα κατά πυροβόλο. Επιπλέον μεταφέρονταν 200 βλήματα κατά πυροβόλο από το κλιμάκιο αραμπάδων που συνόδευε τη Μεραρχία.

Το Γ' Σώμα Στρατού, κατά την προέλασή του προς την αμυντική τοποθεσία της Κιουτάχειας, στην κατεύθυνση Μπεϊτζέ Κιόϊ – Ταουνσαλή, συνοδευόταν από μία Πεδινή Εφοδιοπομπή εξ 900 περίπου αραμπάδων,¹⁰³ που μετέφερε πλέον των πυρομαχικών πεζικού, 12.000 βλήματα πεδινού πυροβολικού των 75 χιλιοστών για τις δύο Μοίρες Πεδινού Πυροβολικού του Γ' Συντάγματος Πεδινού Πυροβολικού εξ 24 πυροβόλων και 16.000 βλήματα ορειβατικού πυροβολικού, για τέσσερις Μοίρες και μία Πυροβολαρχία Ορειβατικού Πυροβολικού εκ 36 πυροβόλων. Επομένως δια της εφοδιοπομπής αυτής μεταφέρονταν 500 βλήματα κατά πεδινό πυροβόλο και 450 βλήματα κατά ορειβατικό πυροβόλο. Αθροιζομένων τούτων στις ποσότητες των 450 βλημάτων κατά πεδινό πυροβόλο που μεταφέρονταν από το Γ' Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού,¹⁰⁴ και των 300 βλημάτων κατά ορειβατικό πυροβόλο που μεταφέρονταν από τις VII και X Μεραρχίες,¹⁰⁵ προκύπτει ότι μεταφέρονταν συνολικά από το Γ' Σώμα Στρατού 950 βλήματα κατά πεδινό πυροβόλο και 750 βλήματα κατά ορειβατικό πυροβόλο. Συνολικά μεταφέρονταν από το Γ' Σώμα Στρατού 22.800 βλήματα πεδινού πυροβολικού για 24 πυροβόλα και 27.000 βλήματα ορειβατικού πυροβολικού για 36 πυροβόλα. Είναι ενδιαφέρον ότι τη 15^η Ιουνίου 1921 (νέο

¹⁰⁰ Δημήτριος Καραλής, *Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί κατά την Μικρασιατικήν Εκστρατείαν (1919-1922)*, (Αθήναι: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1969), 234-43.

¹⁰¹ Στο ίδιο, 243, 303.

¹⁰² Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 172.

¹⁰³ Καραλής, *Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί*, 235.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, 287-8.

¹⁰⁵ Στο ίδιο.



ημερολόγιο), το Δυτικό Μέτωπο του τουρκικού στρατού διέθετε συνολικά 28.722 βλήματα πυροβολικού για τα 162 πυροβόλα του.¹⁰⁶

Όσον αφορά τις λοιπές Μεραρχίες, η II Μεραρχία είχε περιορισμένη συμμετοχή στις μάχες του Καραμπουγιού Νταγ και του υψώματος 1799. Η III Μεραρχία, πέραν των οργανικών πυρομαχικών της, 300 βλήματα κατά πυροβόλο, συνοδευόταν από εφοδιοπομπή αυτοκινήτων που μετέφερε 250 βλήματα κατά πεδινό και ορειβατικό πυροβόλο των 75 και 65 χιλιοστών αντίστοιχα. Η III Μεραρχία, δεν ενεπλάκη σε μάχη μέχρι και την 8^η Ιουλίου, πλην μιας μικρής σύγκρουσης στο Αλιτζά Νταγ. Το Μικτό Απόσπασμα της IX Μεραρχίας, διεξήγαγε διά του 25^{ου} Συντάγματος Πεζικού μία μικρής διάρκειας μάχη στον αυχένα Πουλάρ, από το απόγευμα μέχρι τις νυκτερινές ώρες της 3^{ης} Ιουλίου. Η XII Μεραρχία δεν έλαβε μέρος σε μάχη. Η XIII Μεραρχία απέφυγε να συμμετάσχει στη μάχη του Τσαούς Τσιφλίκ.

Τη 13^η Ιουλίου οι Μεραρχίες της Στρατιάς διέθεταν πλήρη τα οργανικά πυρομαχικά τους, στο δε Εσκή Σεχήρ και το Σεϊντή Γαζή είχαν αρχίσει να συρρέουν οι εφοδιοπομπές πυρομαχικών που ακολουθούσαν τα Σώματα Στρατού και τις Μεραρχίες. Μετά την κατάληψη της Κιουτάχειας, άρχισε η εσπευσμένη μεταφορά πυρομαχικών διά βαρέων φορτηγών αυτοκινήτων, από το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού του Ουσάκ προς το Εσκή Σεχήρ και προς τη Σμύρνη, και από εκεί θαλασσίως προς τα Μουδανιά, Προύσα και εκείθεν προς το Εσκή Σεχήρ.¹⁰⁷

Η εισήγηση του Σπυρίδωνος αποτέλεσε το άλλοθι του Παπούλα για να αναβάλει αρχικά και να αποφύγει στη συνέχεια, για όσο χρόνο μπορούσε, την συνέχιση των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα, γεγονός που προκάλεσε βλάβη στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Η εισήγηση του Σπυρίδωνος είχε και ένα άλλο αποτέλεσμα. Ο διοικητής της Στρατιάς, στηριζόμενος επί της εισηγήσεως του Σπυρίδωνος, τήρησε σε ακινησία τις δυνάμεις του επί της γραμμής Αλπήκιοϊ – Τσεβισλί επί δεκαοκτώ ημέρες ακόμη, ενώ θα μπορούσε να τις ωθήσει εντός του θύλακα του Σαγγάριου, αν όχι μέχρι του ανατολικού του κλάδου, τουλάχιστον μέχρι το ύψος της γραμμής των υψωμάτων του Σιβρί Χισάρ. Η ενέργεια αυτή, θα είχε ως αποτέλεσμα την άμεση έναρξη των εργασιών για την λειτουργική αποκατάσταση της σιδηροδρομικής Εσκή Σεχήρ – Άγκυρα, γεγονός που θα ήταν προς όφελος της εκστρατείας προς την Άγκυρα, στην περίπτωση που λαμβανόταν θετική απόφαση για την εκτέλεσή της. Η προώθηση των εμπροσθοφυλακών πέραν του Σιβρί Χισάρ, θα επέτρεπε να συγκεντρωθούν μεγάλες ποσότητες εφοδίων και πυρομαχικών στο στρατηγικό αυτό σημείο, διά των οποίων θα εξυπηρετείτο σπουδαίως ο εφοδιασμός της Στρατιάς. Υπόψη ότι οι εργασίες για την επισκευή των τεχνικών έργων της σιδηροδρομικής γραμμής, άρχισαν την 1^η Αυγούστου με την έναρξη της προέλασης.

Στην αναφορά μας επί της εισήγησης του Σπυρίδωνος, σημειώσαμε την ύπαρξη της ακόλουθης πρότασης που μας προκάλεσε ενδιαφέρον: «Ούτω δε (η Στρατιά) στερουμένη πυρομαχικών ενδέχεται να ηττηθή και να απωλέσθαι παν ότι εκέρδισε **ή ακόμη χειρότερον να απωθηθή προς την έρημον καταστρεφόμενη**». Η απώθηση της Στρατιάς στην έρημο, δηλαδή στην Αλμυρά Έρημο μπορούσε να συμβεί μόνο στην περίπτωση που η Στρατιά διαπεραιωνόταν νότια του νοτίου κλάδου του Σαγγάριου και προήλαινε προς τα ανατολικά διά της ερήμου. Εάν συνέβαινε αυτό και ο εχθρός επιτίθετο κατά της αριστερής πτέρυγας της Στρατιάς, παρά τη σιδηροδρομική γέφυρα του Μπεηλίκ Κιοπρού, και τη

¹⁰⁶ Ercikan, *Πόλεμος Τουρκικής Ανεξαρτησίας*, 45.

¹⁰⁷ Σπυρίδωνος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 157.



διασπούσε, θα απέκοπτε τη Στρατιά από τις γραμμές των συγκοινωνιών της προς το Εσκή Σεχέρ, θα την εξωθούσε στην έρημο και θα την κατέστρεφε. Επίσης, στο υπόμνημα που υπέβαλε η Στρατιά στο πολιτικοστρατιωτικό συμβούλιο που συνήλθε στην Κιουτάχεια, ανέφερε ότι «η επιχείρησης προς την Άγκυρα παρουσιάζει δυσχερείας ως εκ της μακράς αποστάσεως (Δορύλαιον – Άγκυρα διά Σιβρί Χισάρ 265 χιλιόμετρα, **διά Τσιφτελέρ – Ινλάρ άνω των 300 χιλιομέτρων**)». Τα χωριά Τσιφτελέρ και Ινλάρ βρίσκονται νότια του νότιου κλάδου του Σαγγαρίου (βλ. Σχεδιάγραμμα 5).

Τα ανωτέρω δύο στοιχεία, αποδεικνύουν ότι τη 13^η Ιουλίου οι τρεις σχεδιαστές της Στρατιάς (Στρατηγός, Πάλης και Σαρηγιάννης), είχαν αποφασίσει η επιχείρηση προς την Άγκυρα να διεξαχθεί διά της Αλμυράς Ερήμου. Σε αυτό συνηγορεί και η ακόλουθη αναφορά στην εισήγηση του Σπυριδωνος: «Εάν η Στρατιά προχωρήσει πέραν του Σαγγαρίου θα στερηθή των μέσων μάχης και συντηρήσεως, διότι τα μέσα μεταφοράς δεν θα επαρκούν να καλύψουν την απόστασιν από της γραμμής του προς Ανατολάς πέραν του Σαγγαρίου μετώπου ... μέχρι του Γενικού Κέντρου Εφοδιασμού του Εσκή Σεχέρ». Τούτο θα συνέβαινε, μόνο στην περίπτωση που δεν θα χρησιμοποιούνταν η σιδηροδρομική γραμμή και η ενέργεια της Στρατιάς θα διεξαγόταν διά της κατευθύνσεως Εσκή Σεχέρ – Τσιφτελέρ – Ινλάρ, που θα επέβαλε τη μεταφορά του εφοδιασμού διά αυτοκινήτων αποκλειστικά (βλ. Σχεδιάγραμμα 5). Ο Σπυριδωνος σε έγγραφο που φέρει ημερομηνία Αθήνα 3 Νοεμβρίου 1933, αναφέρει ότι κατά τη σύσκεψη της 13^{ης} Ιουλίου του ετέθη «το πρόβλημα του ανεφοδιασμού, συμφώνως προς το εφαρμοσθέν σχέδιον του ελιγμού των σωμάτων στρατού διά της νοτίως του Σαγγαρίου ερήμου. Ο αρχηγός του στρατού προ της διαφωνίας των επιτελών του, στηριχθείς εις την ελπίδα καταλήψεως ανεπάφου της σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχέρ – Αλπήκιοι – Μπεϊλίκ Κιοπρού – Άγκυρα, συνέταξε το γνωστό προς την κυβέρνησιν υπόμνημα».¹⁰⁸ Επομένως, καθίσταται σαφές ότι η αναφορά του Σπυριδωνος ότι «στην περίπτωση που η Στρατιά προχωρούσε ανατολικά του Σαγγαρίου θα στερούνταν των μέσων μάχης και συντηρήσεως επειδή τα μέσα μεταφοράς είχαν φθαρεί κατά τις τελευταίες επιχειρήσεις και δεν θα επαρκούσαν να καλύψουν την απόσταση από το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού που δημιουργούνταν στο Εσκή Σεχέρ μέχρι του μετώπου ανατολικά του Σαγγαρίου», αφορούσε την περίπτωση που η επιχείρηση προς την Άγκυρα θα διεξαγόταν διά της Αλμυράς Ερήμου.

Η Πρόταση της Στρατιάς Προς το Πολιτικοστρατιωτικό Συμβούλιο

Μετά το πέρας της σύσκεψης, ο Παπούλας διέταξε τον Επιτελάρχη του Πάλη να συντάξει υπόμνημα, στο οποίο «να αποκρυσταλλούνται αι ανταλλαγίσαι κατά την σύσκεψιν γνώμαι».¹⁰⁹ Όχι η απόφασή του αλλά οι γνώμες των επιτελών του. Η αναφορά αυτή που εκφέρεται από τον ίδιο τον Παπούλα, αποδεικνύει πόσο άστοχη και αμελέτητη ήταν η απόφαση της πρώτης μετανοεμβριανής κυβέρνησης να του αναθέσει τη διοίκηση της Στρατιάς Μικράς Ασίας. Φανερώνει επίσης και την αδυναμία του να λάβει ο ίδιος και όχι δι' αντιπροσώπου απόφαση, επί ενός μείζονος σημασίας ζητήματος που αφορούσε την εκτέλεση, ή μη, μίας κρίσιμης πολεμικής επιχείρησης, που θα έθετε σε δοκιμασία τις δυνάμεις της Στρατιάς, λόγω των τεράστιων αποστάσεων επί των οποίων θα διεξαγόταν. Ο Επιτελάρχης της Στρατιάς, έπρεπε να συντάξει ένα έγγραφο στο οποίο να συνοψίζονται η

¹⁰⁸ Γεώργιος Σπυριδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, (Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, Φ.305/Δ/1, Αθήναι, 3 Μαΐου 1933), 4.

¹⁰⁹ Πασσάς, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, 113.



γνώμη του και οι γνώμες των δύο σημαντικότερων επιτελών της Στρατιάς και όχι η απόφαση του διοικητή της Στρατιάς. Το υπόμνημα που συντάχθηκε από τον Επιτελάρχη της Στρατιάς, μπορούμε να το θεωρήσουμε ως την πρόταση της Στρατιάς προς το πολιτικοστρατιωτικό συμβούλιο που θα συνερχόταν υπό την προεδρία του Βασιλιά για να αποφασίσει την εκτέλεση, ή μη, της εκστρατείας προς την Άγκυρα. Το κείμενο του υπομνήματος έχει ως εξής:¹¹⁰

«Διά της καταλήψεως του Δορυλαίου ... έληξεν η πρώτη περίοδος των επιχειρήσεων. Η επομένη περίοδος, σκοπόν έχει την διάλυσιν των Κεμαλικών δυνάμεων, ή την απομάκρυνσιν αυτών από του μετώπου Δορυλαίου ...

Προς επίτευξιν τούτου, η Στρατιά πρέπει να επιτελέση επιδρομήν προς Άγκυραν να συντρίψη αν τας συναντήση τας εχθρικές δυνάμεις, να διαλύση τον εν Άγκυρα εχθρικών εφοδιασμόν και κατόπιν ... να επιστρέψη εις Δορύλαιον ... Κατόπιν της επιδρομής ταύτης είναι απίθανον ότι ο Κεμάλ θα δυνηθή να διατηρήση σημαντικόν αριθμόν δυνάμεων, ...

Η επιχείρησις προς την Άγκυραν παρουσιάζει δυσχερείας ως εκ της μακράς αποστάσεως («Δορύλαιον – Άγκυρα διά Σιβρί Χισάρ 265 χιλιόμετρα, διά Τσιφτελέρ – Ινλάρ άνω των 300 χιλιόμετρων») της καταστάσεως των οδών, ... και της κατά Σεπτέμβριο επερχομένης εποχής των βροχών. Ως εκ των άνω μειονεκτημάτων η κύρια δυσχέρεια θα (είναι) η του εφοδιασμού.

Εκ της μέχρι τούδε μελέτης της επιχειρήσεως η Στρατιά έφθασεν εις το συμπέρασμα ότι δύναται να προχωρήση μέχρι του ανατολικωτέρου τμήματος του Σαγγαρίου, ήτοι της γραμμής Μπεϊλίκ Κιοπρού – Καβάκ. Αν κατά το διάστημα τούτο συναντήση τον εχθρόν και συντρίψη αυτόν, τότε η καταδίωξις προς Άγκυραν διά τμήματος της Στρατιάς δεν θα παρουσιάσει δυσχερείας.

Αν τουναντίον ο εχθρός υποχωρήση πέραν του Σαγγαρίου, η Στρατιά θα προχωρήση ή θα σταματήση αναλόγως των παρουσιαζομένων μέχρι της εποχής εκείνης συνθηκών. Αν δηλαδή αι συνθήκαι αύται είναι ευμενείς π.χ. κατάληψις της σιδηροδρομικής γραμμής μη κατεστραμμένης, οδοί και αυτοκίνητα εν καλή καταστάσει κ.τ.λ. δυνατόν να συνεχισθή η προς Άγκυραν πορεία, άλλως η Στρατιά θα αναλάβη την προς Δορύλαιον επάνοδον...

15 Ιουλίου 1921, Αναστάσιος Παπούλας, Αντιστράτηγος».

Σχολιασμός – Κριτική του Υπομνήματος

Κατ' αρχάς το υπόμνημα είναι ένα ατελές, ασαφές και πλήρες αντιφάσεων κείμενο. Απουσιάζουν γενικές πληροφορίες για τον εχθρό, τη δύναμη του, τις θέσεις που κατέχει και τη μαχητική του κατάσταση. Απουσιάζουν επίσης πληροφορίες για τη δύναμη της Στρατιάς, τα προβλήματα και τις ελλείψεις της, τη μαχητική της κατάσταση και τις ενισχύσεις που απαιτούνταν σε προσωπικό, μέσα και υλικά, για να εκτελέσει την επιχείρηση προς την Άγκυρα υπό συνθήκες που θα προσέφεραν σοβαρές πιθανότητες επιτυχίας.

Η Στρατιά αναφέρει ότι θα εκτελούσε επιδρομή προς την Άγκυρα για να διαλύσει τις εχθρικές δυνάμεις, στην περίπτωση που τις συναντούσε, καθώς και τα μέσα εφοδιασμού

¹¹⁰ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν*, 257.



του τουρκικού στρατού που βρίσκονταν στην Άγκυρα! Τα αναφερόμενα περί επιδρομής είναι το ολιγότερο ελαφρά. Η Στρατιά δεν ήταν σώμα βασιβουζούκων, ή πλήρωμα πειρατικού πλοίου. Η Στρατιά ήταν ένας Σχηματισμός στρατηγικού επιπέδου που επιχειρούσε στο στρατηγικό και επιχειρησιακό επίπεδο. Θεωρώ ότι χρησιμοποιήθηκε ο αδόκιμος όρος «επιδρομή» προκειμένου να προσδιορίσουν στην κυβέρνηση ότι η επιχείρηση προς την Άγκυρα θα διεξαγόταν δια ελαφρών δυνάμεων, κυρίως ιππικού, που σημειωτέον η Στρατιά δεν διέθετε.

Από την πρώτη παράγραφο και την Τρίτη, προκύπτει ότι η Στρατιά δεν γνώριζε που βρισκόταν ο τουρκικός στρατός. Αν τον συναντούσε θα τον διέλυε. Αν τον συναντούσε δυτικά του Σαγγάριου θα τον συνέτριβε. Οι αναφορές αυτές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι παρά την παρέλευση μίας εβδομάδας από την κατάληψη του Εσκή Σεχέρ, η Στρατιά δεν γνώριζε που βρίσκονταν οι κύριες δυνάμεις του εχθρού. Τούτο ήταν αποτέλεσμα της άνευ αποχρώντος λόγου διακοπής της καταδίωξης και της απώλειας της επαφής με τον εχθρό. Ήταν όμως δυνατόν η αναγνωριστική αεροπορία της Στρατιάς να μην είχε διαπιστώσει ακόμη, αν η κύρια δύναμη του εχθρού βρισκόταν δυτικά ή ανατολικά του Σαγγάριου;

Η Στρατιά αναγνωρίζει στο υπόμνημα, ότι η κύρια δυσχέρεια της επιχείρησης θα ήταν αυτή του εφοδιασμού. Παρά ταύτα δεν αναφέρει στην Κυβέρνηση αν μπορεί, ή δεν μπορεί να επιλύσει το ζήτημα αυτό, μολονότι έχει στα χέρια της τη ρητή αναφορά του Σπυρίδωνος ότι εφόσον η επιχείρηση προς την Άγκυρα διεξαχθεί διά της Αλμυράς Ερήμου, η Στρατιά θα στερηθεί των μέσων διεξαγωγής της μάχης και συντηρήσεως.

Η Στρατιά αναφέρει ότι θα προχωρούσε πέραν του Σαγγάριου αν οι συνθήκες ήταν ευμενείς, για παράδειγμα αν η σιδηροδρομική γραμμή δεν είχε καταστραφεί από τους Τούρκους και εάν τα φορτηγά αυτοκίνητα βρίσκονταν σε καλή κατάσταση. Πως ήταν δυνατό ο συντάκτης του υπομνήματος, δηλαδή ο επιτελάρχης της Στρατιάς, να αναφέρει τούτο; Ακόμη και στην εντελώς απίθανη περίπτωση που οι Τούρκοι δεν θα είχαν καταστρέψει τα τεχνικά έργα της σιδηροδρομικής γραμμής, με τη Στρατιά να αδρανεί στο Εσκή Σεχέρ, θα επέστρεφαν για να τα καταστρέψουν. Αλλά το Δυτικό Μέτωπο είχε αφήσει εντός του θύλακα του Σαγγάριου ισχυρά τμήματα καλύψεως, που όταν θα συμπτύσσονταν, θα κατάστρεφαν τη σιδηροδρομική γραμμή.

Από το υπόμνημα αποκρύπτεται από τον Βασιλιά και την Κυβέρνηση, ότι η Στρατιά θα επιχειρούσε προς την Άγκυρα διά της Αλμυράς Ερήμου. Ασφαλώς αυτό θα προκαλούσε την αντίδραση του Δούσμανη, πιθανόν και του Βασιλιά. Και οι δύο ήταν στρατιωτικοί και θα αντιλαμβάνονταν, ότι αποτελούσε παραλογισμό η απόφαση να προελάσει μία στρατιά 120.000 ανδρών και 40.000 κτηνών διά της άνυδρης και άξυλης Αλμυράς Ερήμου, με τη θερμοκρασία υπό σκιά τον Αύγουστο να φθάνει στους 45° Κελσίου. Οι αξιωματικοί και οι οπλίτες της Στρατιάς δεν ήταν αναλώσιμο υλικό. Επίσης αποκρύπτεται ή γνώμη του Σπυρίδωνος, ότι αν η Στρατιά επιχειρήσει διά της Αλμυράς Ερήμου, θα στερηθεί των μέσων διεξαγωγής της μάχης και συντηρήσεως, επειδή τα διαθέσιμα φορτηγά αυτοκίνητα, φθαρέντα κατά τις προηγηθείσες επιχειρήσεις, δεν επαρκούσαν για να υποστηρίξουν τον εφοδιασμό της Στρατιάς.

Από το υπόμνημα, απουσιάζει η απλή και κατηγορηματική πρόταση της Στρατιάς για το αν πρέπει, ή δεν πρέπει να αναληφθεί η εκστρατεία προς την Άγκυρα και αν με τις διατιθέμενες απ' αυτή δυνάμεις και μέσα δύναται να τη φέρει σε πέρας. Προφανώς την απόφαση για την εκστρατεία προς την Άγκυρα, θα τη λάμβανε ο Πρωθυπουργός. Όμως η Στρατιά στο υπόμνημά της, δεν του παρέχει εκείνες τις πληροφορίες που θα του επέτρεπαν να αποφασίσει ορθά. Από το υπόμνημα απουσιάζει επίσης η γνώμη του Σαρηγιάννη, όπως αυτή διατυπώθηκε στη σύσκεψη της Στρατιάς. Ο Σαρηγιάννης ήταν



ικανός επιτελής, διέθετε ορθή κρίση και όλα τα έγγραφα που αφορούσαν τις επιχειρήσεις από τον Ιούνιο έως το Σεπτέμβριο 1921 — σχέδια, διαταγές επιχειρήσεων κάθε μορφής, γενικές εντολές κλπ — είχαν συνταχθεί ιδιοχείρως από αυτόν και χαρακτηρίζονται από σαφήνεια και επαγγελματισμό.¹¹¹ Ο Σαρηγιάννης, στη σύσκεψη της 13^{ης} Ιουλίου είπε το σημαντικότερο, αλλά ο διοικητής της Στρατιάς και ο επιτελάρχης του τον αγνόησαν: «Η σπουδή με την οποίαν αποχωρεί ο εχθρός αποδεικνύει ότι ούτος απώλεσε την αγωνιστικήν του δύναμιν ... φρονώ ότι η Στρατιά δεν πρέπει να χάση καιρόν, αλλά να συνεχίση το ταχύτερον την επιθετικήν της πορείαν διά να εμποδίση την ανασυγκρότησιν του εχθρού και την αμυντικήν του οργάνωσιν».

Δυστυχώς, η Στρατιά παρέμεινε ακίνητη στη γραμμή Εσκή Σεχέρ – Τσεβισλί μέχρι την 31^η Ιουλίου, και προσέφερε αδαπάνως έναν ολόκληρο μήνα στον Κεμάλ για να προετοιμάσει την άμυνά του ανατολικά του Σαγγάριου. Ιδού ένας από τους σημαντικότερους λόγους που βάρυναν καταπληκτικά στην αποτυχία της εκστρατείας προς την Άγκυρα.

Το Συμβούλιο της Κιουτάχειας – Η Λήψη της Απόφασης για την Εκστρατεία προς την Άγκυρα

Τη λύση στην αδυναμία/απροθυμία του διοικητή της Στρατιάς να αποφασίσει τη συνέχιση των επιχειρήσεων, ανέλαβε να δώσει ο Πρωθυπουργός Δημήτριος Γούναρης, που με τον Υπουργό των Στρατιωτικών Νικόλαο Θεοτόκη μετέβησαν στην Κιουτάχεια. Σύμφωνα με τον Παπούλα, όταν οι Γούναρης και Θεοτόκης αφίχθησαν στην Κιουτάχεια, τη 13^η Ιουλίου, συζήτησαν διεξοδικά τα της συνέχισεως της προελάσεως προς την Άγκυρα, με τον Υπαρχηγό του επιτελείου της Στρατιάς Συνταγματάρχη Σαρηγιάννη και τον Ξ. Στρατηγό. Τα σχετικά με την γενομένη συζήτηση τα πληροφορήθηκε ο Παπούλας την επομένη από το Σαρηγιάννη. Ο Παπούλας αναφέρει ότι τη 14^η έλαβε γνώση επισήμως, περί των συζητούμενων για την προέλαση προς την Άγκυρα, από τον Υπουργό των Στρατιωτικών. Αργότερα την ίδια ημέρα, ανέλαβε να τον πείσει για την εκτέλεση της εκστρατείας ο Ξ. Στρατηγός.¹¹² Τα γεγονότα αυτά έχουν εξαιρετική σημασία επειδή αποκαλύπτουν, ότι η αρχή του πολέμου περί της ενότητας της διοικήσεως δεν υφίστατο, ούτε μεταξύ της Κυβέρνησης και του Αρχιστράτηγου, αλλά ούτε και μεταξύ του Αρχιστράτηγου και του επιτελείου του. Επίσης αποκαλύπτουν, ότι ο Ξ. Στρατηγός είχε πλήρη ανάμιξη στα επιχειρησιακά ζητήματα, παρ' όλο που στο έκτακτο στρατοδικείο που δίκασε τους «έξι» και τον ίδιο, αρνήθηκε κάθε ανάμιξη στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων.

Την 15^η και 16^η Ιουλίου συνήλθε στην Κιουτάχεια συμβούλιο υπό τη προεδρία του Βασιλιά Κωνσταντίνου, προκειμένου να ληφθεί απόφαση σχετικά με τη συνέχιση των επιχειρήσεων. Στο συμβούλιο συμμετείχαν ο Πρωθυπουργός, ο Υπουργός των Στρατιωτικών, ο Διοικητής της Στρατιάς, ο Επιτελάρχης του και οι Υποστράτηγοι Βίκτωρ Δούσμανης και Ξενοφών Στρατηγός, Αρχηγός και Υπαρχηγός της Επιτελικής Υπηρεσίας Στρατού αντίστοιχα. Αναφορικά με το τι συζητήθηκε στη σύσκεψη και το τι εισηγήθηκε ένας έκαστος των συμμετασχόντων ελάχιστη σημασία έχει. Άλλωστε δεν τηρήθηκαν πρακτικά και ως εκ τούτου υπάρχει σχετική παραφιλολογία. Δύο εκ των συμμετασχόντων, οι Δούσμανης και Στρατηγός, ελάχιστα είναι διαφωτιστικοί στα συγγράμματά τους. Ο

¹¹¹ *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος 6ος, 12.

¹¹² Πασσάς, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, 112.



Βασιλιάς παρέμεινε σιωπηλός. Άλλωστε ουδεμία αρμοδιότητα διέθετε επί του σχεδιασμού, της οργάνωσης και της διεύθυνσης των επιχειρήσεων, η δε παρουσία του στη Μικρά Ασία είχε καθαρά συμβολικό χαρακτήρα. Ο Πρωθυπουργός έθεσε τα πράγματα στη θέση τους, δηλώνοντας ότι η κυβέρνηση αποφάσισε και διέταξε την εκτέλεση των επιχειρήσεων του Ιουλίου, με σκοπό την καταστροφή του εχθρού και ερώτησε την Στρατιά εάν ο εχθρός είχε εκμηδενιστεί. Ο Παπούλας όπως πάντα παρέμεινε σιωπηλώς και αντ' αυτού απήντησε ο Πάλης, ο οποίος ανέφερε ότι «ο στρατός του εχθρού υπέστη σημαντικότητας απωλείας και ευρίσκεται εις κατάστασιν πολύ προσεγγίζουσιν την αποσύνθεσιν». Ο Πάλης στη συνέχεια, παρουσίασε τις δυσχέρειες της επιχείρησης προς την Άγκυρα.¹¹³ Τελικά, λήφθηκε ομόφωνα η απόφαση για την εκτέλεση της εκστρατείας προς την Άγκυρα και περί αυτής της απόφασης είναι διαφωτιστικό το τηλεγράφημα που απέστειλε ο Πρωθυπουργός προς τα λοιπά μέλη της Κυβέρνησης στην Αθήνα:

«Κιουτάχεια 16.7.21. Σήμερα την πρωίαν εγένετο σύσκεψις υπό την προεδρίαν της Α.Μ. Βασιλέως. ... Έθεσα την βάσιν ότι η κυβέρνησις απεφάσισε και διέταξε τας πολεμικάς επιχειρήσεις με σκοπόν την καταστροφήν του εχθρού, πιστοποιηθησομένην είτε εκ προσφοράς αυτού να διαπαραγματευθή και δεχθή ειρήνην ... ηρώτησα την Στρατιάν αν νομίζη επελθούσαν εκμηδένισιν εχθρού ... Στρατιά εδήλωσεν ότι στρατός εχθρού υπέστη σημαντικότητας απωλείας και ευρίσκεται εις κατάστασιν πολύ προσεγγίζουσιν την αποσύνθεσιν. Αλλ' ότι η κατάστασις αυτού δεν δύναται χαρακτηρισθή εκμηδένισις κατ' ανωτέρω έννοιαν. Εις ερώτησιν αν και τις δύναται να γίνη ενέργεια προς επιτυχίαν σκοπούμενου αποτελέσματος πάντες συνεφώνησαν ότι τούτο δύναται να επιτευχθή κατά το μάλλον και ήττον πλήρες, πάντως όμως επαρκές εκ συνεχίσεως διώξεως εχθρού, φθάνουσης το πολύ μέχρι Άγκυρας και Άλιος ποταμού. Έναρξις εκκινήσεως απαιτήση 20 ημέρας ένεκα της ανάγκης ανεφοδιασμού Μεραρχιών, ιδία δι' υποδημάτων και ενδυμασιών»¹¹⁴

Από το τηλεγράφημα του Πρωθυπουργού προκύπτουντα εξής ενδιαφέροντα ζητήματα:

Πρώτον: Η δήλωση της Στρατιάς στον Πρωθυπουργό ότι ο εχθρός βρίσκεται σε κατάσταση προσεγγίζουσα την αποσύνθεση, ήταν απολύτως ψευδής. Ο τουρκικός στρατός αποχώρησε από την αμυντική τοποθεσία της Κιουτάχειας άνευ πιέσεως, μη καταδιωχθείς από τη Στρατιά. Ο τουρκικός στρατός διατήρησε τη συνοχή του και την 8η Ιουλίου αντεπιτέθηκε αιφνιδιαστικά κατά του μετώπου της Στρατιάς στο Εσκή Σεχέρ, διά του συνόλου των δυνάμεών του. Ο τουρκικός στρατός μετά την αποτυχία της αντεπίθεσής του, διέκοψε την επαφή και υποχώρησε προς τα ανατολικά, χωρίς να καταδιωχθεί από την ελληνική Στρατιά. Οι Τούρκοι υποχωρώντας, δεν εγκατέλειψαν τους τραυματίες τους και το βαρύ υλικό τους. Η Στρατιά δεν συνέλαβε μεγάλο αριθμό αιχμαλώτων, τα δε λάφυρα ήταν ελάχιστα, ειδικά σε πυροβόλα και πολυβόλα. Ίχνη φυγής του εχθρού δεν ανευρέθησαν επί του πεδίου της μάχης.¹¹⁵ Τα πραγματικά περιστατικά αποδείκνυαν ότι ο τουρκικός στρατός δεν βρισκόταν σε κατάσταση που προσέγγιζε την αποσύνθεση. Η Στρατιά διά του αποσταλέντος τηλεγραφήματος την 20^η ώρα της 3^{ης} Ιουλίου προς το Βασιλιά και την Κυβέρνηση και ο Ξ Στρατηγός δια των διθυραμβικών του ανακοινώσεων,

¹¹³ Στο ίδιο, 113.

¹¹⁴ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921*, 257.

¹¹⁵ Σπυρίδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 3.



καλλιέργησαν τη βεβαιότητα, ότι ο τουρκικός στρατός ηττήθηκε και είχε διαλυθεί. Αυτό όμως ουδόλως συνέβη. Μεταξύ των πραγματικών γεγονότων και της δήλωσης του Ξ. Στρατηγού, ότι «τοιούτον υπήρξε το τέλος της Κεμαλικής Στρατιάς, η δε πλήρης διάλυσις και των εναπομεινάντων λειψάνων, δεν θα βραδύνη να επέλθη», υπήρχε άβυσσος. Η Στρατιά θα βρισκόταν σε δυσχερή θέση έναντι της Κυβέρνησης, αν ανέφερε την αλήθεια, επειδή θα ερχόταν στην επιφάνεια η ανικανότητά της διοικήσεώς της και του επιτελείου της. Εν πάση περιπτώσει έχω την άποψη, ότι η Στρατιά απέκρουσε από την Κυβέρνηση την πραγματική κατάσταση του τουρκικού στρατού, και τούτο επειδή καλλιέργησε προσδοκίες που προφανώς δεν επαληθεύθηκαν.¹¹⁶ Βεβαίως ο ψυχικός κλονισμός που υπέστησαν οι Τούρκοι, από την απώλεια μιας πολύ μεγάλης εδαφικής έκτασης και σημαντικών και ιστορικών πόλεων, ήταν τρομακτικός. Αλλά υπήρχε ο Κεμάλ και πίσω του είχαν στοιχηθεί άπαντες οι Τούρκοι αξιωματικοί, οι οποίοι διέθεταν συνείδηση σώματος ταγμένου να υπερασπιστεί την ακεραιότητα της πατρίδας τους.

Δεύτερον: Φαίνεται ότι η Στρατιά ρωτήθηκε από τον Πρωθυπουργό, για τους λόγους που διέκοψε τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων, και δεν συνέχισε την καταδίωξη του εχθρού προς το Σαγγάριο. Και τούτο επειδή όπως σημειώσαμε παραπάνω, ο Παπούλας είχε αναφέρει στην Κυβέρνηση την 20^η Φεβρουαρίου 1921, ότι αμέσως μετά την κατάληψη της σιδηροδρομικής γραμμής Αφιόν Καραχισάρ – Εσκή Σεχήρ, «ή μετά τινος χρόνου αναλόγως της τακτικής καταστάσεως ενέργεια της Στρατιάς προς κατάληψιν της εις Άγκυραν βάσεως του εχθρού και διάλυσιν αυτού, χωρίς να αποκλείω ενδεχομένην προχώρησιν προς Ικόνιον». Προφανώς δεν χρειαζόταν να συνέλθει συμβούλιο στην Κιουτάχεια, για να αποφασίσει ο Πρωθυπουργός περί της συνέχισης ή μη των επιχειρήσεων, προς την κατεύθυνση που υποχώρησε ο εχθρός. Ο Πάλης απέφυγε να αναφέρει ότι η Στρατιά περιέπεσε σε αδράνεια για να ανεφοδιάζεται επί μία εβδομάδα με πυρομαχικά. Πιο πιστευτό ήταν να δηλώσει ότι οι άνδρες ήταν ανυπόδοτοι και γυμνοί.

Τρίτον: Ο διοικητής της Στρατιάς, ενώ είχε ενδοιασμούς για την επιτυχία της επιχείρησης προς την Άγκυρα, ουδέν αίτημα υπέβαλε στον Πρωθυπουργό περί της διάθεσης ενισχύσεων σε δυνάμεις και μέσα. Ασφαλώς η Στρατιά χρειαζόταν ενισχύσεις για αυτή τη μεγάλη εκστρατεία, που θα την οδηγούσε πολύ μακριά από τις βάσεις συντηρήσεώς της. Ήδη είχαν μελετήσει το σχέδιο, και ασφαλώς διαπίστωσαν ότι απαιτούνταν επιπλέον δυνάμεις για την εκτέλεση των επιχειρήσεων, προκειμένου να απελευθερωθούν από την κάλυψη των πλευρών και να συμμετάσχουν στις επιχειρήσεις η IV Μεραρχία που είχε παραμείνει στο Αφιόν Καραχισάρ και η XI που κάλυπτε τις συγκοινωνίες της Στρατιάς από την Προύσα μέχρι το Εσκή Σεχήρ. Αλλά πώς να υποβάλλουν τέτοια αιτήματα όταν δήλωσαν ρητώς στο Βασιλιά και στον Πρωθυπουργό, ότι η κατάσταση του τουρκικού στρατού πλησίαζε αυτή της αποσύνθεσης;

Τέταρτον: Από πουθενά δεν προκύπτει ότι ανέφεραν στο συμβούλιο, έστω σε γενικές γραμμές, ότι θα βάδιζαν κατά της Άγκυρας διά της Αλμυράς Ερήμου και ότι ο

¹¹⁶ Χρήστος Ζωϊόπουλος *Εκστρατεία Σαγγαρίου κατ' Αύγουστον 1921*, (Αθήναι: Οκτώβριος 1923), 107: «Παρά τα επίσημα ανακοινωθέντα της Στρατιάς ότι ο εχθρός απώλεσε τα 2/3 της δυνάμεώς του, ούτος δεν υπέστη μηδεμίαν μείωσιν της μαχητικής του αξίας. Μικρός αριθμός αιχμαλώτων, αριθμός πυροβόλων και τινες αποσκευαί ήσαν τα λάφυρα των επιχειρήσεων του Ιουλίου. Και όμως η Στρατιά μολονότι εγνώριζε το άνω αποτέλεσμα εξέδωκε ανακοινωθέν περί τελείας εκμηδενίσεως του εχθρού. Δεν είναι απίθανον η γνώμη αύτη της Ανωτάτης Διοικήσεως να συνετέλεσε τα μάλλα εις την απόφασιν ην έλαβε η Κυβέρνησις δια την συνέχισιν της εκστρατείας προς την Άγκυραν». Ο Ταγματάρχης Πυροβολικού Ζωϊόπουλος ήταν διευθυντής του III Γραφείου της Χ Μεραρχίας κατά τις επιχειρήσεις προς την Άγκυρα.



αρμόδιος επί των μεταφορών και του εφοδιασμού επιτελής της Στρατιάς εξέφρασε την γνώμη ότι αν η Στρατιά επιχειρούσε διά της Αλμυράς Ερήμου θα στερούνταν των μέσων μάχης και συντηρήσεως, επειδή τα διατιθέμενα μέσα μεταφοράς δεν επαρκούσαν για να υποστηρίξουν για να υποστηρίξουν τον εφοδιασμό της Στρατιάς.

Το Σχέδιο Επιχειρήσεων - Άξονες Επιχειρήσεων

Κατ' αρχάς ισχύει το αξίωμα: «Οι Επιχειρήσεις διεξάγονται επί των οδών και δια τας οδούς».

Οι κύριοι άξονες επιθέσεως για τη διεξαγωγή της εκστρατείας προς την Άγκυρα ήταν δύο:

Άξονας Α' : Αναπτυσσόταν νότια του νότιου κλάδου του ποταμού Σαγγάριου, παρά τα βόρεια κράσπεδα της Αλμυράς Ερήμου. Στη συνέχεια κατευθυνόταν ΒΑ και διά της πόλεως Γιαπάν Χαμάμ (Haymana) συνέχιζε προς την Άγκυρα. Ο άξονας αυτός ουδέν πλεονέκτημα διέθετε, παρά μόνο μεγάλα μειονεκτήματα:

α) Ήταν υπερβολικά μεγάλου αναπτύγματος σε σχέση με τον άξονα Β' και τα φορτηγά αυτοκίνητα που θα μετέφεραν τον εφοδιασμό, θα έπρεπε να διατρέχουν επί καροποιήτων οδών, αποστάσεις πλέον των 200 χιλιομέτρων σε ευθεία γραμμή, από το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού στο Εσκή Σεχρήρ, δια Σιβρί Χισάρ και Μπαλίκ Νταμί, μέχρι το Ινλάρ (βλ. σχετικές αποστάσεις στο Σχεδιάγραμμα 5).

β) Απαιτούσε την κατασκευή πολλών γεφυρώσεων επί του νότιου κλάδου του Σαγγάριου.

γ) Η περιοχή της Αλμυράς Ερήμου επί της οποίας θα προήλαυνε η Στρατιά, ήταν και είναι μία εκτεταμένη άξυλη και άνυδρη έκταση, στην οποία κατά την περίοδο του θέρους, επικρατούν υψηλές θερμοκρασίες. Η διάβαση της Στρατιάς διά της Αλμυράς Ερήμου, θα έθετε τα στρατεύματα και τα μεταφορικά κτήνη σε τεράστια δοκιμασία, έχοντας να αντιπαλέψουν με τη δίψα, τον αφόρητο καύσωνα κατά την ημέρα και το δριμύ ψύχος κατά τη νύκτα.

δ) Ο εφοδιασμός και οι διακομιδές της Στρατιάς, δεν θα εξυπηρετούνταν από τις μεγάλες μεταφορικές δυνατότητες της σιδηροδρομικής γραμμής, αλλά θα στηρίζονταν αποκλειστικά στα φορτηγά αυτοκίνητα, των οποίων ο αριθμός δεν ήταν ικανός για να ικανοποιήσει τις ανάγκες συντήρησης της Στρατιάς των 120.000 ανδρών και των 38.000 κτηνών, και ειδικότερα για να καλύψει τις εξαιρετικά μεγάλες καταναλώσεις πυρομαχικών κατά τις μάχες που θα διεξάγονταν ανατολικά του Σαγγάριου.¹¹⁷ Εφόσον επιλεγόταν ο εν λόγω άξονας, όσα φορτηγά και αν διέθετε η Στρατιά, κάποια στιγμή αυτά θα τελείωναν λόγω των βλαβών και της καταπόνησης, από την κίνηση σε καρόδρομους κακής κατάστασης. Κατόπιν τούτου, θα εξέλειπαν από τη Στρατιά τα μέσα μάχης και συντήρησης. Ο διευθυντής του IV Επιτελικού Γραφείου της Στρατιάς, έχοντας υπόψη του την πρόθεση των σχεδιαστών να επιχειρήσουν διά του άξονα Α', τους προειδοποίησε ότι η Στρατιά ανατολικά του Σαγγάριου, θα στερηθεί των μέσων διεξαγωγής της μάχης και συντηρήσεως, λόγω της περιορισμένης διαθεσιμότητας των φορτηγών αυτοκινήτων.

ε) Το πλέον σοβαρό μειονέκτημα του εν λόγω άξονα, ήταν ότι εξέθετε τις συγκοινωνίες της Στρατιάς σε μέγιστους κινδύνους αποκοπής· είτε διά επιθέσεων του

¹¹⁷ Καραλής, *Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί*, 150. Η Στρατιά Μικράς Ασίας πριν την έναρξη των επιχειρήσεων του Ιουνίου – Ιουλίου, διέθετε 600 βαρέα φορτηγά των τριών τόνων και 240 ελαφρά φορτηγά Φιάτ του 1,5 τόνων.



τουρκικού Ιππικού στις εφοδιοπομπές των φορτηγών, που θα κινούνταν στην Αλμυρά Έρημο, είτε, και το πλέον κινδυνώδες, σε ισχυρή επίθεση στην κατεύθυνση Πολατλί – Σιβρί Χισάρ – Μπαλίκ Νταμί, που σε περίπτωση επιτυχίας της η Στρατιά θα εξωθείτο στην Αλμυρά Έρημο και θα καταστρεφόταν (βλ. Σχεδιάγραμμα 5): Η ακόλουθη αναφορά είναι χαρακτηριστική των μειονεκτημάτων του άξονα Α' :

«Συνταγματάρχης Τουρκικού Γενικού Επιτελείου Τζεβνέτ Κερέμ: Τρίτον τέλος η νοτίως του Σαγγάριου και διά Τζιχάν – Μπεϊλί προέλασις κατά του αριστερού μας. Η κατεύθυνσις αυτή εμάκρυνε τας συγκοινωνίας, εδυσχέρανε τον κανονικόν ανεφοδιασμόν και ενεσφίγωνε τον ελληνικόν στρατόν εις έδαφος ξηρόν και άγονον. Το μόνον πλεονέκτημα ήτο ότι θα διήρχετο τον Σαγγάριον έξω των πυρών μας και θα ελάμβανε θέσιν πρόσφορον διά την κύκλωσίν μας. Είς αντίρροπον όμως διέτρεχε τον κίνδυνον να λάβωμεν εγκαίρως τα μέτρα μας, χάρις εις πλήρες δίκτυον αναγνωρίσεως και συνδέσμων και να τον ερρίψωμεν εις την έρημον όπου θα συνετρίβετο.»¹¹⁸

Άξονας Β' : Αναπτυσσόταν στην περιοχή εντός του θύλακα του ποταμού Σαγγάριου, και στη συνέχεια κατευθυνόταν προς την Άγκυρα, επί των εδαφών εκατέρωθεν της σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχέρ - Άγκυρα. Τα πλεονεκτήματα του άξονα τούτου ήταν τα εξής:

- α) Ήταν κατά πολύ μικροτέρου αναπτύγματος από τον άξονα Α' .
- β) Μετά τη διάσπαση της αμυντικής τοποθεσίας του ανατολικού κλάδου του Σαγγάριου, η επιχείρηση θα εξελισσόταν κυρίως επί ομαλών εδαφών.
- γ) Η διεξαγωγή των επιχειρήσεων επ' αυτού θα υποστηρίζονταν σπουδαίως από πλευράς εφοδιασμού και διακομιδών, από τη σιδηροδρομική γραμμή Εσκή Σεχέρ – Άγκυρα.
- δ) Η σιδηροδρομική γραμμή μέχρι τον ανατολικό κλάδο του ποταμού Σαγγάριου, μπορούσε να εξασφαλιστεί με περιορισμένες δυνάμεις και επιπλέον ήταν πρακτικά αδύνατο να αποκοπεί.
- ε) Οι αποστάσεις από το εκάστοτε τέρμα της σιδηροδρομικής γραμμής μέχρι την κάθε φορά γραμμή του μετώπου, θα ήταν μικρές και ως εκ τούτου ο εφοδιασμός της Στρατιάς θα μπορούσε να υποστηριχθεί, από τα διατιθέμενα φορτηγά αυτοκίνητα και από τις εφοδιοπομπές αραμπάδων και καμηλών.
- στ) Η επίθεση επί του άξονα τούτου, συνδυαζόμενη με αιφνιδιαστική επιχείρηση εγγύς υπερκέρρασης από την κατεύθυνση της κοιλάδας του ποταμού Εγκυρέ Σου, μπορούσε να οδηγήσει σε κύκλωση ή αποκοπή μέρους των τουρκικών δυνάμεων.

Μειονέκτημα του εν λόγω άξονα, ήταν ότι απαιτούσε τη βιαία διάβαση του ανατολικού κλάδου του Σαγγάριου, και αμέσως στη συνέχεια επίθεση για διάσπαση της αμυντικής τοποθεσίας των υψωμάτων, αμέσως ανατολικά του ποταμού. Ο Παπούλας και ο Ξ. Στρατηγός υποστήριξαν αργότερα, για να δικαιολογήσουν τη διεξαγωγή της επιχείρησης διά της Αλμυράς Ερήμου, ότι θεωρούσαν αδύνατη την επιτυχία της επιχείρησης της βιαίας διάβασης του Σαγγάριου. Παρά ταύτα η VII Μεραρχία, η μόνη της Στρατιάς που ενήργησε κατά του ανατολικού κλάδου του Σαγγάριου, διέβη βιαίως τον ποταμό τη νύκτα της 10^{ης} προς την 11^η Αυγούστου και στη συνέχεια κατέλαβε και τα υπερκείμενα του ποταμού

¹¹⁸ Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια, 3ος Τόμος, Εβδομαδιαίο Περιοδικό, 181.



υψώματα.¹¹⁹ Την 22^α Αυγούστου, όταν ο Παπούλας υπέβαλε στην Κυβέρνηση αναφορά, διά της οποίας ζητούσε εμμέσως πλην σαφώς, να λάβει αυτή την απόφαση της διακοπής των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα, ανέφερε ότι:

*«Η επίθεσις κατά των όπισθεν του Σαγγαρίου εχθρικών θέσεων, ηδύνατο να εκτελεσθή μόνον διά μιάς επιθέσεως εκ Νότου προς Βορράν, διότι βιαία διάβασις του Σαγγαρίου προ του Ισχυροτάτου εχθρικού μετώπου ήτο αδύνατος. ... Η VII Μεραρχία διέβη τον Σαγγάριον διότι ως εκ της προχωρήσεως της Στρατιάς νοτίως του ποταμού, ο εχθρός έφερε τας δυνάμεις αυτού προς τον Νότιον μέτωπόν του».*¹²⁰

Δυστυχώς ο διοικητής της Στρατιάς, δικαιολογείται για την αποτυχία του, επικαλούμενος ψευδή στοιχεία. Τις απογευματινές ώρες της 11^{ης} Ιουλίου, οι Τούρκοι επιτέθηκαν για την εξάλειψη του προγεφυρώματος, που είχε δημιουργήσει η VII Μεραρχία ανατολικά του Σαγγαρίου, διά των 1^{ης}, 11^{ης} και 17^{ης} Μεραρχιών Πεζικού. Επίσης εγγύς του προγεφυρώματος βρίσκονταν η 41^η Μεραρχία Πεζικού, η 1^η Μεραρχία Ιππικού και τμήματα της 23^{ης} Μεραρχίας.¹²¹ Η VII Μεραρχία κράτησε τις θέσεις της και σταδιακά διεύρυνε το προγεφύρωμα μέχρι τις παρυφές του Πολατλί.

Η Γενική Ιδέα Ενεργείας για την Εκτέλεση της Εκστρατείας προς την Άγκυρα

Η Στρατιά Μικράς αποφάσισε να επιχειρήσει επί του άξονα Α'. Κατ' αρχάς, θα προήλανε από την κατεχόμενη γραμμή Αλπήκιοϊ – Τσεβισλί, με τα τρία Σώματα Στρατού συμπαρατεταγμένα μέχρι το ύψος περίπου του Σιβρί Χισάρ. Το Β' Σώμα Στρατού, θα προήλανε εξ αρχής νότια του νότιου κλάδου του Σαγγαρίου. Στη συνέχεια το Α' και το Γ' Σώματα Στρατού, θα στρέφονταν νότια και θα διαπεραιώνονταν από το νότιο κλάδο του Σαγγαρίου στην Αλμυρά Έρημο, μεταξύ Μπαλικ Νταμί και Καβάκ (βλ. Σχεδιάγραμμα 5). Ακολούθως η Στρατιά, με τα τρία Σώματα Στρατού συμπαρατεταγμένα, θα προήλανε διά της Αλμυράς Ερήμου ανατολικά και στη συνέχεια βορειοανατολικά, και θα λάμβανε την επαφή με το αριστερό της οχυρωμένης τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, στην περιοχή από τη συμβολή του ρυάκος Γκεούκ στο Σαγγάριο μέχρι το Μανγκάλ Νταγ (βλ. Σχεδιάγραμμα 5). Αμέσως θα εκτοξευόταν επίθεση προς Βορρά. Η κυρία προσπάθεια ανετίθετο στο Α' Σώμα Στρατού, που θα επιτίθετο στη γενική κατεύθυνση Ταμπούρ Ογλού – Γιαπάν Χαμάμ (Haymana). Το Β' Σώμα Στρατού, θα προήλανε στο δεξιό του Α' Σώματος Στρατού, με σκοπό να υπερκεράσει ευρέως την αριστερή πτέρυγα της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, προς τη γενική κατεύθυνση του Καλέ Γκρότο.

Η κυρία επίθεση της Στρατιάς, θα συνδυαζόταν με δευτερεύουσα επίθεση από την VII Μεραρχία στην κατεύθυνση Μπεϊλίκ Κιοπρού – Πολατλί, με σκοπό να δημιουργήσει προγεφύρωμα ανατολικά του Σαγγαρίου, το οποίο στη συνέχεια να διευρύνει, ώστε να συγκρατήσει όσο το δυνατό περισσότερες τουρκικές δυνάμεις στη ζώνη ενεργείας της, επ' ωφελεία της κυρίας μάχης που θα διεξαγόταν ανατολικότερα.¹²² Η VII Μεραρχία, που θα εξασφάλιζε ταυτόχρονα και την κύρια γραμμή συγκοινωνιών της Στρατιάς με το Εσκή Σεχέρ, θα ενεργούσε σε απόσταση εκτός αμοιβαίας υποστήριξης από την κύρια δύναμη

¹¹⁹ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921*, 185-201.

¹²⁰ Στο ίδιο, 181.

¹²¹ Στο ίδιο, 194-201.

¹²² Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921*, 264, 265 και 277, 278. «Γενικαί Εντολαί προς τους Διοικητάς Α', Β', Γ' Σωμάτων Στρατού» και «Στρατιά Μ. Ασίας, Επιτελείον – Γραφείον ΙΙΙ, 9^η Αυγούστου 1921, ώρα 23:30, Διαταγή Γενική Επιχειρήσεων».



κατεύθυνση Μπεϊτζέ Κιοϊ – Ταουνσαλή, που στερούταν παντελώς κατάλληλων δρομολογίων. Τώρα θα προήλαυνε ολόκληρη η Στρατιά διά της άξυλης και άνυδρης Αλμυράς Ερήμου. Όπως και στην Κιουτάχεια, έτσι και τώρα, η τουρκική διοίκηση θα πληροφορείτο έγκαιρα από τις 1^η και 5^η Ομάδες Μεραρχιών της, που ενεργούσαν ως Τμήματα Καλύψεως δυτικά του Σαγγάριου, τις κατευθύνσεις και το μέγεθος των ελληνικών δυνάμεων, που θα προήλαυναν προς το Σαγγάριο και ανατολικά αυτού. Κατόπιν τούτου, θα αντιδρούσε με ανάλογη μεταφορά δυνάμεων προς το αριστερό της (ανατολικά) και θα εξουδετέρωνε τον ελιγμό της ελληνικής Στρατιάς. Από ένα σημείο και ύστερα, η μάχη θα εξελισσόταν σε αιματηρή μετωπική πάλη. Και τα δύο θα συμβούν πολύ γρήγορα.

Την 1^η Αυγούστου που άρχισε η προέλαση της Στρατιάς Μικράς Ασίας προς τα ανατολικά, το Δυτικό Μέτωπο, πλην των δύο Ομάδων Μεραρχιών που είχε αναπτύξει δυτικά του Σαγγάριου, είχε τις υπόλοιπες δυνάμεις του ανεπτυγμένες σε βάθος ανατολικά του Σαγγάριου, από τον ποταμό Εγκυρέ Σου μέχρι το Ινλάρ και πίσω μέχρι την Άγκυρα. Πέντε Μεραρχίες ήταν εγκατεστημένες επί της αμυντικής τοποθεσίας και επτά Μεραρχίες τηρούνταν πίσω σε εφεδρεία.¹²⁵ Τη 10^η Αυγούστου που η Στρατιά έφθασε στον ρύακα Γκεούκ, το Δυτικό Μέτωπο είχε καλύψει την οχυρωμένη τοποθεσία από το Γιλδίζ Νταγ μέχρι το Μανγκάλ Νταγ διά έξι Μεραρχιών, ενώ άλλες έξι Μεραρχίες τηρούνταν πίσω σε εφεδρεία. Οι υπόλοιπες τέσσερις Μεραρχίες του Δυτικού Μετώπου κάλυπταν τον ανατολικό κλάδο του Σαγγάριου.¹²⁶ Προφανώς η τουρκική διοίκηση διέθετε μεγάλες δυνατότητες αντίδρασης και κάλυψε σύντομα και ισχυρά, τις κατευθύνσεις επίθεσης των Α' και Γ' Σωμάτων Στρατού. Έμενε ακάλυπτη, μόνο η κατεύθυνση προέλασης του Β' Σώματος Στρατού. Ο τρόπος που ενήργησε η τουρκική διοίκηση, για να εξουδετερώσει τους πιθανούς τρόπους ενεργείας της ελληνικής Στρατιάς, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σημαντικής σημασίας μάθημα για τις Παραγωγικές Σχολές και τις Σχολές Πολέμου των Ενόπλων Δυνάμεων, αναφορικά με το πώς πρέπει να ενεργεί ο αμυνόμενος, όταν έχει παραχωρήσει την πρωτοβουλία έναρξης των επιχειρήσεων στον αντίπαλο του. Η ύπαρξη βάθους στην αμυντική διάταξη σε ανάλογες περιπτώσεις, αποτελεί την αναγκαία και ικανή συνθήκη, για να διεξάγει μία στρατιωτική δύναμη την άμυνά της αποτελεσματικά.

Μετά τη διάβαση της Αλμυράς Ερήμου και την κίνηση της Στρατιάς προς Βορρά, για τη λήψη της επαφής με τον αντίπαλο, αλλά και κατά τη διάρκεια των κύριων επιχειρήσεων, το μέτωπο της Στρατιάς θα αποτελούσε οιονεί επέκταση της σιδηροδρομικής γραμμής (βλ. Σχεδιάγραμμα 5). Η μόνη δύναμη, που θα κάλυπτε και θα συνέδεε την ανατολικά του Σαγγάριου κύρια δύναμη της Στρατιάς με τη σιδηροδρομική γραμμή προς το Εσκή Σεχέρ, ήταν η VII Μεραρχία. Μία δύναμη όχι τόσο ισχυρή, ώστε να αντέξει σε ισχυρή πίεση. Και αυτό ήταν πολύ επικίνδυνο. Οι συγκοινωνίες πρέπει να εισδύουν «κάθετα» στη γραμμή του μετώπου. Η γραμμή του μετώπου ποτέ δεν μπορεί να αποτελεί επέκταση της κύριας γραμμής των συγκοινωνιών ενός στρατεύματος.

Ο ελιγμός διά της Αλμυράς Ερήμου περιέκλειε ένα ρίσκο υψηλού κινδύνου, που αγνόησε η διοίκηση της Στρατιάς.

Μέχρι και σήμερα παραμένει άγνωστος ο εμπνευστής αυτού του ελιγμού. Ίσως επειδή η εκστρατεία προς την Άγκυρα απέτυχε, κανένας δεν θέλησε να αναλάβει τη πατρότητά του — οι πατέρες της νίκης είναι πολλοί, της αποτυχίας ή της ήττας ουδείς. Οι Πάλης, Σαρηγιάννης και Σπυρίδωνος, ουδέν έγραψαν και ουδέν ανέφεραν για τον εμπνευστή του ελιγμού. Έκθεση της Στρατιάς σχετική με τους λόγους επιλογής αυτού του

¹²⁵ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921*, 38, Σχεδιάγραμμα 10.

¹²⁶ Στο ίδιο, 84, Σχεδιάγραμμα 23.



ελιγμού δεν υπάρχει. Ο Μπουλαλάς γράφει ότι «πατήρ του σχεδίου τούτου αναμφιβόλως ήτο ο ερασιτέχνης Ξ. Στρατηγός, εκλεκτόν μέλος του ενδόξου Γενικού Επιτελείου των Βαλκανικών πολέμων. Δι' αυτό, δυστυχώς, είχεν απέραντον κύρος με το οποίον εγοήτευε τους ατυχείς πολιτικούς, οι οποίοι τους παλαιούς Επιτελείς ενόμιζον στρατηγικάς αυθεντίας».¹²⁷ Ο Υποστράτηγος Ξ. Στρατηγός, είναι ο μόνος που υπεραμύνθηκε γραπτώς του επιλεγέντος ελιγμού.¹²⁸ Και ο Παπούλας εξ ανάγκης, αφού τον υπέγραψε, μολονότι θεωρούσε την επιχείρηση προς την Άγκυρα ακροσφαλή και επικίνδυνο. Όλοι ανεξαιρέτως οι στρατιωτικοί που έγραψαν για την Μικρασιατική Εκστρατεία, είτε αποδομούν το σχέδιο, είτε καταφέρονται δριμύτατα εναντίον του. Δυστυχώς για την Ελλάδα και τον μικρασιατικό Ελληνισμό, η σημαντικότερη εκστρατεία που ανέλαβε ποτέ το ελληνικό έθνος, εκτελέστηκε υπό την ηγεσία ενός Αρχιστράτηγου που δεν μπορούσε να λάβει απόφαση, που δεν την θέλησε και διεξήχθη με ένα σχέδιο που δεν αποτέλεσε προϊόν της υπεύθυνης ηγεσίας και του επιτελείου της Μικρασιατικής Στρατιάς, αλλά μάλλον ενός αξιωματικού της εποχής των Βαλκανικών Πολέμων, που είχε εγκατασταθεί στο Στρατηγείο της Στρατιάς, με εντολή ασφαλώς του Πρωθυπουργού, χωρίς όμως κάποια υπεύθυνη ιδιότητα. Η ΔΙΣ αναφέρει ότι ο Ξ. Στρατηγός αποτελούσε τον στρατιωτικό σύμβουλο της κυβέρνησης και σύνδεσμο αυτής με τη Στρατιά.¹²⁹ Αλλά αυτά τα καθήκοντα είναι υπεύθυνα και ανατίθενται με επίσημα έγγραφα, τα οποία δεν υπήρξαν. Έχω την άποψη ότι ο Ξ. Στρατηγός ήταν ο άτυπος κηδεμόνας του διοικητή της Στρατιάς και του επιτελείου του στα επιχειρησιακά ζητήματα.

Ο Ελιγμός διά της Αλμυράς Ερήμου δεν Υποστηριζόταν από Πλευράς Διοικητικής Μέριμνας

Ο διευθυντής του IV Επιτελικού Γραφείου της Στρατιάς Αντισυνταγματάρχης Σπυρίδωνος, στη σύσκεψη της 13^{ης} Ιουλίου, έχοντας υπόψη του ότι η Στρατιά θα επιχειρούσε προς την Άγκυρα διά της Αλμυράς Ερήμου, υποστήριξε ότι «στην περίπτωση που η Στρατιά προχωρούσε ανατολικά του Σαγγάριου θα στερούταν των μέσων μάχης και συντηρήσεως επειδή τα μέσα μεταφοράς είχαν φθαρεί κατά τις τελευταίες επιχειρήσεις και δεν θα επαρκούσαν να καλύψουν την απόσταση από το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού που δημιουργούνταν στο Εσκή Σεχέρ μέχρι του μετώπου ανατολικά Σαγγάριου». Κατόπιν τούτων είναι ενδιαφέρον να διαπιστώσουμε, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, αν η εισήγηση του Σπυρίδωνος ήταν σωστή.

Τα διατιθέμενα από τη Στρατιά βαρέα φορτηγά αυτοκίνητα μεταφορικής ικανότητας τριών τόνων, ανέρχονταν σε 600 και ήταν κατανεμημένα σε μία Μοίρα με 100 Λεϋλάντ, σε τέσσερις Μοίρες με 240 Τύλορ, σε μία Μοίρα με 80 Φιάτ και σε τρεις Μοίρες με 180 Πήρλες. Επίσης υπήρχαν και τέσσερις Μοίρες με 240 ελαφρά φορτηγά Φιάτ του 1 τόνου.¹³⁰ Δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες αναφορικά με τη διαθεσιμότητα αυτών. Με βάση σχετική αναφορά του διοικητή της Μοίρας Λεϊλάντ, Λοχαγού Στ. Μεταξά που κινούνταν επί της σκυρόστρωτης οδού Προύσα Καράκιοϊ, η διαθεσιμότητα της Μοίρας του

¹²⁷ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 174.

¹²⁸ Στρατηγός, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, 259-68.

¹²⁹ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921*, 4.

¹³⁰ Σπυρίδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 6.



ανερχόταν στο 50%, λόγω της φθοράς των ελαστικών, που έπρεπε να αποσταλούν στην Κωνσταντινούπολη για να επισκευαστούν.¹³¹

Τη 10^η Ιουλίου που διακόπηκαν οι επιχειρήσεις, το μεγαλύτερο μέρος των διατιθεμένων από τη Στρατιά Μικράς Ασίας αποθεμάτων πυρομαχικών και λοιπών εφοδίων, βρισκόταν στο Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού του Ουσάκ και στη Σμύρνη. Τα μέσα αυτά θα έπρεπε να μεταφερθούν το ταχύτερο δυνατό στο συγκροτηθέν στο Εσκή Σεχήρ, τη 10^η Ιουλίου, Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού Δορυλαίου. Για τις μεταφορές αυτές, δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η σιδηροδρομική γραμμή Τουμλού Μπουνάρ – Αφιόν Καραχισάρ – Εσκή Σεχήρ, επειδή είχε αχρηστευθεί από τους Τούρκους κατά την υποχώρησή τους. Κατόπιν τούτου οι μεταφορές εκτελούνταν ως εξής:

1^ο) Διά βαρέων φορτηγών αυτοκινήτων, επί της σκυρόστρωτης οδού Τουμλού Μπουνάρ – Κιουτάχεια – Εσκή Σεχήρ, μήκους 180 χιλιομέτρων.¹³²

2^ο) Από το Ουσάκ σιδηροδρομικώς στη Σμύρνη και εκείθεν θαλασσίως στα Μουδανιά. Από εκεί διά σιδηροδρομικής γραμμής μικρού πλάτους στη Βάση της Προύσας, όπου μεταφορτώνονταν σε βαρέα φορτηγά, και δια της σκυρόστρωτης οδού Προύσα – Καράκιοϊ, μήκους 100 χιλιομέτρων, εκφορτώνονταν στο Καράκιοϊ. Εκεί μεταφορτώνονταν σε σιδηροδρομικά βαγόνια και μεταφέρονταν είτε στο Γ.Κ. Εφοδιασμού Δορυλαίου, είτε στο Σταθμό Εφοδιασμού, που οργανώθηκε στο σιδηροδρομικό σταθμό του χωριού Αλπήκιοϊ.¹³³

Όσον αφορά το ζήτημα της μεταφοράς του εφοδιασμού της Στρατιάς κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στη λεκάνη του Σαγγάριου και στην Αλμυρά Έρημο, δεν υπήρχαν σκυρόστρωτοι οδοί παρά μόνο καροπίητοι. Εκ τούτων η μόνη που θεωρήθηκε ότι βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από βαρέα φορτηγά, ήταν αυτή από το Εσκή Σεχήρ δια Καϊμάζ προς το Σιβρί Χισάρ (Ιουστινιανούπολη) και στη συνέχεια μέχρι τις γέφυρες του Μπεηλίκ Κιοπρού και Καβουντζί Κιοπρού στον ανατολικό κλάδο του Σαγγάριου (βλ. Σχεδιάγραμμα 5). Ο εφοδιασμός θα μεταφερόταν διά βαρέων φορτηγών από το Εσκή Σεχήρ, ή από το Σταθμό Εφοδιασμού του Αλπήκιοϊ και ακολούθως από το εκάστοτε τέρμα της επισκευαζόμενης σιδηροδρομικής γραμμής στη γέφυρα του Μπαλίκ Νταμί, όπου θα συγκροτούνταν Κέντρο Εφοδιασμού. Στη γέφυρα του Μπαλίκ Νταμί, τα εφόδια θα μεταφορτώνονταν σε ελαφρά φορτηγά του ενός τόνου και διά της Αλμυράς Ερήμου, θα μεταφέρονταν στο χωριό Ινλάρ, από όπου θα τα παραλάμβαναν τα Μεταγωγικά Σώματος των Μεραρχιών και οι Μοίρες Συζυγαρχιών.¹³⁴ Οι λεμβόζευκτες γέφυρες που θα κατασκεύαζε το Μηχανικό στο Σαγγάριο, δεν επέτρεπαν τη χρησιμοποίησή τους από βαρέα φορτηγά των τριών τόνων.

Οι απαιτούμενες ημερησίως ποσότητες τροφών και νομής,¹³⁵ πλην χόρτου, για τη διατροφή της δύναμης των 120.000 ανδρών και των 38.000 κτηνών της Στρατιάς, που θα συμμετείχαν στην εκστρατεία προς την Άγκυρα, ανέρχονταν σε 150 και 115 τόνους αντίστοιχα. Σύνολο 265 τόνοι.¹³⁶ Ο Σπυρίδωνος αναφέρει ότι οι μόνες τροφές που θα μεταφέρονταν ήταν ο άρτος, το αλάτι, η ζάχαρη και τσάι και ουδέν πλέον τούτων επειδή το κρέας, το κριθάρι και τη νομή οι Μεραρχίες θα τα προμηθεύονταν εξ επιτοπίων πόρων.

¹³¹ Στο ίδιο, 7.

¹³² Σπυρίδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 2.

¹³³ Στο ίδιο, 2.

¹³⁴ Στο ίδιο, 13.

¹³⁵ Η ζωτροφή αποτελούνταν αποκλειστικά από κριθάρι που παρέχει δύναμη.

¹³⁶ Καραλής, *Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί*, 148.



Το βάρος των αναφερομένων τροφών κατά Σώμα Στρατού ανερχόταν σε 40 τόνους περίπου και στο σύνολο σε 130 τόνοι περίπου.¹³⁷

Οι απαιτούμενες κάθε ημέρα ποσότητες πυρομαχικών για την αναπλήρωση των καταναλώσεων, δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν, επειδή δεν διατίθενται ακριβή στοιχεία. Γνωρίζουμε ότι η XIII Μεραρχία του Β' Σώματος Στρατού, κατανάλωσε μεταξύ της 12^{ης} και της 15^{ης} Αυγούστου 7.292 βλήματα ορειβατικού πυροβολικού των 65 χλστ. και στη συνέχεια έμεινε χωρίς βλήματα.¹³⁸ Δηλαδή κατανάλωσε κατά μ.ο. 455 βλήματα κατά πυροβόλο, εντός τεσσάρων ημερών. Επίσης από τη 15^η Αυγούστου άρχισαν να λείπουν και τα βλήματα από την V Μεραρχία του Β' Σώματος Στρατού, παρ' όλο που οι Συζυγαρχίες της μετέφεραν διπλάσιο αριθμό των προβλεπομένων 120 βλημάτων κατά πυροβόλο. Εάν δεχθούμε ότι καθημερινά θα απαιτούνταν για κάθε ορειβατικό και πεδινό πυροβόλο 100 βλήματα, για την αναπλήρωση των καταναλωθέντων, τότε το συνολικό βάρος των αναγκαιούντων θα ανερχόταν σε 127 τόνους, χωρίς να υπολογίζεται το βάρος των ξύλινων κιβωτίων συσκευασίας και μεταφοράς των βλημάτων.¹³⁹ Εάν συνυπολογιστούν και τα απαιτούμενα βλήματα για τα 16 πυροβόλα Σκόντα των 105 χλστ., 15,8 κιλά έκαστο, τα βλήματα των 120 χιλιοστών για τα βαρέα πυροβόλα, βάρους 20 κιλών έκαστο, καθώς και τα πυρομαχικά για τα 50.000 τυφέκια, τα 2.016 οπλοπολυβόλα και τα 672 πολυβόλα της μάχιμης δύναμης, τότε το συνολικό βάρος των απαιτούμενων πυρομαχικών για την αναπλήρωση των ημερησίων καταναλώσεων υπερέβαινε κατά πολύ τους 200 τόνους.

Παρά την παραπάνω απλουστευτική εκτίμηση, το ζήτημα του εφοδιασμού διά πυρομαχικών ήταν μάλλον σοβαρότερο. Τούτο προκύπτει από το βάρος των πυρομαχικών που μετέφεραν οι τρεις κινητές αποθήκες που οργανώθηκαν από εγχωρίους αραμπάδες,, με Τούρκους οδηγούς, και οι οποίες ακολουθούσαν τα τρία Σώματα Στρατού. Οι κινητές αυτές αποθήκες μετέφεραν πυρομαχικά βάρους 200 τόνων εκάστη, περιλαμβανομένου και του βάρους των ξύλινων κιβωτίων μεταφοράς. Η κάθε κινητή αποθήκη μετέφερε τις εξής ποσότητες πυρομαχικών κατά Σώμα Στρατού:¹⁴⁰

Είδος πυρομαχικών	Ποσότητες	Όπλα κατά Σ.Σ.	Ανά όπλο
Φυσίγγια πεζικού	1.500.000	16.200	90
Φυσίγγια πολυβόλων	700.000	216	3.240
Φυσίγγια οπλοπολυβόλων	1.200.000	648	1.850
Βολές πεδινού πυροβολικού	3.500	36	97
Βολές ορειβατικού πυροβολικού	4.500	48	94
Βολές Βαρέος πυροβολικού	1.000	12	83

¹³⁷ Σπυρίδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 6-7.

¹³⁸ Καραλής, *Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί*, 253.

¹³⁹ Ο υπολογισμός έγινε επί των εξής δεδομένων: 108 ορειβατικά πυροβόλα των 65 mmx 100 βλ. x 4,1 Kg = ~44 τόνοι. 32 ορειβατικά πυροβόλα των 75 mmx 100 βλ. x 6,5 Kg = ~21 τόνοι. 96 πεδινά πυροβόλα των 75 mmx 100 βλ. x 6,5 Kg = ~62 τόνοι. Σχετικά με το βάρος των βλημάτων βλέπε άρθρο «Εξοπλισμοί Πυροβολικού» <http://mikrasiatikhekstrateia.gr/stratoi>.

¹⁴⁰ Σπυρίδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 5.



Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η κάθε κινητή αποθήκη των Σωμάτων Στρατού μετέφερε: α) 100 περίπου βλήματα κατά πεδινό και ορειβατικό πυροβόλο συνολικού βάρους 40 τόνων περίπου, πλέον του βάρους των κιβωτίων συσκευασίας (βλέπε υπολογισμούς υποσημείωσης 139). β) 1.000 βλήματα βαρέος πυροβολικού συνολικού βάρους 20 τόνων περίπου (βάρος βλήματος 20 χιλιόγραμμα). γ) 1.500.000 φυσίγγια τυφεκίων βάρους 20 τόνων περίπου (βάρος πλήρους φυσιγγίου 13 γραμμάρια περίπου), πλέον του βάρους των κιβωτίων συσκευασίας. δ) 1.900.000 φυσίγγια οπλοπολυβόλων και πολυβόλων, άγνωστου βάρους.

Κατόπιν τούτων, και λαμβάνοντας υπόψη ότι οι μεταφορές από τη γέφυρα του Μπαλίκ Νταμί μέχρι το Ινλάρ θα διεξάγονταν μόνο διά ελαφρών φορτηγών αυτοκινήτων, ωφέλιμου φορτίου ενός τόνου, είναι προφανές ότι τα διαθέσιμα ελαφρά φορτηγά δεν επαρκούσαν για τη μεταφορά των μέσων διεξαγωγής της μάχης και συντηρήσεως της Στρατιάς. Προϊόντος του χρόνου και μειούμενων καθημερινά των διαθεσίμων φορτηγών λόγω φθορών και βλαβών, που φυσιολογικά θα παρουσιάζονταν και καθημερινά θα πληθύνονταν, εξ αιτίας και της κατάστασης των δρομολογίων, είναι βέβαιο ότι πολύ σύντομα η Στρατιά θα βρισκόταν προ ανυπέρβλητων προβλημάτων στο εφοδιασμό της σε μέσα συντήρησης και μάχης.

Γνωρίζουμε, από μία καταδρομική επιχείρηση που εκτέλεσε ο διευθυντής του IV Επιτελικού Γραφείου της Στρατιάς, Γ. Σπυρίδωνος, για να μεταφέρει πυρομαχικά από το Μπαλίκ Νταμί στο Ινλάρ, ότι τα διατιθέμενα ελαφρά φορτηγά ανέρχονταν πιθανόν σε κάτι περισσότερο από 120. Και τούτο επειδή ο Σπυρίδωνος, αυτό τον αριθμό ελαφρών φορτηγών βρήκε και παρέλαβε από το Μπαλίκ Νταμί φορτωμένα με πυρομαχικά. Επίσης γνωρίζουμε ότι χρειάστηκε μία ημέρα για να επιστρέψει από το Μπαλίκ Νταμί στο Ινλάρ. Περί της εν λόγω ενέργειας θα αναφερθούμε στη συνέχεια. Επομένως τα διαθέσιμα ελαφρά φορτηγά δεν επαρκούσαν ούτε για τη μεταφορά των τροφών.

Κατόπιν των παραπάνω, προκύπτει ότι η Στρατιά επιλέγοντας τον ελιγμό διά της Αλμυράς Ερήμου, αποποιήθηκε του εφοδιασμού της σε μέσα μάχης και συντηρήσεως. Ο Σπυρίδωνος το επισήμανε στο διοικητή της Στρατιάς, στη σύσκεψη της 13^{ης} Ιουλίου, αλλά οι σχεδιαστές της Στρατιάς δεν το έλαβαν υπόψη τους, ώστε οι επιχειρήσεις προς την Άγκυρα να μη διεξαχθούν δια της Αλμυράς Ερήμου. Εν πάση περιπτώσει η επιχείρηση που δεν υποστηρίζεται επαρκώς από πλευρά μεταφορών και εφοδιασμού είναι αδύνατο να επιτύχει. Οι επιτελείς των επιχειρήσεων τείνουν να το παραβλέπουν.

Οι Δυνάμεις των Δύο Αντιπάλων Στρατευμάτων

Η Στρατιά Μικράς Ασίας επιχείρησε προς την Άγκυρα διά εννέα Μεραρχιών, την Ταξιαρχία Ιππικού, συν ένα Σύνταγμα Πεζικού. Επομένως η δύναμή της ήταν μειωμένη κατά δύο Μεραρχίες σε σχέση με τις ένδεκα που διέθετε τον Ιούνιο, όταν άρχισαν οι επιχειρήσεις προς το Εσκή Σεχέρ. Η Στρατιά διέθετε για την εκστρατεία προς την Άγκυρα 84 Τάγματα Πεζικού. Με εκτιμώμενη μέση δύναμη κατά Τάγμα 890 οπλιτών περίπου, έναντι των 950 προβλεπομένων, η μάχιμη δύναμή της Στρατιάς ανερχόταν σε 75.000 οπλίτες περίπου.¹⁴¹ Με μέση δύναμη 180 τυφεκίων κατά Λόχο Πεζικού, τα συνολικά τυφέκια των εννέα Μεραρχιών συν του ενός Συντάγματος Πεζικού της Στρατιάς ανερχόταν σε 45.000 τυφεκιοφόρους περίπου. Προστιθεμένων σε αυτούς και των 2.016 οπλιτών που

¹⁴¹ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921*, 14.



ήταν οπλισμένοι διά οπλοπολυβόλων, η οπλισμένη δύναμη των Λόχων Πεζικού θα ανερχόταν σε 47.000 οπλίτες περίπου.

Επίσης η Στρατιά διέθετε 672 πολυβόλα, ήτοι 8 κατά Τάγμα Πεζικού. Το πυροβολικό της Στρατιάς περιελάμβανε 296 πυροβόλα, εκ των οποίων 108 ήταν ορειβατικά των 65 χιλιοστών, 32 ορειβατικά των 75 χιλιοστών, 96 πεδινά των 75 χιλιοστών, 16 Σκόντα των 105 χιλιοστών, 32 μακρά των 120 χιλιοστών και 12 βαρέα των 150 χιλιοστών.¹⁴² Δέον να ληφθεί υπόψη ότι από τα μέσα Ιουλίου, είχε περατωθεί η συγκρότηση της Ανεξάρτητης Μεραρχίας, η οποία άνευ ουσιαστικού λόγου παρέμεινε στην Ανατολική Θράκη. Η Στρατιά μολονότι ήταν επιβεβλημένο να ενισχύσει τη δύναμη που θα επιχειρούσε προς την Άγκυρα, δεν ζήτησε τη διάθεση της Ανεξάρτητης Μεραρχίας, η οποία για κέρδος χρόνου μπορούσε να αναλάβει την κάλυψη των συγκοινωνιών της Στρατιάς με την Προύσα, ώστε η XI να διατεθεί στις επιχειρήσεις προς την Άγκυρα. Όπως και να το δει κάποιος, ήταν ανόητο να διαθέτεις δυνάμεις και να μην τις χρησιμοποιείς, για να φέρεις σε αίσιο πέρας μία μέγιστης σημασίας εθνική υπόθεση.

Το Δυτικό Μέτωπο του τουρκικού στρατού, αύξησε τη δύναμή του διά τριών Μεραρχιών και τριών Ανεξάρτητων Συνταγμάτων, έναντι των δεκατριών που διέθετε στις επιχειρήσεις του Ιουνίου – Ιουλίου. Οι Μεραρχίες αυτές μεταφέρθηκαν στο Σαγγάριο, η 5^η από το Gaziantep του Μετώπου της Μεσοποταμίας, η 9^η του 2^{ου} Σώματος Στρατού από το Μαράς (Kahramanmaraş) και η 17^η από το Σώμα Στρατού Συγκρότημα της Νικομήδειας. Κατόπιν αυτών των ενισχύσεων το Δυτικό Μέτωπο διέθετε 169 Τάγματα Πεζικού, έναντι των 130 του Ιουλίου.¹⁴³ Πριν την έναρξη των επιχειρήσεων του Ιουνίου – Ιουλίου, οι 13 Μεραρχίες του Δυτικού Μετώπου διέθεταν συνολικά 32.400 τυφέκια/τυφεκιοφόρους.¹⁴⁴ Στη δύναμη αυτή προστέθηκαν λίγο αργότερα και τα τυφέκια της 41^{ης} Μεραρχίας. Μπορούμε να εκτιμήσουμε ότι τα συνολικά τυφέκια των δεκατριών Μεραρχιών του Δυτικού Μετώπου στα τέλη Ιουνίου, ανέρχονταν στις 35.000 περίπου, ή 2.700 τυφέκια κατά Μεραρχία και 270 κατά Τάγμα κατά μέσο όρο, έναντι των 4.850 περίπου τυφεκίων των ελληνικών Μεραρχιών. Στην περίπτωση που τον Αύγουστο οι Τούρκοι είχαν αποκαταστήσει τη δύναμη των Μεραρχιών τους, στα επίπεδα πριν την έναρξη της μάχης της Κιουτάχειας, μπορούμε να εκτιμήσουμε ότι τα τυφέκια του Δυτικού Μετώπου των 16 Μεραρχιών και των 3 Ανεξαρτήτων Συνταγμάτων Πεζικού ανέρχονταν σε 45.000 περίπου. Στα λοιπά όπλα, εκτιμώ ότι δεν υπήρξε ουσιώδης διαφοροποίηση από τα 432 πολυβόλα, 238 οπλοπολυβόλα και 162 πυροβόλα που διέθετε στα τέλη Ιουνίου 1921.¹⁴⁵ Εκ των αναφερομένων 162 πυροβόλων τα 30 ήταν βαρέα των 105, 120 και 150 χιλιοστών. Τα αναφερόμενα σχετικά με το ότι το τουρκικό πυροβολικό διέθετε αποκλειστικά πυροβόλα Σκόντα, αποτελούν μυθεύματα.¹⁴⁶ Η Στρατιά Μικράς Ασίας διέθετε 16 Σκόντα των 105 χιλιοστών, έναντι 8-10 του Δυτικού Μετώπου.

¹⁴² Στο ίδιο, 14.

¹⁴³ Η κάθε Τουρκική Μεραρχία διέθετε 3 Συντάγματα Πεζικού των 3 Ταγμάτων έκαστο και επιπλέον ένα Τάγμα Εφόδου, ή κρούσεως, υπαγόμενο υπό την Μεραρχία.

¹⁴⁴ Ergikan, *Πόλεμος Τουρκικής Ανεξαρτησίας*, 128, σχεδιάγραμμα 9.

¹⁴⁵ Στο ίδιο, 45.

¹⁴⁶ Λουμιώτης, «Η ενίσχυσης της Στρατιάς Μικράς Ασίας με μέσα διεξαγωγή της μάχης και μεταφορικά για την εκτέλεση των επιχειρήσεων για την κατάληψη του Εσκή Σεχέρ», Η επικρατούσα μυθολογία περί της διάθεσης από τον Τουρκικό Στρατό αποκλειστικά σύγχρονων πυροβόλων Σκόντα, <https://belisarius21.wordpress.com/>.



Η Έναρξη της Μάχης και το Πρώτο Μοιραίο Λάθος

Η προέλαση της Στρατιάς Μικράς Ασίας προς το Σαγγάριο, άρχισε την 1^η Αυγούστου. Από την 6^η μέχρι την 8^η Αυγούστου οι Μεραρχίες I, II και XII του Α' Σώματος Στρατού και οι III και X του Γ' Σώματος Στρατού, διαπεραιώθηκαν στην Αλμυρά Έρημο διά γεφυρών που κατασκεύασε το Μηχανικό επί του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου. Στη συνέχεια, οι Μεραρχίες και των τριών Σωμάτων Στρατού, προήλασαν αρχικά ανατολικά και στη συνέχεια στράφηκαν βορειοανατολικά.¹⁴⁷ Τις απογευματινές ώρες της 10^{ης} Αυγούστου το Α' και το Γ' Σώματα Στρατού, κατέλαβαν τη γραμμή των υψωμάτων αμέσως νότια του ρυακος Γκεούκ – Κατραντζί.¹⁴⁸ Το Β' Σώμα Στρατού, κινούμενο ανατολικά του Α' Σώματος Στρατού με κλιμακωτή διάταξη προς τα νοτιοανατολικά, είχε σταθμεύσει νοτιοανατολικά του Μανγκάλ Νταγ. Η κατεύθυνση προελάσεως του Β' Σώματος Στρατού, το έφερε σταδιακά ανατολικά του άκρου αριστερού της αριστερής πτέρυγας της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, που στηριζόταν στο Μανγκάλ. Εμπρός από το μέτωπο προελάσεως του Β' Σώματος Στρατού, υπήρχαν τη 10^η Αυγούστου δύο τουρκικές Μεραρχίες Ιππικού. Η περιοχή ανατολικά του ρέματος Κατραντζί και του Μανγκάλ Νταγ, μέχρι το Καλέ Γκρότο, δεν κατέχονταν από τουρκικές Μεραρχίες Πεζικού.¹⁴⁹

Πριν το μεσονύκτιο της 10^{ης} προς την 11^η Αυγούστου, η Στρατιά ακύρωσε προγενέστερη διαταγή της που όριζε ως ώρα επιθέσεως την 5^η πρωινή ώρα της 11^{ης} Αυγούστου και μετέθεσε την εκτόξευση της επίθεσης για την 5^η πρωινή ώρα της 12^{ης} Αυγούστου. Η απόφαση αυτή, λήφθηκε για να δοθεί χρόνος στις Μεραρχίες να προετοιμάσουν καλύτερα την επίθεσή τους, ώστε το πρωί της 12^{ης} Αυγούστου να εκτελεστεί προπαρασκευασμένη επίθεση. Περί τη μεσημβρία της 11^{ης} Αυγούστου, οι προετοιμασίες όλων των Μεραρχιών βρίσκονταν σε προχωρημένο στάδιο. Το Σύνταγμα Βαρέος Πυροβολικού, εκ τριών πυροβολαρχιών των 150 χιλιοστών και έξι πυροβολαρχιών των 120 χιλιοστών, δηλαδή με 36 συνολικά πυροβόλα, τασσόταν επί των υψωμάτων νοτίως του Γκεούκ για να υποστηρίξει την επίθεση της II Μεραρχίας, στην οποία είχε ανατεθεί η κυρία προσπάθεια του Α' Σώματος Στρατού.¹⁵⁰ Η επίθεση θα υποστηριζόταν επίσης από το Α' Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού και τις Ορειβατικές Μοίρες της II Μεραρχίας.

Τη 12:30 ώρα της 11^{ης} Αυγούστου η Στρατιά, παρά τις προηγούμενες διαταγές της, διέταξε τα μεν Α' και Γ' Σώματα Στρατού να επιτεθούν αμέσως κατά της τουρκικής τοποθεσίας, το δε Β' Σώμα Στρατού να παραμείνει στις θέσεις του και να οργανωθεί αμυντικά. Η Στρατιά αποφάσισε τα παραπάνω, επειδή από αεροπορική αναγνώριση πληροφορήθηκε ότι οι Τούρκοι, απέσυραν δυνάμεις από τη βορείως του Γκεούκ οχυρωμένη τοποθεσία και τις κατεύθυναν ανατολικά. Η Στρατιά δεν διασταύρωσε τις πληροφορίες εκ της αεροπορικής αναγνώρισης, με τις αναφορές των Α' και Γ' Σωμάτων Στρατού ότι η βορείως του Γκεούκ τοποθεσία, κατεχόταν ισχυρά και ουδεμία δύναμη αποσυρόταν εξ αυτής. Είναι προφανές, ότι η Στρατιά μετέβαλε τις προθέσεις της για την εκτέλεση προπαρασκευασμένης επίθεσης για τη διάρρηξη της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, βορείως του Ταμπούρ Ογλού και της υπερκέρασής της από το Β' Σώμα

¹⁴⁷ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν*, 70, Σχεδιάγραμμα 18.

¹⁴⁸ Στο ίδιο σ. 84, Σχεδιάγραμμα 23, σ. 105

¹⁴⁹ Στο ίδιο.

¹⁵⁰ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν*, 106.



Στρατού, λόγω των πληροφοριών που έλαβε εκ της αεροπορικής αναγνώρισης, που στην πορεία αποδείχθηκαν λανθασμένες.

Οι Τούρκοι τηρούσαν διά ισχυρών δυνάμεων την βορείως του Γκεούκ τοποθεσία, αλλά μετέφεραν τις εφεδρικές Μεραρχίες τους στην περιοχή του Καλέ Γκρότο, προς την κατεύθυνση του οποίου προήλαινε το Β' Σώμα Στρατού. Η Στρατιά αντί της προπαρασκευασμένης επιθέσεως εν ημέρα, που θα μπορούσε να οδηγήσει στην ταχεία διάρρηξη της τουρκικής τοποθεσίας, διέταξε τα Α' και Γ' Σώματα Στρατού να επιτεθούν άνευ προπαρασκευής πυροβολικού.¹⁵¹ Αυτό ήταν ένα σοβαρό λάθος. Η τοποθεσία βορείως Γκεούκ ήταν ισχυρά οχυρωμένη και οι οχυρώσεις διακρίνονται ακόμη και σήμερα. Η επίθεση διεξήχθη ουσιαστικά νύκτα και οι επιτιθέμενες δυνάμεις της ΙΙ Μεραρχίας ενέπυσαν σε σφοδρά και διασταυρούμενα πυρά και υπέστησαν πολύ μεγάλες απώλειες, με αποτέλεσμα τα Συντάγματα να συμπτυχθούν σε δύο Τάγματα. Θα απαιτούνταν τρεις και πλέον ημέρες και πολύ αίμα, για να καταληφθεί η ισχυρά οχυρωμένη τοποθεσία των Διδύμων Λόφων και του Τουρμπέ Τεπέ. Η μάχη αυτή με τους εκατοντάδες νεκρούς και τις χιλιάδες των τραυματιών, αναφέρεται ως η μάχη του Ταμπούρ Ογλού, από το όνομα ενός άσημου οικισμού νότια του Τουρμπέ Τεπέ. Το όνομα του σήμερα είναι Demirozu.

Το πρωί της 13^{ης} Αυγούστου, η Στρατιά Μικράς Ασίας διά διαταγής της έθεσε και πάλι σε κίνηση το Β' Σώμα Στρατού, αλλά ήταν πλέον αργά.¹⁵² Η τουρκική διοίκηση είχε μεταφέρει ανατολικά του ρέματος Κατραντζί, τέσσερις Μεραρχίες Πεζικού υπό την 1^η Ομάδα Μεραρχιών.¹⁵³ Η υπερκέρραση που «οραματίζονταν» οι σχεδιαστές της Στρατιάς, δεν ήταν πλέον δυνατή. Το Β' Σώμα Στρατού διεξήγαγε ομηρικές μάχες, για να εκβάλει τις τουρκικές δυνάμεις από τα βραχώδη υψώματα του Καλέ Γκρότο, του Ουλού Νταγ, ή και μνημείο βράχων, και από το τραπεζοειδές ύψωμα. Από τη 13^η Αυγούστου και μετά, οι μάχες μετατρέπονται σε μια αδυσώπητη αιματηρή μετωπική πάλη, με επιθέσεις και αντεπιθέσεις που διεξάγονται διά της λόγχης. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι δύο μονομάχοι διέθεταν περίπου την ίδια ισχύ, θα υπερίσχυε αυτός που είχε τη βούληση να πάει τον αγώνα μέχρι τέλους. Οπωσδήποτε αυτός δεν ήταν ο Παπούλας, που πίστευε ότι διά της καταλήψεως του Εσκή Σεχέρ, της Κιουτάχειας και του Αφιόν Καραχισάρ, ο πόλεμος είχε λήξει και ότι ο εχθρός βρισκόταν «εις κατάστασιν προσεγγίζουσιν την αποσύνθεσιν», αλλά και ότι η επιχείρηση προς την Άγκυρα ήταν ακροσφαλής και επικίνδυνος.

Η Μάχη του Μανγκάλ Νταγ

Η αναφερόμενη μάχη διεξήχθη τη 10^η και την 11^η Αυγούστου, δηλαδή πριν τα αναφερόμενα στην προηγηθείσα ενότητα γεγονότα, και επιβεβαιώνει την αναποτελεσματικότητα της παγιωμένης διαδικασίας, διά της οποίας η Στρατιά Μικράς Ασίας και τα Σώματα Στρατού διηύθυναν τις επιχειρήσεις.

Το Α' Σώμα Στρατού, με βάση την εντολή που του ανατέθηκε από τη Στρατιά την 9^η Αυγούστου, θα προήλαινε το πρωί της 10^{ης} Αυγούστου προς Βορρά για να καταλάβει διά μεν της Ι Μεραρχίας το αμέσως νοτιοανατολικά του χωριού Κιράζ Ογλού ύψωμα υπό την ονομασία Μανγκάλ Νταγ,¹⁵⁴ διά δε της ΙΙ Μεραρχίας τα νοτίως του Ταμπούρ Ογλού και του

¹⁵¹ Στο ίδιο, 106, 107.

¹⁵² Στο ίδιο 152, 153.

¹⁵³ Στο ίδιο, 108.

¹⁵⁴ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921*, 98.



ρύακος Γκεούκ υψώματα. Η Ι Μεραρχία έφθασε περί τις μεσημβρινές ώρες της 10^{ης} Αυγούστου προ του Μανγκάλ Νταγ, και επιτέθηκε τη 14:45 ώρα άνευ προπαρασκευής πυροβολικού για την κατάληψη του υψώματος. Μέχρι τη νύκτα κατέλαβε το δυτικό τμήμα του Μανγκάλ Νταγ, που ήταν και ισχυρά οχυρωμένο, και το πρωί της επομένης, 11^{ης} Αυγούστου, ολοκλήρωσε την πλήρη κατάληψή του. Το Μανγκάλ Νταγ αποτελούσε το άκρο αριστερό στήριγμα της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας και δέσποζε σε μεγάλο βάθος της πεδιάδας, που εκτεινόταν προς Νότο. Οι απώλειες της Ι Μεραρχίας ανήλθαν σε 18 νεκρούς και 221 τραυματίες αξιωματικούς και οπλίτες. Η απώλεια του Μανγκάλ θορύβησε την ανώτατη τουρκική διοίκηση, ενώ η ελληνική αγνοούσε ότι η τουρκική τοποθεσία είχε διασπαστεί στο αριστερό της, ώστε το σπουδαίο αυτό επίτευγμα να τύχει άμεσης εκμετάλλευσης.¹⁵⁵ Το Στρατηγείο του Α' Σώματος Στρατού ήταν εγκατεστημένο στο χωριό Αλαχουσεΐν Ογλού και της Στρατιάς στο Ουζούνμπεη, ήτοι σε αποστάσεις 30 και 45 χιλιομέτρων από το Μανγκάλ αντίστοιχα.¹⁵⁶ Το Β' Σώμα Στρατού είχε σταθμεύσει νότια του Μανγκάλ και ήταν αμυντικά εγκατεστημένο. Τη 12^η Αυγούστου η Ι Μεραρχία που συνέχισε την επίθεσή της προς Βορρά βρέθηκε σε δυσχερή θέση. Προσβαλλόταν μετωπικά και πλευρικά από υπέρτερες τουρκικές δυνάμεις. Τη μάχη κατά της Ι Μεραρχίας, διεύθυνε διά της επί τόπου παρουσίας του ο Αρχηγός του Τουρκικού Γενικού Επιτελείου Στρατού, Φεβζή Τακμάκ Πασάς.¹⁵⁷ Η Ι Μεραρχία προκειμένου να διαθέσει στη μάχη την εφεδρεία της που τηρούσε στο Μανγκάλ, ζήτησε από τη XIII Μεραρχία να αναλάβει διά τμήματός της την κάλυψη του Μανγκάλ Νταγ. Ο διοικητής της XIII Μεραρχίας Κίμων Διγενής, για μία ακόμη φορά αρνήθηκε να βοηθήσει τον παραστάτη του, επικαλούμενος την έλλειψη διαταγής του Β' Σώματος.¹⁵⁸ Ασφαλώς μπορούσε να τη ζητήσει από το διοικητή του Σώματος. Στο παρατηρητήριο της Ι Μεραρχίας προσήλθε ο Συνταγματάρχης Πλαστήρας, προσφερθείς να εκτελέσει αντεπίθεση για την ανακούφιση του 4^{ου} Συντάγματος της Ι Μεραρχίας, με την επιφύλαξη ότι η ενέργειά του θα εγκρινόταν από το διοικητή της Μεραρχίας του. Αλλά η προσφορά του απορρίφθηκε από το διοικητή του Κίμωνα Διγενή.¹⁵⁹ Εν πάση περιπτώσει η παροχή βοήθειας στον παραστάτη σου που δοκιμάζεται, παρέχεται άνευ εγκρίσεως. Επεμβαίνεις και αναφέρεις σχετικά στον προϊστάμενό σου, εκτός αν συντρέχουν άλλοι σοβαρότεροι λόγοι.

Τα Προβλήματα Που Προέκυψαν στον Εφοδιασμό της Στρατιάς κατά τις Μάχες Ανατολικά του Ποταμού Σαγγάριου

Η διαπεραίωση της Στρατιάς την 6^η Αυγούστου διά του νοτίου κλάδου του Σαγγάριου στην Αλμυρά Έρημο, είχε σαν αποτέλεσμα να μείνει ακάλυπτη η σιδηροδρομική γραμμή από το Εσκή Σεχήρ, και να υφίσταται καθημερινά δολιοφθορές από Τούρκους ατάκτους, πράγμα που επιβράδυνε το ρεύμα εφοδιασμού.¹⁶⁰ Τη 10^η Αυγούστου η σιδηροδρομική γραμμή είχε επισκευαστεί μέχρι το χωριό Σαρίκιοϊ (βλ. Σχεδιάγραμμα 5). Από την ίδια ημέρα τα εφόδια και τα πυρομαχικά προωθούνταν διά του σιδηροδρόμου μέχρι το Σαρίκιοϊ, όπου μεταφέρθηκε το Κέντρο Εφοδιασμού Αλπήκιοϊ, και εκείθεν διά βαρέων φορτηγών αυτοκινήτων, μέσω Σιβρί Χισάρ, στη γέφυρα Μπαλίκ Νταμί όπου είχε οργανωθεί

¹⁵⁵ Στο ίδιο, 102-4.

¹⁵⁶ Στο ίδιο, 84 - Σχεδιάγραμμα 23.

¹⁵⁷ Στο ίδιο, 115.

¹⁵⁸ Στο ίδιο, 116, 117.

¹⁵⁹ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 194.

¹⁶⁰ Σπυρίδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 14.



Κέντρο Εφοδιασμού. Στο εν λόγω κέντρο, τα εφόδια και τα πυρομαχικά μεταφορτώνονταν σε ελαφρά φορτηγά, που διά της Αλμυράς Ερήμου κατευθύνονταν στο Ινλάρ. Οι μεταφορές όμως από πολύ νωρίς άρχισαν να παρουσιάζουν καθυστέρηση. Η κατάσταση της οδού Σαρίκιοϊ – Μπαλίκ Νταμί ήταν πολύ κακή και τα βαρυφορτωμένα βαρέα φορτηγά, αφ' ενός μεν κινούνταν βραδέως επί της οδού και αφ' ετέρου δε υφίσταντο σοβαρές φθορές, με αποτέλεσμα ο αριθμός τους καθημερινά να μειώνεται.¹⁶¹ Σοβαρές φθορές υφίστατο επίσης και η οδός, λόγω της συνεχούς χρήσης της από βαρέα φορτηγά. Όλα αυτά επιδείνωσαν τη κατάσταση του εφοδιασμού σε πυρομαχικά, την ώρα που άρχιζαν οι μεγάλες μάχες για τη διάσπαση της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, από το Γιλδίζ Νταγ μέχρι το Καλέ Γκρότο, και απαιτούνταν μεγάλες ποσότητες πυρομαχικών προς αναπλήρωση των καταναλώσεων. Κατόπιν τούτων πολλά πυροβόλα παρέμειναν ακρησιμοποίητα από την έναρξη μάλιστα των μαχών.¹⁶² Επιβλήθηκε οικονομία στην κατανάλωση βλημάτων πυροβολικού, πράγμα που δεν επέτρεπε την πλήρη εξουδετέρωση των βαρέων όπλων του αντιπάλου, με αποτέλεσμα οι επιθέσεις να πληρώνονται με άφθονο αίμα.

Από τη 14^η μέχρι και τη 16^η Αυγούστου η περιοχή μεταξύ του Μπαλίκ Νταμί και του Ουζούνμπεη, τέθηκε υπό τον έλεγχο του τουρκικού ιππικού και το ρεύμα εφοδιασμού και διακομιδών διακόπηκε.¹⁶³ Κατόπιν τούτου διακόπηκε και η εκκένωση των τραυματιών. Δυστυχώς το ζήτημα της ασφάλειας των συγκοινωνιών, θεμελιώδης αρχή του πολέμου, αγνοήθηκε για μία ακόμη φορά από τους σχεδιαστές της Στρατιάς, που αποφάσισαν τη διεξαγωγή της επιχείρησης διά της Αλμυράς Ερήμου, χωρίς να λάβουν μέτρα για την κάλυψη των εφοδιοπομπών. Τη 14^η Αυγούστου η Στρατιά ενημέρωσε τα Σώματα Στρατού, ότι τη 15^η και 16^η Αυγούστου δεν θα ελάμβαναν πυρομαχικά.¹⁶⁴ Τη 16^η Αυγούστου η Στρατιά απαγόρευε, την προ της εξορμήσεως του Πεζικού εκτέλεση βολής προπαρασκευής από το πυροβολικό, λόγω της διακοπής του ρεύματος εφοδιασμού σε πυρομαχικά.¹⁶⁵

Ο πρώτος ανεφοδιασμός του Γ' Σώματος Στρατού σε πυρομαχικά, έγινε τη 14^η Αυγούστου, χωρίς όμως να συμπληρωθούν τα αποθέματα των εφοδιοπομπών των Μεραρχιών. Την 15^η Αυγούστου το Σώμα εφοδιάστηκε διά πυρομαχικών ορειβατικού πυροβολικού, αλλά όχι πεδινού. Από τη 16^η Αυγούστου άρχισε να παρατηρείται έλλειψη πυρομαχικών πεδινού πυροβολικού και φυσιγγίων Μάνλιγχερ. Στην ΙΙΙ Μεραρχία η έλλειψη ήταν σοβαρότερη, με αποτέλεσμα να λάβει πυρομαχικά από τη Χ Μεραρχία. Οι ποσότητες πυρομαχικών που λάμβανε το Σώμα, που βρισκόταν μάλιστα και πλησιέστερα προς το Ινλάρ απ' ό,τι τα λοιπά Σώματα Στρατού, δεν ανταποκρίνονταν προς τις καταναλώσεις. Μολονότι από τη 19^η Αυγούστου το Γ' Σώμα άρχισε να ανεφοδιάζεται από Κέντρο Εφοδιασμού που οργανώθηκε στη γέφυρα του Καβουντζή, συνέχισε να λαμβάνει πυρομαχικά που δεν ανταποκρίνονταν προς τις καταναλώσεις και προς τον οπλισμό των Μεραρχιών του. Ειδικότερα λάμβανε μεγάλες ποσότητες φυσιγγίων Λεμπέλ, που χρησιμοποιούνταν από τα 40 τυφέκια Λεμπέλ που διέθετε έκαστος Λόχος Πεζικού και με κατά πολύ μικρότερες ποσότητες φυσιγγίων για τα 160 τυφέκια Μάνλιγχερ που διέθετε επίσης κάθε Λόχος Πεζικού.¹⁶⁶

¹⁶¹ Καραλής, *Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί*, 249.

¹⁶² Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Αγκυραν*, 149.

¹⁶³ Καραλής, *Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί*, 156 και Σπυριδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 15.

¹⁶⁴ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Αγκυραν*, 149.

¹⁶⁵ Στο ίδιο, 145.

¹⁶⁶ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Αγκυραν*, 252.



Αντίστοιχα προβλήματα με αυτά του Γ' Σώματος Στρατού αντιμετώπισε και το Α' Σώμα Στρατού. Τη 16^η Αυγούστου ο διοικητής του Σώματος, απέστειλε προσωπικό τηλεγράφημα στο διοικητή της Στρατιάς και ζήτησε την επέμβασή του για να εφοδιαστεί το Σώμα με πυρομαχικά. Ο διοικητής της Στρατιάς κάλεσε τον διευθυντή του IV Επιτελικού Γραφείου, του επέδειξε το τηλεγράφημα του Κοντούλη, και του ζήτησε να βρει λύση. Ο Σπυρίδωνος επιβίβασε σε τρία ελαφρά φορτηγά αριθμό Ευζώνων εξοπλισμένων με οπλοπολυβόλα και κινήθηκε νύκτα προς το Μπαλίκ Νταμιόπου, έφθασε το πρωί της 17^{ης} Αυγούστου. Στη βόρεια όχθη του ποταμού βρήκε αναμένοντα 120 ελαφρά φορτηγά έμφορτα πυρομαχικών. Τα παρέλαβε και κίνησε προς το Ινλάρ. Κατά την κίνησή του δέχθηκε επίθεση από το τουρκικό ιππικό. Αριθμός αυτοκινήτων στράφηκε προς τα πίσω εκ των οποίων 10 συνελήφθησαν από το τουρκικό ιππικό και 40 επέστρεψαν στο Μπαλίκ Νταμί. Τα υπόλοιπα 70 ανέπτυξαν ταχύτητα και έφθασαν στο Ινλάρ τις απογευματινές ώρες της ίδιας. Η κατάσταση εξοικονομηθείσα προσωρινά «εχειροτέρευσε την επομένην διακοπέντος οριστικώς του ανεφοδιασμού διά της μοναδικής αρτηρίας Μπαλίκ Νταμί – Ουζούμπεη».¹⁶⁷

Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα εφοδιασμού σε τρόφιμα και κυρίως σε πυρομαχικά, εμφανίστηκε στο Β' Σώμα Στρατού που ενεργούσε προς το Καλέ Γκρότο και βρισκόταν πολύ μακριά από Ινλάρ και τη γέφυρα του Καβουντζί Κιοπού. Το βράδυ της 15^{ης} Αυγούστου ο διοικητής του Β' Σώματος Στρατού, Υποστράτηγος πρίγκιπας Ανδρέας, ανέφερε στη Στρατιά ότι η συνέχιση της επιθέσεως την επομένη, θα ήταν αδύνατο να εκτελεστεί εάν το Σώμα δεν εφοδιαζόταν διά πυρομαχικών.¹⁶⁸ Τη 15^η Αυγούστου η XIII Μεραρχία είχε καταναλώσει το σύνολο σχεδόν των πυρομαχικών πεζικού και πυροβολικού, που μετέφερε στα Μεταγωγικά Μάχης, στις Μοίρες Συζυγαρχιών της και στην εφοδιοπομπή της και είχε μείνει άνευ πυρομαχικών. Συνολικά, ύστερα από τρεις ημέρες αγώνα είχε καταναλώσει 7.290 βλήματα. Δηλαδή 455 βλήματα κατά πυροβόλο. Τα Συντάγματα της πρώτης γραμμής ανεφοδιάστηκαν από το εφεδρικό Σύνταγμα διά πυρομαχικών πεζικού και οι V και IX Μεραρχίες, διέθεσαν στη XIII Μεραρχία 360 βλήματα των 65 χιλιοστών, 67.000 φυσίγγια Μάνλιγχερ και 5.000 Λεμπέλ. Οι παραχωρηθείσες ποσότητες ήταν «αστείες». Για τα περίπου 12.000 τυφέκια Μάνλιγχερ και για τα 3.240 Λεμπέλ του Σώματος, αντιστοιχούσαν 5 φυσίγγια κατά Μάνλιγχερ και 1,5 φυσίγγια κατά Λεμπέλ. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει πέραν κάθε αμφιβολίας, ότι υπήρχε τεράστιο πρόβλημα στον εφοδιασμό των Μονάδων του Β' Σώματος Στρατού διά πυρομαχικών. Από τη 16^η μέχρι και την 24^η Αυγούστου, η XIII Μεραρχία μολονότι είχε μείνει άνευ πυρομαχικών, δεν κατέστη δυνατό να ανεφοδιαστεί. Μεταξύ της 25^{ης} και της 28^{ης} Αυγούστου παρέλαβε από το Ινλάρ 1.500 βλήματα 65 χιλιοστών και 3.200 φυσίγγια Λεμπέλ. Ήτοι 94 βλήματα κατά πυροβόλο και 1 φυσίγγιο κατά τυφέκιο Λεμπέλ.¹⁶⁹ Αντίστοιχα προβλήματα αντιμετώπισε και η V Μεραρχία από τη 16^η Αυγούστου, μολονότι οι Συζυγαρχίες της μετέφεραν διπλάσια ποσότητα βλημάτων από την προβλεπόμενη των 120 βλημάτων κατά πυροβόλο.

Η κατάληψη τη 17^η Αυγούστου του Γιλδίζ Νταγ από τη III Μεραρχία και η αποκατάσταση συνδέσμου μεταξύ των VIIης και IIIης Μεραρχιών, είχαν ως αποτέλεσμα από την 19^η Αυγούστου τα εφόδια να μεταφέρονται στη γέφυρα του Καβουντζή, όπου δημιουργήθηκε Κέντρο Εφοδιασμού, καταργηθέντος αυτού στο Μπαλίκ Νταμί. Κατόπιν τούτου αποκαταστάθηκε ομαλή ροή των εφοδίων προς τα ανεφοδιαστικά όργανα των

¹⁶⁷ Σπυρίδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 15-1.

¹⁶⁸ Καλαϊτζής *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν*, 149.

¹⁶⁹ Καραλής, *Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί*, 253, 254.



Σωμάτων, αλλά οι μεταφερόμενες ποσότητες πυρομαχικών και πάλι δεν επαρκούσαν για την αναπλήρωση των τεράστιων καταναλώσεων. Κατόπιν τούτου η Στρατιά απέστειλε προς όλα τα κέντρα εφοδιασμού την εξής διαταγή: «Σταματήστε απολύτως μεταφοράν παντός άλλου εφοδίου εκτός πυρομαχικών».¹⁷⁰

Η φθορά των αυτοκινήτων έφθασε στο απροχώρητο. Οι αεροθάλαμοι των ελαφρών φορτηγών είχαν υποστεί τέτοια ρήγματα που ήταν αδύνατη η επισκευή τους. Μόνη σωτηρία ήταν η επισκευή της σιδηροδρομικής γραμμής. Την 26^η Αυγούστου έφθασε στη γέφυρα Μπεϊλίκ Κιουπρού. «Την άφιξιν τραίνου εις την γέφυραν ταύτην ο ανεφοδιασμός είδεν ως σωτήριοιόν τέρμα υπερτάτης αγωνίας. Ήρξατο ταχεία η μεταφορά πυρομαχικών και εφοδίων πλην ο επί του μετώπου αγών, ελάμβανε μορφήν αγώνος χαρακωμάτων. Το μέχρι της ημέρας εκείνης χυθέν αίμα, οι κόποι, αι στερήσεις, η δίψα, ο φοβερός καύσων, η έλλειψις περιθάλψεως πλήρους πολυαριθμών τραυματιών, έφεραν τους αγωνιζομένους εις το έσχατον ανθρώπινον όριον της προσπάθειας».¹⁷¹

Οι αξιωματικοί και οι οπλίτες, από τη στιγμή που άρχισε η επίθεση διατρέφονταν πλημμελώς. Ημιβρασμένο κρέας από τις αγέλες σφαγίων των Μεραρχιών, και ημιβρασμένο σιτάρι. Οι στρατιώτες το ονόμασαν περιπαιχτικά τα «κόλλυβα του Γούναρη. Το Β' Σώμα Στρατού από τη 13^η μέχρι και την 24^η Αυγούστου δεν έλαβε άρτο και διατρεφόταν αποκλειστικά με βρασμένο σιτάρι.¹⁷² Ο διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού υπέβαλε ειδική αναφορά στη Στρατιά επειδή το πλείστο των ανδρών της ΙΧ Μεραρχίας του Β' Σώματος Στρατού, που την 21^η Αυγούστου έφθασε στον τομέα του Γ' Σώματος, και τέθηκε υπό τις διαταγές του, έπασχε εξ εντερίτιδας, λόγω της διατροφής των επί πολλές ημέρες διά βρασμένου σίτου.¹⁷³

Η διακοπή των μεταφορών διά της Αλμυράς Ερήμου και η μείωση των διατιθεμένων φορτηγών λόγω φθορών και βλαβών, είχε σαν αποτέλεσμα την αδυναμία εκκενώσεως των τραυματιών προς τα νοσοκομεία του Εσκή Σεχέρ. Στο Ινλάρ είχαν συγκεντρωθεί χιλιάδες τραυματίες που ήταν αδύνατη η μετακίνησή τους. Άγνωστο πόσοι εκ τούτων χάθηκαν επειδή δεν μεταφέρθηκαν έγκαιρα. Οι τραυματίες από τις μάχες του Ταμπούρ Ογλού, της Σαπάντζας και του Καλέ Γκρότο ανήλθαν σε 7.645.¹⁷⁴ Είναι ενδιαφέρον ότι η οργάνωση των διακομιδών βασίστηκε στην πρόβλεψη του επιτελείου της Στρατιάς ότι αυτοί θα ανέρχονταν σε 2.500-3.000 τραυματίες.¹⁷⁵

Ο ανεπαρκής εφοδιασμός της Στρατιάς σε πυρομαχικά, τροφή και νομή κατά τις μάχες που διεξήχθησαν ανατολικά του Σαγγάριου, απότοκος του ανεδαφικού ελιγμού διά της Αλμυράς Ερήμου, διά του οποίου αποφασίστηκε να διεξαχθεί η εκστρατεία προς την Άγκυρα, αποτέλεσε μάλλον την κύρια αιτία που οι επιχειρήσεις προς την Άγκυρα απέτυχαν. Αυτό που περίσσεψε, ήταν ο άφθαστος ηρωισμός, η αυτοθυσία και η αξεπέραστη ορμή των γενναίων αξιωματικών και οπλιτών της Στρατιάς Μικράς Ασίας, που πρόσφεραν χωρίς δισταγμό τη ζωή τους για να φθάσει η Στρατιά στην Άγκυρα. Αλλά αυτό δεν ήταν αρκετό.

¹⁷⁰ Σπυρίδωνος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου – Εφοδιασμός*, 16.

¹⁷¹ Στο ίδιο, 16

¹⁷² Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν*, 150.

¹⁷³ Στο ίδιο, 253.

¹⁷⁴ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921, Μέρος Πρώτο*, 128, 149, 184. Η μάχη του Ταμπούρ Ογλού έληξε την 14^η Αυγούστου, της Σαπάντζας την 16^η και του Καλέ Γκρότο την 18^η Αυγούστου.

¹⁷⁵ Γεώργιος Παπαγεωργίου, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά την Μικρασιατικήν Εκστρατείαν (1919 – 1922)*, (Αθήναι: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, Ανατύπωση 1990), 187.



Η Προβληματική Διεύθυνση των Επιχειρήσεων

Επ' αυτού του ζητήματος είναι σημαντική η γνώμη του τότε Ταγματάρχη Χρήστου Ζωϊόπουλου, διευθυντή του ΙΙΙ Γραφείου (επιχειρήσεων) της Χ Μεραρχίας κατά την προς την Άγκυρα εκστρατεία.¹⁷⁶ Η άποψή του διατυπώνεται στη δημοτική από τον υπογράφοντα το παρόν άρθρο:

«Επιβάλλεται να το ομολογήσουμε, όσο πικρό και αν είναι, ότι κάποιες διοικήσεις δεν στάθηκαν στο ύψος τους, ούτε φάνηκαν αντάξιες των περιστάσεων. Η ανεπάρκεια αυτή εκδηλώθηκε σε όλη της την ένταση κατά τη διεύθυνση της μάχης. Οι Επιθέσεις εκτελούνταν ανοργάνωτες, άνευ μεθόδου και άνευ συντονισμού με τις παράπλευρες μονάδες. Έτσι η Μεραρχία που επιτίθετο πρώτη βρισκόταν μετά από λίγο σφηνωμένη στην εχθρική παράταξη και προσβαλλόμενη πανταχόθεν αναγκαζόταν σε σύμπτυξη ή καθήλωση. (Σ.σ. Όπως η V Μεραρχία στο Τσαούς Τσιφλίκ και η I Μεραρχία βορείως του Μανγκάλ Νταγ).¹⁷⁷

Διατασσόταν επίθεση κατά οργανωμένης τοποθεσίας χωρίς να αφήνεται ούτε ελάχιστος χρόνος για αναγνωρίσεις και προπαρασκευαστικές εργασίες. (Σ.σ. Έτσι ξεκίνησε η επίθεση της 11^{ης} Αυγούστου).

Πολλάκις το πυροβολικό μας κατασπατάλησε τα ελάχιστα πυρομαχικά του σε βολή προπαρασκευής και μετά από λίγο τη διέκοπτε επειδή το πεζικό δεν εξόρμησε, ή επειδή ανεστάλη η επίθεση. Επίσης λαμβάνονταν εσφαλμένες διατάξεις είτε κατά την προσπέλαση, είτε κατά την έφοδο, με αποτέλεσμα να προκαλούνται άσκοπες απώλειες.

Πολλές φορές επίσης τα τμήματα βάδιζαν υπό τα πυρά του εχθρικού πυροβολικού σε πυκνούς σχηματισμούς και πολλές ακόμη φορές καταλαμβανομένων των εχθρικών θέσεων αντί να γίνει ανασύνταξη των τμημάτων και αμυντική οργάνωση των καταληφθέντων θέσεων, όλοι εξέταζαν περιέργως τα εχθρικά χαρακώματα, με αποτέλεσμα ύστερα από λίγο να εκτοπίζονται λόγω επιθετικής επιστροφής του εχθρού, ή να τάφονται εκεί λόγω της βολής των εχθρικών πυροβολαρχιών. (Σ.σ. Εδώ κάτι άλλο θέλει να πει, αλλά ας μη το σχολιάσουμε).

Ποτέ δεν γινόταν καταδίωξη και εκμετάλλευση της επιτυχίας, είτε υπό των μεγάλων μονάδων, είτε υπό των μαχομένων, αφ' ενός μεν λόγω ελλείψεως δυνάμεων, αφ' ετέρου δε λόγω ανεπάρκειας των διοικήσεων. (Σ.σ. Επομένως επαναλήφθηκαν τα ίδια λάθη όπως κατά την αναληφθείσα καταδίωξη μετά τη διάσπαση της αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας).

Κάποιοι διοικητές μονάδων βρίσκονταν πολύ πίσω από τα μαχόμενα τμήματα και διέυθυναν τη μάχη δια των συνδέσμων. Σε στράτευμα πειθαρχημένο, καλώς διοικούμενο και νικηφόρο μπορεί να επιτραπεί αυτό, αλλά σε στράτευμα όμως όπως το δικό μας, καταπονημένο, άνευ ηθικού, μαχόμενο νυχθημερόν και κακώς οδηγούμενο στη μάχη, οι διοικητές των Μεραρχιών, και των Σωμάτων ακόμη, δεν δύνανται να διευθύνουν τη μάχη

¹⁷⁶ Ζωϊόπουλος, *Εκστρατεία Σαγγαρίου κατ' Αύγουστον 1921*, 110-11.

¹⁷⁷ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν 1921, Μέρος Πρώτο*, 240. «Δια πολλοστήν φοράν εις τας μάχας του Σαγγαρίου αποτυγχάνουν αι επιθέσεις των μεγάλων μονάδων, ελλείπει συντονισμού των ενεργειών των εν τόπω και χρόνω. ... Αι διοικήσεις των μεγάλων μονάδων παρασυρόμεναι πολλάκις υπό των υφισταμένων διοικήσεων, εξέκλινον της αποστολής των ή δεν εξετέλουν ταύτην ... Καθ' όλην την διάρκεια των προς την Άγκυραν αγώνων επιχειρήσεων, ουδεμία κύρωσις επεβλήθη δια τοιαύτας σοβαράς παραλείψεις επί του πεδίου της μάχης». Το εν λόγω απόσπασμα αναφέρεται στο μη συντονισμό των επιθέσεων των Α' και Γ' Σωμάτων στρατού στην επίθεση για την κατάληψη του Αρντίζ Νταγ και Τσαλ Νταγ αντίστοιχα. Ενώ το Α' Σώμα Στρατού επιτέθηκε το Β' Σώμα Στρατού παρέμενε ακίνητο.



ευρισκόμενοι πίσω. Η θέση τους είναι εμπρός και μάλιστα σε κάποιες στιγμές (υποχώρηση, πλήρης απώλεια του ηθικού) επί της πρώτης γραμμής ακόμη, προκειμένου μόνοι τους να διαπιστώσουν την κατάσταση, να διορθώσουν τα σφάλματα, να εμψυχώσουν τα τμήματα και να εδραιώσουν την εμπιστοσύνη των στρατιωτών επ' αυτών. (Σ.σ. Το ζήτημα αυτό το θίξαμε εξ αρχής της συγγραφής του παρόντος άρθρου)».

Οι Κύριες Αιτίες της Αποτυχίας της Εκστρατείας προς την Άγκυρα

Η διακοπή της καταδίωξης τη 10^η Ιουλίου και η λήψη της επαφής με την τουρκική αμυντική τοποθεσία ανατολικά του Σαγγάριου την 10^η Αυγούστου, αποτέλεσε για την τουρκική διοίκηση μία ανέλπιστα δωρεά χρόνου τριάντα ημερών. Η τουρκική διοίκηση σε αυτό το διάστημα αναδιοργάνωσε το στρατό της, συμπλήρωσε τα κενά των μονάδων της εκ των απωλειών του Ιουλίου, προώθησε τη στρατολογία της, ενίσχυσε τις δυνάμεις της με το αντίστοιχο τεσσάρων Μεραρχιών, οχύρωσε ισχυρά τις αμυντικές τοποθεσίες της ανατολικά του Σαγγάριου και οργάνωσε την άμυνά της υπό όσο το δυνατό καλύτερες συνθήκες.

Μολονότι ο Πρωθυπουργός τη 16^η Ιουλίου αποφάσισε να συνεχιστούν οι επιχειρήσεις προς την Άγκυρα, η Στρατιά συνέχισε να παραμένει αδρανής στις κατεχόμενες από τη 10^η Ιουλίου θέσεις της και δεν προώθησε τη διάταξή της εντός του θύλακα του Σαγγάριου ώστε να αρχίσουν άμεσα οι εργασίες για την αποκατάσταση της λειτουργίας της σιδηροδρομικής γραμμής. Αν η Στρατιά λειτουργούσε διαφορετικά, θα μπορούσε να συγκεντρώσει σε προωθημένες θέσεις μεγάλες ποσότητες εφοδίων και πυρομαχικών, που θα διευκόλυναν στη συνέχεια τον εφοδιασμό των Μονάδων.

Το σχέδιο της Στρατιάς για τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα, ήταν αμελέτητο και ανεδαφικό, και τούτο επειδή την απομάκρυνε υπέρμετρα από την κύρια γραμμή συγκοινωνιών της, τη σιδηροδρομική γραμμή, και την στερούσε από τις μεγάλες μεταφορικές δυνατότητες που διέθετε αυτή. Οι σχεδιαστές αγνόησαν το βασικό αξίωμα, ότι οι επιχειρήσεις διεξάγονται επί των οδών και διά τας οδούς και αποφάσισαν να επιχειρήσουν διά της Αλμυράς Ερήμου. Οι σχεδιαστές της Στρατιάς πέταξαν στον κάλαθο των αχρήστων την εισήγηση του διευθυντή του IV Επιτελικού Γραφείου της, στην οποία ανέφερε ότι η Στρατιά, επιχειρώντας διά της Αλμυράς Ερήμου, θα στήριζε τον εφοδιασμό της αποκλειστικά στις μεταφορές διά φορτηγών αυτοκινήτων. Κατόπιν τούτου θα στερούνταν των μέσων μάχης και συντηρήσεως, επειδή τα διατιθέμενα φορτηγά αυτοκίνητα, φθαρέντα κατά τις επιχειρήσεις του Ιουνίου και Ιουλίου, δεν επαρκούσαν για να υποστηρίξουν τον εφοδιασμό της Στρατιάς ανατολικά του ποταμού Σαγγάριου. Πράγμα που δυστυχώς επαληθεύτηκε.

Η δύναμη της Στρατιάς που θα συμμετείχε στις επιχειρήσεις προς την Άγκυρα θα ήταν μειωμένη κατά δύο Μεραρχίες σε σχέση με αυτή που έλαβε μέρος στις επιχειρήσεις του Ιουλίου. Επομένως η Στρατιά θα αναλάμβανε την εκτέλεση μιας δύσκολης επιχείρησης, που θα διεξαγόταν σε πολύ μεγάλη απόσταση από τις βάσεις εκ των οποίων συντηρούνταν, με μειωμένες δυνάμεις και με ακάλυπτες τις συγκοινωνίες της. Η Στρατιά χρειαζόταν σοβαρή ενίσχυση για να εκτελέσει τις επιχειρήσεις, την οποία όμως δεν ζήτησε.¹⁷⁸ Ο λόγος ήταν οι επανειλημμένες δηλώσεις της προς το Βασιλιά και την

¹⁷⁸ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν*, 11. Ο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού Υποστράτηγος Αλέξανδρος Κοντούλης και ο διοικητής της XII Μεραρχίας πρίγκιπας Ανδρέα, αδελφός του Βασιλιά



Κυβέρνηση, ότι ο τουρκικός στρατός βρισκόταν σε κατάσταση που προσέγγιζε την αποσύνθεση. Η Στρατιά δεν ζήτησε ούτε τη διάθεση της Ανεξάρτητης Μεραρχίας που αργούσε στην Ανατολική Θράκη.¹⁷⁹

Η ακύρωση από τη Στρατιά, τη μεσημβρία της 11^{ης} Αυγούστου, της προπαρασκευασμένης επίθεσης που θα εκτοξευόταν το πρωί της 12^{ης} Αυγούστου και η εκτέλεση αμέσως επίθεσης από τα Α' και Γ' Σώματα Στρατού κατά της εχθρικής τοποθεσίας, άνευ προπαρασκευής πυροβολικού. Το Β' Σώμα Στρατού, που προήλαυνε για να υπερκεράσει την τουρκική τοποθεσία προς το Καλέ Γκρότο, διατάχθηκε να εγκατασταθεί αμυντικά στις θέσεις που βρισκόταν. Τούτο συνέβη λόγω μιας πληροφορίας που έλαβε από αεροπορική αναγνώριση, που δεν διασταυρώθηκε από την επίγεια παρατήρηση και που στη συνέχεια αποδείχθηκε λανθασμένη. Η Στρατιά ακύρωσε ένα σχέδιο που υπό προϋποθέσεις μπορούσε να επιτύχει. Το αποτέλεσμα αυτής της πρώτης αλλά αμελέτητης απόφασης της, ήταν η όλη επιχείρηση να εξελιχθεί σε μια άγρια αιματηρή μετωπική πάλη, που διεξαγόταν συνήθως διά της λόγχης, μέχρι και το τέλος της μάχης του Σαγγάριου.

Η διάσπαση του αριστερού της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας στο Μανγκάλ Νταγ το πρωί της 11^{ης} Αυγούστου, πέρασε απαρατήρητη και δεν έτυχε εκμετάλλευσης. Ο διοικητής της Στρατιάς και ο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού, βρίσκονταν δεκάδες χιλιόμετρα νότια του Μανγκάλ, και ως εκ τούτου δεν αντιλήφθηκαν τη διάσπαση, το δε Β' Σώμα Στρατού που βρισκόταν εγγύς του Μανγκάλ, είχε ακινητοποιηθεί από τη Στρατιά και οργανωνόταν αμυντικά για να αντιμετωπίσει τουρκική επίθεση.

Ο ελιγμός του Β' Σώματος Στρατού, για την υπερκέρση της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας προς την κατεύθυνση του Καλέ Γκρότο, ακυρώθηκε από τη Στρατιά.

Τα τεράστια προβλήματα που προέκυψαν στο εφοδιασμό της Στρατιάς, λόγω του εφαρμοσθέντος ελιγμού διά της Αλμυράς Ερήμου, η αδυναμία υποστήριξης της επιχείρησης από πλευράς μεταφορών και η διακοπή των συγκοινωνιών της Στρατιάς στην Αλμυρά Έρημο από το τουρκικό ιππικό, είχαν δυσμενή αποτελέσματα στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Η Στρατιά κατά τις μάχες ανατολικά του Σαγγάριου, στερήθηκε των μέσων διεξαγωγής της μάχης και της συντήρησής της. Η έλλειψη πυρομαχικών, ιδίως πυροβολικού, και η οικονομία που επιβλήθηκε στην κατανάλωση τους πληρώθηκε με πολύ αίμα και αποτυχίες.

Η πορεία διά της Αλμυράς Ερήμου, η δίψα, η έλλειψη της τροφής, ο αφόρητος καύσωνας μείωσαν τις αντοχές των μαχητών, αλλά δεν τους λύγισαν.

Ο διοικητής της Στρατιάς δεν πίστευε στη επιχείρηση που ανέλαβε να εκτελέσει, την θεωρούσε ακροσφαλή και επικίνδυνη και στην πρώτη δυσκολία ήταν πλέον ή βέβαιο ότι θα κατέρρεε ψυχικά και θα την διέκοπτε. Όπως και συνέβη.

Επίλογος

Η επιδιωχθείσα από τη Στρατιά Μικράς Ασίας συντριβή του τουρκικού στρατού, διά των επιχειρήσεων που ανελήφθησαν προς την Κιουτάχεια και το Εσκή Σεχέρ, δεν

Κωνσταντίνου, συναντηθέντες στο Εσκή Σεχέρ τη 18^η Ιουλίου, κατά την απονομή ηθικών αμοιβών στις πολεμικές σημαίες και σε μαχητές, διαπίστωσαν ότι συμφωνούσαν, ότι η Στρατιά για να αναλάβει την εκτέλεση των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα, θα έπρεπε να ενισχυθεί σε προσωπικό και πολεμικά μέσα. Ο Α. Κοντούλης εξέφρασε τις αμφιβολίες του προς τον Πρωθυπουργό για την επιτυχία της επιχείρησης και του ζήτησε την επιστράτευση τριών εφεδρικών κλάσεων. Ο Πρωθυπουργός απέρριψε την πρότασή του.

¹⁷⁹ Καλαϊτζής, *Οι Επιχειρήσεις προς Άγκυραν*, 10.



επετεύχθη, επειδή το καταρτισθέν σχέδιο επιχειρήσεων δεν υποστήριζε ισχυρά την επίτευξη αυτού του σκοπού. Η θεμελιώδης αρχή του πολέμου της επιλογής του σκοπού και της εμμονής σε αυτόν, αγνοήθηκε και κατά τη σύνταξη του σχεδίου επιχειρήσεων, αλλά και κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Η Στρατιά μολονότι διέθετε υπέρτερη ισχύ από αυτή του τουρκικού στρατού, δεν επιθυμούσε μάλλον και δεν σχεδίασε τη διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης, για τη συντριβή του τουρκικού στρατού, στην οποία επιβαλλόταν να εμπλέξει το σύνολο των δυνάμεων της. Κατόπιν τούτου, αποφασιστική μάχη με την πραγματική σημασία του όρου δεν διεξήχθη. Η κατάτμηση του Γ' Σώματος Στρατού των τεσσάρων Μεραρχιών σε δύο τμήματα, μειωμένης ισχύος έκαστο, που θα ενεργούσαν σε αποστάσεις εκτός αμοιβαίας υποστήριξης, αποτέλεσε ένα τραγικό λάθος. Αντί της συγκέντρωσης της διατιθέμενης ισχύος για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού, σχεδιάστηκε η διάσπαση της σε μη αλληλοϋποστηριζόμενες προσπάθειες. Η απόφαση της Στρατιάς να προελάσει το Γ' Σώμα Στρατού σε μία ορεινή κατεύθυνση μεγάλου μήκους, που στερούταν δρομολογίων, εκμηδένισε την ισχύ του Σώματος πριν αυτό λάβει την επαφή με τις τουρκικές δυνάμεις. Η αποτυχία της Στρατιάς να εμπλέξει ταυτόχρονα, τη 2^η Ιουλίου 1921, στη μάχη για τη διάσπασή της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας, το σύνολο των δυνάμεών της, ή τουλάχιστον και τις έξι Μεραρχίες των Α', Β' και Γ' Σωμάτων Στρατού, ήταν καθοριστικής σημασίας για τη μη επίτευξη της συντριβής του τουρκικού στρατού. Η επαναληφθείσα επίσης δύο φορές αποτυχία της Στρατιάς να καταδιώξει ημέρα και νύκτα, μέχρι του τελευταίου ανδρός και ίππου τις υποχωρούσες τουρκικές δυνάμεις, αποτέλεσε την ταφόπλακα των επιχειρήσεων που αναλήφθηκαν και των προσδοκιών που καλλιεργήθηκαν. Ο τουρκικός στρατός αποχώρησε αλώβητος και άνευ πίεσεως αρχικά από την Κιουτάχεια, και στη συνέχεια από το Εσκή Σεχέρ, συναποκομίζοντας και το σύνολο των πολεμικών του μέσων.

Η εκστρατεία προς την Άγκυρα απέτυχε, εξ αιτίας αφ' ενός μεν του υπερβολικά μεγάλου χρόνου που παραχωρήθηκε, αδικαιολογήτως, από την ελληνική Στρατιά στον Κεμάλ για να ανασυγκροτήσει και να ενισχύσει το στρατό του και να οργανώσει την άμυνά του ανατολικά του Σαγγάριου και αφ' ετέρου δε λόγω της απόφασης της Στρατιάς να διεξαγάγει τις επιχειρήσεις προς την Άγκυρα δια της Αλμυράς Ερήμου. Κατόπιν τούτου η ελληνική Στρατιά παραιτήθηκε των τεράστιων ευκολιών που θα της παρείχε ο σιδηρόδρομος, για τη μεταφορά του εφοδιασμού της και στήριξε τον εφοδιασμό της στις δια των φορτηγών αυτοκινήτων μεταφορές· αλλά τα απαιτούμενα φορτηγά αυτοκίνητα για τη μεταφορά των πυρομαχικών, των τροφών και της νομής, συνολικού βάρους ημερησίως 400 τόνων περίπου, δεν επαρκούσαν. Πλέον τούτων η δύναμη της Στρατιάς που θα επιχειρούσε προς την Άγκυρα, μειώθηκε κατά δύο Μεραρχίες σε σχέση με αυτές που διέθετε στις επιχειρήσεις προς το Εσκή Σεχέρ. Προφανώς η δύναμη της Στρατιάς επιβαλλόταν να ενισχυθεί, αλλά η Στρατιά δεν ζήτησε από την Κυβέρνηση τη διάθεση ενισχύσεων. Αντιθέτως οι Τούρκοι, συμπλήρωσαν διά στρατολογίας τα εκ των απωλειών κενά των μονάδων τους και ενίσχυσαν το στρατό τους με την προσθήκη τεσσάρων Μεραρχιών περίπου, έναντι αυτών που διέθεταν στις επιχειρήσεις του Ιουλίου. Τέλος για μία ακόμη φορά η Στρατιά αγνόησε την ανάγκη κάλυψης των συγκοινωνιών της. Οι εγγενείς αδυναμίες στη διεύθυνση των επιχειρήσεων εμφανίστηκαν από την πρώτη ημέρα έναρξης της μάχης. Η διάσπαση του άκρου αριστερού της τουρκικής οχυρωμένης τοποθεσίας δεν έτυχε εκμετάλλευσης, επειδή δεν έγινε αντιληπτή από τις ανώτατες διοικήσεις. Η διεύθυνση των επιχειρήσεων στη συνέχεια θα σημαδευτεί με σοβαρές



αποτυχίες. Με την έναρξη των μαχών ανατολικά του Σαγγάριου, παρουσιάστηκαν αμέσως σοβαρές δυσχέρειες στον εφοδιασμό της Στρατιάς. Τα διαθέσιμα φορτηγά αυτοκίνητα δεν επαρκούσαν για να μεταφέρουν δια της Αλμυράς Ερήμου τις απαιτούμενες καθημερινά ποσότητες πυρομαχικών για τη διεξαγωγή της μάχης, καθώς των τροφών και της νομής για τη διατροφή των ανδρών και των κτηνών Στρατιάς. Η κατάσταση επιδεινώθηκε, επειδή το τουρκικό ιππικό απέκοψε τις συγκοινωνίες της Στρατιάς δια της Αλμυράς Ερήμου. Ο εφοδιασμός της Στρατιάς διακόπηκε. Το προσωπικό και τα κτήνη δεν διατρέφονταν και οι επιθέσεις εκτελούνταν άνευ της υποστήριξης του πυροβολικού. Αυτό πληρώθηκε με πολύ αίμα και αποτυχίες. Πολύ σύντομα η μάχιμη δύναμη της Στρατιάς, λόγω των μεγάλων απωλειών, της κακής διατροφής και των ασθενειών, άρχισε να μειώνεται καταπληκτικά.

Ασφαλώς κανένας δεν μπορεί να ισχυριστεί, ότι στην περίπτωση που η επιχείρηση θα διεξαγόταν επί του άξονα της σιδηροδρομικής γραμμής θα στεφόταν με επιτυχία. Είναι βέβαιο όμως ότι η Στρατιά στην περίπτωση αυτή, δεν θα στερούνταν τα αναγκαία για να τραφεί και να πολεμήσει και ούτε οι τραυματίες της θα στερούνταν τη διακομιδή τους σε νοσηλευτικές Μονάδες. Σε περίπτωση που αποτύγχανε, θα διέκοπτε τη μάχη και δεν θα είχε υποστεί την τρομακτική φθορά που υπέστη επιτιθέμενη διά της Αλμυράς Ερήμου. Η Στρατιά Μικράς Ασίας στις μάχες ανατολικά του Σαγγάριου, έχασε τα γκεσέμιά της σε αξιωματικούς και οπλίτες. Ή όπως θα λέγαμε σήμερα τους φυσικούς αξιωματικούς και στρατιώτες της.

Εύλογα γεννάται το ερώτημα, που οφείλονταν όλες αυτές οι αδυναμίες που αναφέρθηκαν παραπάνω; Η γνώμη του υπογράφοντος το ανά χείρας άρθρο είναι συνοπτικά η ακόλουθη:

Μέχρι το 1900 Ελληνικός στρατός με την πραγματική σημασία του όρου, δεν υφίστατο. Ο τότε στρατός δεν διέθετε μορφωμένους στρατιωτικά αξιωματικούς. Από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων αποφοιτούσαν κατ' έτος ελάχιστοι αξιωματικοί, και αυτοί προορίζονταν για το Πυροβολικό και το Μηχανικό. Ο Πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης ήταν ο πρώτος που αντιλήφθηκε το πρόβλημα και έλαβε σημαντικά μέτρα για να δώσει λύσεις, κυρίως προς την κατεύθυνση της παραγωγής από στρατιωτικές σχολές ενός σοβαρού αριθμού μόνιμων και εφέδρων αξιωματικών και μόνιμων υπαξιωματικών, που θα διέθεταν επαρκή στρατιωτική μόρφωση και θα μπορούσαν να στελεχωθούν έναν ευάριθμο σε δύναμη στρατό. Αλλά η εκσυγχρονιστική προσπάθεια του Τρικούπη δεν συνεχίστηκε από τους διαδόχους του. Πολλοί αξιωματικοί συνέχισε να προέρχονται εκ του στρατεύματος, ή εξ εφέδρων. Ο διοικητής της Στρατιάς Μικράς Ασίας προερχόταν εκ του στρατεύματος. Το 1897 αποδείχθηκε ότι το Ελληνικό κράτος δεν διέθετε οργανωμένο στρατό. Μετά την τραγική ήττα του 1897, αναλήφθηκαν σοβαρές προσπάθειες, κυρίως επί πρωθυπουργίας Γεωργίου Ν. Θεοτόκη, για την οργάνωση ενός σοβαρού στρατού, άρτια εξοπλισμένου.¹⁸⁰ Εκείνο όμως που συνέχισε να απουσιάζει από κάθε οργανωτική προσπάθεια, ήταν η ίδρυση Γενικού Επιτελείου Στρατού και Ακαδημίας Πολέμου, στην

¹⁸⁰ Ο Γεώργιος Θεοτόκης την περίοδο 1899 – 1909 ανέλαβε τέσσερις φορές τη διακυβέρνηση της χώρας, εκ των οποίων οι σημαντικότερες ήταν τρεις: 2 Απριλίου 1899 - 10 Νοεμβρίου 1901, 6 Δεκεμβρίου 1903 – 16 Δεκεμβρίου 1904 και 20 Μαρτίου 1906 – 7 Ιουλίου 1909. Κατά την πρωθυπουργία του αναλήφθηκε ένα ευρύ πρόγραμμα αναδιοργάνωσης και επαναεξοπλισμού του Στρατού. Ο Θεοτόκης παρά τους περιορισμούς που επέβαλε ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος, διαθέτοντας πόρους του Ταμείου Εθνικής Αμύνης, που ο ίδιος ίδρυσε το 1904, προμηθεύτηκε τον οπλισμό του στρατού δια του οποίου διεξήχθησαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (100.000 τυφέκια Μάνλιχερ – Σενάουερ, 15.000 αραβίδες Μάνλιχερ, 144 πεδινά πυροβόλα Σνάιντερ, 36 ορειβατικά πυροβόλα Σνάιντερ – Δαγκλή, καθώς και πολλά άλλα πολεμικά μέσα και υλικά.



οποία θα καλλιεργούταν η επιχειρησιακή σκέψη και θα παράγονταν μορφωμένοι επιτελικοί αξιωματικοί.

Προς σύγκριση, ο οθωμανικός στρατός απέκτησε σχολή πολέμου το 1845, την Πολεμική Σχολή του Γενικού Επιτελείου, που το 1882 αναβαθμίστηκε από Γερμανούς αξιωματικούς, κατά το πρότυπο της Ακαδημίας Πολέμου του Βερολίνου.¹⁸¹ Οι αδυναμίες του ανώριμου ακόμη ελληνικού στρατιωτικού οργανισμού, αναδείχθηκαν κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, πλην όμως η βουλιμία της Βουλγαρίας, που διέθετε ισχυρό στρατό και ήθελε καταλάβει την Κωνσταντινούπολη και η διάθεση της κύριας δύναμης της οθωμανικής στρατιάς της Βαλκανικής για την αντιμετώπιση της Βουλγαρίας και της Σερβίας, επέτρεψαν στον ελληνικό στρατό να προελάσει σχετικά εύκολα μέχρι τη Θεσσαλονίκη. Η προέλαση αυτή αποτέλεσε στην πραγματικότητα την προετοιμασία του στρατού για την κατάληψη του περικλειστού οχυρού της πόλης των Ιωαννίνων και στη συνέχεια για το έπος της απελευθέρωσης της ανατολικής Μακεδονίας και της προέλασης στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Ακολούθησαν σοβαρές εκσυγχρονιστικές προσπάθειες λόγω και της μεγέθυνσης του στρατού. Η ίδρυση όμως Γενικού Επιτελείου και Σχολής Πολέμου καθυστέρουσαν. Αλλά και στην περίπτωση που αποφασίζοταν η άμεση ίδρυσή τους, θα απαιτούνταν πολλά χρόνια μέχρι να παραχθεί γνώση, εμπειρία και μία κρίσιμη μάζα επιτελών αξιωματικών και ανώτατων διοικητών, αποφοίτων της Σχολής Πολέμου. Βεβαίως η ύπαρξη Ακαδημίας Πολέμου δεν αποτελεί την αναγκαία και ικανή συνθήκη και για την ύπαρξη ενός ικανού στρατού. Σημασία έχουν το πρόγραμμα σπουδών, η διαδικασία επιλογής των σπουδαστών της σχολής πολέμου και τα πρόσωπα που ηγούνται των στρατευμάτων στην ειρήνη και στον πόλεμο.

Ο 1^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος και ο εθνικός διχασμός έφεραν οπισθοδρόμηση στην οργάνωση και στην ισχυροποίηση του στρατού. Η Ελλάδα εισήλθε στον Μεγάλο Πόλεμο το 1917 εθνικά διασπασμένη και με το στρατό της να εκπαιδεύεται, να διοικείται και να διευθύνεται επιχειρησιακά από Γάλλους και Βρετανούς ανώτατους αξιωματικούς. Τα ελληνικά Σώματα Στρατού και οι ελληνικές Μεραρχίες τέθηκαν υπό τη διοίκηση Γαλλικών και Βρετανικών διοικήσεων και δεν έλαβαν μέρος στην κύρια μάχη για τη διάσπαση του Μακεδονικού Μετώπου, αλλά ενήργησαν σε δευτερεύουσες κατευθύνσεις. Το Α' Σώμα Στρατού τηρούσε την προκάλυψη στο Στρυμόνα και σε ουδεμία μάχη έλαβε μέρος. Επομένως η κτηθείσα γνώση και εμπειρία ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Τα Ελληνικά Σώματα Στρατού ελάχιστη επιχειρησιακή γνώση και εμπειρία αποκόμισαν από τη δράση τους στο Μακεδονικό Μέτωπο. Η αλήθεια είναι ότι ελάχιστοι ήταν και οι διοικητές μεγάλων μονάδων και επιτελείς που διέθεταν επιτελική μόρφωση και εμπειρία.

Ο διοικητής της Στρατιάς Μικράς Ασίας ήταν στρατιωτικά αμόρφωτος και αδυνατούσε να λάβει απόφαση επί των επιχειρησιακών ζητημάτων. Η ραγδαία μεγέθυνση του στρατού, από τη δύναμη των 120.000 ανδρών το 1912 σε αυτή των 300.000 το 1921, δεν συνοδεύτηκε και με ανάλογη αύξηση της δύναμης των αξιωματικών και μονίμων υπαξιωματικών. Μεγάλος ήταν ο αριθμός των αξιωματικών που φονεύτηκαν ή τραυματίστηκαν κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Τα κενά καλύφθηκαν με τη μονιμοποίηση μεγάλου αριθμού εφέδρων, πλέον αυτών που εξέρχονταν από τις παραγωγικές σχολές του στρατού. Ένα εκ των αποτελεσμάτων του εθνικού διχασμού, ήταν η απομάκρυνση από το στρατό 1.500 αξιωματικών βασιλικών φρονημάτων και η

¹⁸¹ Το Σώμα των Ελλήνων Αξιωματικών έως το 1922 – Μέρος Α'. Βλέπε επίσης Ο Οθωμανικός στρατός, 1826-1878. Ακόμη Τα Αίτια της Ήττας στη Μικρά Ασία. <http://mikrasiatikhekstrateia.gr/> (Δημοσιεύσεις)



εντός ελαχίστου χρόνου προαγωγή των Ανθυπολοχαγών του 1912 στο βαθμό του Συνταγματάρχη το 1920. Η συμμετοχή της Ελλάδας στον 1^ο Π.Π. συνοδεύτηκε και πάλι με απώλειες αξιωματικών και μονίμων υπαξιωματικών. Το Νοέμβριο του 1920 επανήλθαν οι 1.500 απότακτοι του 1917. Μέχρι τότε όμως πολλοί αξιωματικοί και μόνιμοι υπαξιωματικοί είχαν φονευτεί, ή τραυματιστεί στις επιχειρήσεις της Μικράς Ασίας. Η δύναμη συμπληρωνόταν δια των εξερχομένων ανθυπολοχαγών από τη Σχολή Ευελπίδων και τη Στρατιωτική Σχολή Υπαξιωματικών, καθώς και διὰ της παραγωγής εφέδρων αξιωματικών από τους Ουλαμούς Εφέδρων. Αλλά τούτο δεν ήταν ικανό να αναπληρώσει την επιχειρησιακή γνώση και εμπειρία των απελθόντων. Προφανώς ο στρατιωτικός οργανισμός, ανώριμος ακόμη, έπασχε σοβαρά όσον αφορά τη στελέχωσή του και ειδικά τη στελέχωση των διοικήσεων και των επιτελείων των μεγάλων μονάδων και λοιπών μονάδων της Στρατιάς — Σωμάτων Στρατού, Μεραρχιών, Συνταγμάτων Πεζικού, Ταγμάτων Πεζικού και Μοιρών Πυροβολικού. Αυτός ήταν σε γενικές γραμμές ο ελληνικός στρατός που ανέλαβε να φέρει σε πέρας την Μικρασιατική υπόθεση.

*Ο **Βασίλειος Λουμιώτης** είναι Ταξίαρχος ε.α.. Γεννήθηκε στην Δημητσάνα Αρκαδίας το 1952. Αποφοίτησε από την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1975 ως Ανθυπολοχαγός των Τεθωρακισμένων. Υπηρέτησε επί μία δεκαπενταετία σε διάφορες Μονάδες του Όπλου των Τεθωρακισμένων ως Διοικητής Ίλης Μέσων Αρμάτων, Διευθυντής 3^{ου} Γραφείου και Υποδιοικητής. Διοίκησε την 7^η Επιλαρχία Μέσων Αρμάτων. Διετέλεσε επιτελής σε Τεθωρακισμένες Ταξιαρχίες και την 1^η Στρατιά. Είναι απόφοιτος της Ανωτάτης Σχολής Πολέμου και της Σχολής Εθνικής Άμυνας. Αποστρατεύθηκε το 2000 για λόγους υγείας. Τον ενδιαφέρει η μελέτη της Στρατιωτικής Ιστορίας και ιδιαίτερα της Μικρασιατικής Εκστρατείας.*